

Dit rapport maakt deel uit van
het Leefbaarheidsonderzoek Westhoek
gemaakt in opdracht van de Provincie West-Vlaanderen
met steun van
het Europese Fonds voor Regionale Ontwikkeling.

11

Leefbaarheidsonderzoek in de Plattelandskernen van de Westhoek

BEWONERSONDERZOEK

Prof. dr. Piet Saey
Vakgroep Geografie, U.G.

1997

Dit onderzoek en de verschillende deelrapporten stonden onder de wetenschappelijke begeleiding van dr. Frans Thissen - Amsterdam study centre for the Metropolitan Environment (AME) - UvA.

Dit deelrapport bewonersonderzoek maakt deel uit van
de onderzoeksopdracht rond
HET VERHOGEN VAN DE LEEFBAARHEID VAN DE PLATTELANDSKERNEN
IN DE WESTHOEK

Dit onderzoek werd uitgevoerd in opdracht en met financiële steun van de PROVINCIE
WEST-VLAANDEREN en het EUROPESE FONDS VOOR REGIONALE ONTWIKKELING in
het kader van het 5B programma voor het gebied WESTHOEK - MIDDENKUST

Coördinatie van het onderzoek :
WESTVLAAMSE INTERCOMMUNALE VOOR TECHNISCH ADVIES EN BIJSTAND VOOR
RUIMTELIJKE ORDENING

Betrokken partners :
WESTHOEKOVERLEG, SAMENLEVINGSOPBOUW WESTHOEK

Het onderzoeksproject stond onder voorzitterschap van de Heer JAN DURNEZ,
Gedeputeerde voor de Provincie West-Vlaanderen.
De coördinatie van het onderzoeksproject gebeurde door de Heer NIEK DE ROO

De rapportage van het onderzoek bestaat uit 4 boekdelen :

- Deel 1 Bewonersonderzoek - uitgevoerd door UNIVERSITEIT GENT
- Deel 2 Voorzieningenonderzoek - uitgevoerd door KU LEUVEN
- Deel 3 Dorpenonderzoek - uitgevoerd door SAMENLEVINGSOPBOUW
WESTHOEK
- Deel 4 Eindrapport - uitgevoerd door AME - UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM
en PROVINCIE WEST-VLAANDEREN

De wetenschappelijke onderzoeksgroep stond onder leiding van
de Heer dr. FRANS THISSEN - Amsterdam study centre for the Metropolitan Environment
(AME) - Universiteit van Amsterdam

De HEER dr. FRANS THISSEN was tevens co-auteur van hoofdstuk 5 van dit deelrapport.

Voor het verzamelen van de noodzakelijke gegevens werd o.m. gebruik gemaakt van de
databestanden van het WESTVLAAMS ECONOMISCH STUDIEBUREAU.

Het project werd geadviseerd door de stuurgroep LEEFBAARHEID :

*Ackerman Dirk, Anzepamber Sylvie, Boury Filip, Cleenewerck Peter, Coudenys Hilde,
De Man Luc, De Rynck Filip, Declerck Johan, Desmytere Hans, Druant Viviane,
Hemschote Jacques, Hoste Guido, Leterme Yves, Leus Bea, Maddelein Marc,
Maenhoudt Bernard, Mortion Koen, Pectoor Kristof, Schaessens Fernand, Sissau Isabelle,
Vandermeulen Anne, Vanberck René, Vanneste Patrick*

Voor de secretariaats- en organisatorische ondersteuning van het onderzoek werd beroep
gedaan op : *Dorine Pattyn, Katrien Cnockaert, Sabine Derck.*

Inhoudstafel	1
Deel 1 Probleemstelling en onderzoeksopzet	4
1.1 Ontwikkeling van de werkhypothese en probleemstelling	5
1.1.1 Leefbaarheid	5
1.1.2 Schaalvergroting: de ontwikkeling van een regionale woningmarkt	5
1.1.3 Woonmilieus	6
1.1.4 Werkhypothese en probleemstelling	8
1.2 Onderzoeksopzet	10
1.2.1 Verzameling van de gegevens	10
1.2.2 Verwerking van de gegevens	11
1.3 Verdere structuur van het rapport	12
Deel 2 Aanwijzingen voor het bestaan van een regionale woningmarkt	13
2.1 Inleiding	14
2.2 Pendel	15
2.2.1 Omvang van de pendel	15
2.2.2 Pendel van verhuizers en blijvers naar afstand	17
2.3 Werkplaats als vestigingsmotief	18
2.4 Elementen voor een ruimtelijke structuur	19
2.5 Besluit	22
Deel 3 Aanwijzingen voor ruimtelijke differentiatie en beeldvorming omtrent de aard van de differentiatie	23
3.1 Inleiding	24
3.2 Aandeel van de verhuizers en van het buitengebied	25
3.3 Vergelijking van de spreidingen inzake bevolkingskenmerken	26
3.3.1 Dimensie oude/jonge bevolking	26
3.3.2 Dimensie kleine/grote huishoudens	26
3.3.3 Dimensie arme/rijke bevolking	26
3.3.4 Besluit	27
3.4 De differentiatie in woonmilieus en uitrustingsniveaus op vlak van bevolkingskenmerken	27
3.4.1 Dimensie oude/jonge bevolking	27
3.4.2 Dimensie kleine/grote bevolking	29
3.4.3 Dimensie arme/rijke bevolking	31
3.4.4 Profielen	32
3.5 Woningkenmerken	34
3.5.1 Spreiding	34
3.5.2 De aard van de differentiatie	34
3.6 Beeldvorming	39
3.6.1 Huishoudenstypes, leeftijd, inkomen	39
3.6.2 Verhuizers en blijvers	40
3.6.3 Synthese	42

Deel 4 Woongedrag en woonvoorkeuren	44
4.1 Inleiding	45
4.2 Woonomgeving	46
4.3 Woningen en verhuismotieven van de verhuiseenheden	46
4.3.1 Kenmerken van de vroegere en huidige woningen	47
4.3.2 Verhuismotieven	49
4.4 Woongedrag	51
4.4.1 Aanpassingswerken	52
4.4.2 Dorpsbinding	52
4.5 Verhuisgeneigdheid, woontevredenheid en woonwensen	53
4.5.1 Verhuisgeneigdheid	53
4.5.2 Woontevredenheid en woonwensen	54
4.6 Synthese	56
4.6.1 Woongedrag en woonvoorkeuren	56
4.6.2 Types woonmilieu	57
4.6.3 Leefbaarheid	58
Deel 5 Activiteitenpatronen en sociaal-ruimtelijk isolement	59
5.1 Inleiding	60
5.2 Beschrijving van het activiteitenpatroon	60
5.3 Achtergronden van het activiteitenpatroon	65
Deel 6 Beleidsrelevante conclusies	69
6.1 Strekking van het onderzoek	70
6.2 Leefbaarheid: een moeilijk probleem voor het beleid	71
6.2.1 Het probleem	71
6.2.2 De oplossing van het RSV	71
6.2.3 Het Voorontwerp Zuidwest hinkt op twee gedachten	72
6.3 Een andere opvatting	73
6.3.1 Leefbaarheid	73
6.3.2 Differentiatie in woonmilieus in plaats van hiërarchisch model	73
6.3.3 Voorzieningen, woonvoorkeuren en (bepkeringen van het) activiteitenpatroon	74
6.4 Terug naar het beleid	74
6.4.1 Prioriteit: bovenlokale aanpak	74
6.4.2 Prioriteit : investeren in de verbetering van de kwaliteit van de woonfunctie	75
6.4.3 Het verleden is voorbij	76
Literatuur	77

Deel 1

Probleemstelling en onderzoeksoepzet

Met medewerking van

Mevr. Greet Kerkhove, die in de eerste fase van het onderzoek de dagelijkse leiding had bij het controleren van de ingevulde vragenlijsten en het invoeren van de gegevens. Zij heeft de vragenlijst opgesteld, contact onderhouden met de enquêteurs en met S.O.W. bij het voorbereiden en uitvoeren van de enquête, de system files aangemaakt, de antwoorden op de open vragen gedepouilleerd en sommige ervan gepostcodeerd, en de gecodeerde antwoorden op de gesloten vragen voor een eerste exploratie verwerkt. Bijlage 4 is door haar geschreven.

Prof. Dr. Frans Thissen, die het onderzoek naar activiteitenpatronen heeft uitgevoerd en deel 5 geschreven.

Mej. Véronique Huys en mej. Inge Vandenberk, die de gegevens hebben ingevoerd.

Mej. Ellen De Clercq, die een aantal controles op de ingevoerde gegevens heeft uitgevoerd, enkele system files bijgemaakt, bijkomende bewerkingen gedaan en enkele open vragen gepostcodeerd.

Mej. Astrid De Wachter, die de lay-out heeft voorbereid en samen met mej. Nathalie Van Nuffel tabellen ingetikt.

1.1

Ontwikkeling van de werkhypothese en probleemstelling

1.1.1 Leefbaarheid

Dit deelonderzoek maakt deel uit van het onderzoeksproject 'leefbaarheid van plattelandskernen in de Westhoek', dat een wetenschappelijke basis moet vormen voor het ontwikkelen van een aangepaste strategie ter bevordering van de leefbaarheid van de Westhoek.

Onder leefbaarheid verstaan we het geheel van aspecten die mensen belangrijk vinden om zich volwaardig te kunnen ontplooiën. Een nadere invulling van het begrip 'leefbaarheid' ligt niet meteen voor de hand. In eerste instantie zou men leefbaarheid kunnen beschouwen als een door bewoners opgemaakt eindbilan van woonvoorkeuren, bepaald door o.m. aanwezigheid of bereikbaarheid van werk, voorzieningen, diensten en recreatiemogelijkheden, de kwaliteit van het wonen en de omgeving, mobiliteit. Deze omschrijving dreigt het begrip 'leefbaarheid' te herleiden tot wat mensen eventueel kan aanzetten tot migratie of verhuizing. Er rijst dan het probleem dat situaties voorkomen waarin mensen om bepaalde dwingende redenen niet verhuizen, ondanks het feit dat zij hun woonmilieu niet leefbaar vinden - waarbij vermindering van aspiraties kan plaatsgrijpen - en, omgekeerd, situaties voorkomen waarin mensen om bepaalde dwingende redenen verhuizen, ondanks het feit dat zij hun woonmilieu wel leefbaar vinden. In de publicaties van Groot vindt men een omschrijving van leefbaarheid die niet aan dit euvel lijdt. Groot nam het werk van Constandse tot vertrekpunt. Deze had het begrip als volgt gedefinieerd: "een lokale situatie die de betreffende menselijke groep in staat stelt een zodanig voorzieningenniveau te handhaven en een zodanig patroon van sociale relaties te onderhouden dat daardoor een bevrediging kan plaatsvinden van de geestelijke en materiële behoeften welke ontstaan door vergelijking van de eigen situatie van de groep met die van referentiegroepen" (Constandse 1960). Groot heeft deze definitie zo omgevormd dat het voorzieningenniveau minder centraal komt te staan. Hij vult het begrip als volgt in. "[Leefbaarheid is] de subjectieve waardering van een sociaal-ruimtelijke situatie met betrekking tot de verwerving van een redelijk inkomen en het genieten van een redelijke mate van sociale zekerheid, de adequate bevrediging van de behoeften aan goederen en diensten door de verzorgende outillage, de verschaffing van woongenot door de fysieke uitrusting en het zich wel bevinden in de betreffende sociale eenheid" (Groot 1979, p. 138).

1.1.2 Schaalvergroting: de ontwikkeling van een regionale woningmarkt

Gegeven de definitie van Groot laat zich in de plattelandskernen van de Westhoek een negatieve ontwikkeling vaststellen, voor zover dat tot uiting komt in de neergang van het aantal inwoners en de lokale voorzieningen, leegstand, gevoelde tekorten in de dagelijkse omgeving van de dorpen, slecht geplande ruimtelijke ontwikkelingen. Het is niet zeker of een traditioneel beleid, dat gericht is op de opvang van natuurlijke aangroei en op evenwichtige bevolkingssamenstelling in elk van de plattelandskernen, op deze negatieve ontwikkeling een goed antwoord is. Men mag eerder het tegenovergestelde verwachten. Deze symptomen van dalende leefbaarheid zijn de uitdrukking van een algemeen maatschappelijk proces van schaalvergroting, dat diepgaande sociale veranderingen in de plattelandssamenleving met zich meebrengt, zowel op kwantitatief (o.a. aantal gezinnen, woningaanbod) als op kwalitatief gebied (o.a. vergrijzing, vermindering van voorzieningen met daaraan verbonden sociaal-ruimtelijk isolement, algemene degradatie in een neerwaartse spiraal). Het proces van schaalvergroting moet echter niet uitsluitend vanuit dit perspectief bekeken worden. Meer algemeen gaat het om processen van integratie en differentiatie, waarin voor de traditionele dorpsautonomie binnen een min of meer hiërarchisch gestructureerd geheel van centra steeds minder plaats is. Integratie houdt de overgang in van autonomie naar specifieke positie binnen een groter geheel, hetgeen de mogelijkheid opent tot specialisatie. Er treedt bij wijze van spreken een soort taakverdeling in groter verband op.

De kans wordt geboden bepaalde taken af te stoten, te veronachtzamen, aan anderen over te laten, om zich toe te leggen op andere taken waarvoor men denkt beter te zijn toegerust. Ostendorf & Thissen stellen de twee referentiepunten, het oude van autonomie en het nieuwe van functies in regionaal verband als volgt tegenover elkaar: "Het eerste referentiepunt impliceert dat er naar gestreefd wordt een lokale samenleving te vormen die aan alle aspecten van het dagelijks bestaan tegemoet komt. De bewoners van een dorp gaan er naar school, werken er, vinden er vermaak en gedurende alle levensfasen geschikte woonruimte, bij wijze van spreken tot het bejaardentehuis aan toe. Verhuizen naar een ander dorp omwille van een woning, een mooiere woonomgeving of een betere aansluiting bij het type mensen past niet bij dit referentiepunt. Bij de regio als referentiepunt is een dergelijke territoriale gebondenheid niet voor de hand liggend. Men maakt zowel wat betreft werk als wat betreft wonen gebruik van de specifieke kwaliteiten van de in de regio te onderscheiden deelmilieus. Deze specifieke kwaliteiten appelleren echter vaak vooral aan bepaalde categorieën van de bevolking en hier ligt dan ook een belangrijk aangrijpingspunt voor de specialisatie - en dus differentiatie - van dorpen of kernen binnen regionaal verband. Differentiatie impliceert dus gelijktijdig een uitsortering van bewoners, werknemers, gebruikers, klanten e.d.: men blijft niet wonen in het eigen geboortedorp, maar circuleert als het ware door de regio heen en woont bijvoorbeeld in die plaats, die wat betreft kenmerkende kwaliteiten optimaal aansluit bij de behoeften die men in een bepaalde levensfase gevoelt en bij de mogelijkheden waar men dan over beschikt." (Ostendorf & Thissen s.d., p.3).

Het uitgangspunt van dit deelonderzoek is dat in de Westhoek een proces van regiovorming op gang is gekomen, waarbij de twee referentiepunten naast elkaar worden gebruikt. Dit proces wordt benaderd vanuit het perspectief van de ontwikkeling van een regionale woningmarkt, waarbij de woonplaats steeds minder samenvalt met de werkplaats. De hypothese is dat voor de ontwikkeling van de dorpen van de Westhoek werkgelegenheid en voorzieningen in betekenis afnemen en het wonen in betekenis toeneemt. Dit wil niet zeggen dat werkgelegenheid en aanbod van voorzieningen op zich minder belangrijk zijn geworden - integendeel -, dit wil wel zeggen dat werkgelegenheid en aanbod van voorzieningen ruimtelijk op een hoger echelon worden gestructureerd en dat de ontwikkeling van de afzonderlijke plattelandskernen in toenemende mate van aantrekkelijkheden op vlak van woning en woonomgeving afhangt, en niet meer van de plaatselijke (in de strikte betekenis van het woord) werkgelegenheid en voorzieningen.

Een precieze geografische omschrijving van wat moet verstaan worden onder de ontwikkeling van een regionale woningmarkt in de Westhoek kan niet op voorhand gegeven worden. Op basis van de literatuur (o.a. Cortie 1987, Thissen 1995) mag men veronderstellen dat zij tot stand wordt gebracht door minstens drie verschillende processen:

- a) een (op zich reeds niet enkelvoudig, samengesteld) proces waarbij de Westhoek als woongebied wordt opgenomen in, of de invloed ondergaat van, stadsgewestvorming in de onmiddellijke omgeving (zeg maar West-Vlaanderen, eventueel Frans-Vlaanderen) of van ontwikkelingen in de stedelijke kerngebieden van Vlaanderen/België
- b) een kleinschalige stadsgewestvorming rond kleine steden, waarvoor in de eerste plaats Ieper en wellicht ook Veurne, Diksmuide, mogelijkwjs Poperinge en, op een specifieke manier, de kustgemeenten, in aanmerking komen
- c) een proces waarbij vraag en aanbod van woningen in de ene plattelandskern structureel begint bepaald te worden door vraag en aanbod in de andere plattelandskernen, op een ruimtelijk niveau dat nog nader moet worden bepaald, maar alleszins de schaal van het dorp cum aangrenzende kernen overschrijdt.

1.1.3 Woonmilieus

De ontwikkeling van een dergelijke samengestelde regionale woningmarkt impliceert dat de Westhoek op weg zou zijn naar een nieuwe verscheidenheid en dat de woonplaats steeds minder beoordeeld wordt op grond van de daar aanwezige werkgelegenheid en voorzieningen, maar steeds vaker op grond van de specifieke kenmerken die het woonmilieu verkrijgt.

De vraag welke woonmilieus de nieuwe verscheidenheid concreet gestalte geven, is beantwoord in de vorm van een vierdelige typologie van de in het onderzoek betrokken plattelandskernen (zie figuur 1.1)¹

Figuur 1.1 : De 59 in het onderzoek betrokken kernen, ingedeeld naar de veronderstelde woonmilieutypen
(zie ingevoegde kaart na pagina 12)

1. Plattelandskernen met dynamiek vanwege de ligging ten opzichte van stedelijke gebieden en ruimtelijke mogelijkheden tot uitbreiding. Deze kernen onderscheiden zich primair door relatief aanzienlijke recente woningbouw en daardoor groei van het aantal huishoudens. Een deel van deze kernen ligt op korte afstand van de kust (Veurne en Nieuwpoort) en Ieper, zijnde de belangrijkste werkgelegenheidscentra voor de Westhoek. Enkele andere liggen verkeerstechnisch gunstig t.o.v. meerdere stedelijke centra. Voor een beperkt aantal zijn het vooral de plaatselijk aanwezige ruimtelijke mogelijkheden voor nieuwbouw die hebben geleid tot recente groei. Verondersteld wordt dat deze woonkernen daarnaast ook een zekere aantrekkelijkheid hebben, vooral voor jonge gezinnen met een op woonruimte en een veilige woonomgeving voor kinderen gerichte leefstijl.

2. Plattelandskernen met dynamiek door aantrekkelijkheid van de woonomgeving. Deze kernen zijn door hun aantrekkelijkheid voor (bepaalde) groepen op de ruime regionale woningmarkt een favoriete woonplaats. De ligging ten opzichte van de stedelijke centra is voor de recente vestiging van deze nieuwe bewoners minder belangrijk, het gaat primair om de aantrekkelijkheid (natuur, landschap, cultuurhistorische aantrekkelijkheid, recreatiemogelijkheden). Vanwege hun relatief sterke positie op de ruime regionale woningmarkt hebben deze kernen nauwelijks met leegstand te maken. Indien er ruimtelijke mogelijkheden zijn is ook recente groei van de woningvoorraad mogelijk, maar ook aantrekkelijke dorpen zonder uitbreiding - met soms een dalend inwonertal - zijn soms tot dit type gerekend. De sociale verandering in het dorp zou zich met name manifesteren door de vestiging van bemiddelde huishoudens die duidelijk op de aantrekkelijkheden van het dorp zijn georiënteerd. In het algemeen zullen hun argumenten vooral betrekking hebben op de fysieke woonomgeving en de woning zelf. Het zijn tevens dorpen die veelal in trek zijn bij tweede woning eigenaren. Een deel van de dorpen kent tevens een toeristisch-recreatieve ontwikkeling.

3. Plattelandskernen met stagnatie door verlies van centraliteit en/of nodaliteit. Deze kernen in de Westhoek hadden in het verleden een verzorgende functie voor een aantal omringende plattelandskernen (centraliteit) en/of door hun ligging aan infrastructuur (land-, spoor- en waterwegen) een goede ligging in regionale of nationale netwerken (nodaliteit). Op grond daarvan hebben zij in het verleden een zekere groei gekend en hebben zij een aantal specifieke kenmerken (een deel van de woningvoorraad bestaat uit grote woningen, de aanwezigheid van oude functies zoals brouwerijen, marktplein). Deze kernen hebben relatief veel inwoners, soms zelfs meer dan 2.000, maar zij hebben reeds genuime tijd te maken met een teruggang in bevolking. Er zou ook sprake zijn van een aanzienlijke leegstand. Deze heeft - afgezien van het hiervoor beschreven functieverlies - te maken met een zekere onaantrekkelijkheid en/of de grote kosten welke gemoeid zijn met het verbeteren van het wooncomfort van de (grote) woningen. In het algemeen staan de (vroeger belangrijke) voorzieningen sterk onder druk. Verondersteld wordt dat in deze kernen een vergrijsde en minder-bemiddelde bevolking oververtegenwoordigd is.

¹ Voor de verantwoording van deze indeling, zie 'Leefbaarheid in de plattelandskernen van de Westhoek; eindrapport'.

4. Stagnerende kleine plattelandskernen. Dit zijn kernen die ook in het verleden geen centraliteit of nodaliteit hadden en op basis daarvan altijd klein en agrarisch zijn geweest. In samenhang daarmee heeft een groot aantal onder hen een relatief perifere ligging. Het beperkte aantal lokale voorzieningen dat er vroeger was, is in meerderheid reeds lang verdwenen. Alleen de kerk resteert. In het algemeen ontbreekt het deze kleine kernen aan een duidelijk sterk punt, of is er een dominante negatieve factor m.b.t. de woonomgeving (een verkeerstechnische situatie). Ook hier wordt verondersteld dat een vergrijsde, weinig bemiddelde bevolkingsgroep oververtegenwoordigd is.

1.1.4 Werkhypothese en probleemstelling

De indeling in dorpstypes doet ons de werkhypothese van dit deelonderzoek aan de hand. We stellen voorop dat, naast de negatieve ontwikkelingen in de Westhoek, bepaalde dorpen voor de regionale woonbevolking en voor gezinnen daarbuiten voldoende aantrekkingskracht bezitten om er zich te vestigen en te investeren in de dagelijkse leefomgeving. Er ontwikkelt zich binnen een niet-eenduidig proces van ontwikkeling van een regionale woningmarkt een nieuwe verscheidenheid in de Westhoek in de gedaante van vier verschillende woonmilieus: twee dynamische dorpstypes, een dynamisch door aantrekkelijkheid en een dynamisch door mogelijkheden, en twee stagnerende dorpstypes, de oude centra en de kleine kernen. Het gaat om een werkhypothese die als dusdanig niet zal getoetst worden, maar waarvan wel de zinvolheid moet worden nagegaan. De probleemstelling van dit deelonderzoek zit vervat in deze werkhypothese. We wensen een meer concreet beeld te krijgen van de ontwikkeling van een regionale woningmarkt in de Westhoek, zodat een basis wordt gelegd voor de (her)formulering en (her)oriëntering van het beleid met betrekking tot de leefbaarheid van die Westhoek.

Om dit concreet beeld te kunnen verkrijgen, wordt getracht antwoord te geven op vier vraagcomplexen:

1. Welke aanwijzingen zijn er voor de ontwikkeling van een regionale woningmarkt in de Westhoek?
2. Welke aanwijzingen zijn er voor de zinvolheid van een differentiatie in woonmilieus volgens de voorgestelde indeling in vier dorpstypes en waarin bestaat die differentiatie dan precies?
3. Wat maakt de eventuele aantrekkingskracht uit van de kernen in de Westhoek en van de Westhoek in het algemeen?
4. Op welke manier geeft het proces van schaalvergroting aanleiding tot welke vormen van sociaal-ruimtelijk isolement?

Ad 1

De ontwikkeling van een regionale woningmarkt kan men herkennen aan het uiteenlopen van woonplaats en werkplaats, m.a.w. aan het forensisme. Indien zich inderdaad in de Westhoek een regionale woningmarkt ontwikkelt, dan zou dit moeten blijken uit:

- a) toenemende pendel over met de tijd toenemende afstanden,
- b) dalend belang van de werkplaats als vestigingsmotief en/of een minder lokale invulling van de notie werkplaats.

Hier kan nog een derde indicator worden aan toegevoegd. Wanneer binnen een bepaald gebied migraties omwille van het werk over een grotere afstand plaatsgrijpen dan woonmigraties, dan pleit dit tégen de ontwikkeling van een regionale woningmarkt op het niveau van het gebied in kwestie. De derde indicator voor een regionale woningmarkt is dus een gering verschil in verhuisafstand tussen verhuizingen met de werkplaats als vestigingsmotief en verhuizingen omwille van andere vestigingsmotieven.

Ad 2

De zinvolheid van de indeling in vier dorpstypes om de nieuwe verscheidenheid in woonmilieus te vatten kan, zonder dat een toetsingsonderzoek wordt uitgevoerd, op volgende manier nagegaan worden.

De ontwikkeling van een ruimtelijke woningmarkt, zoals hierboven opgevat, impliceert een ruimtelijke differentiatie binnen deze woningmarkt. Het is op voorhand niet met zekerheid geweten in welke richting deze differentiatie gaat. Analytisch kan men echter twee modellen met elk eigen beleidsimplicaties onderscheiden: één volgens hetwelk de differentiatie in de Westhoek er één is van woonmilieus (de werkhypothese dus), en één volgens hetwelk de differentiatie overeenstemt met de onderste geledingen van een genestelde hiërarchie van centrale plaatsen (onafhankelijke kernen, hoofddorpen, kleine steden) waarbij het aantal onafhankelijke kernen afneemt. Een confrontatie van deze twee modellen met elkaar kan ons dan aanwijzingen geven omtrent de zinvolheid van de werkhypothese, meer bepaald kunnen we stellen dat de indeling in vier woonmilieus zinvol is wanneer zij minstens een even grote differentiatie inzake bevolkings- en woningkenmerken oplevert als het alternatief.

Ad 3

Binnen het kader van dit onderzoek kan de aantrekkingskracht van de kernen in de Westhoek en van de Westhoek in het algemeen vereenzelvigd worden met de aanwezigheid van de aantrekkelijkheden die voorwerp zijn van woonvoorkeuren, het geheel van oriëntaties dat de basis vormt voor de keuze van een woonplaats en woning.

De woonvoorkeuren kunnen op een rechtstreekse manier worden opgespoord door een studie van de verhuisgeneigdheid, de woontevredenheid en de woonwensen van de bewoners van de vier dorpstypes. Een dergelijke studie kan ondersteund worden door woonvoorkeuren ook op een onrechtstreekse manier op te sporen, meer bepaald door de studie van migranten of verhuizers en dan met name de kenmerken van hun vroegere en huidige woning en woonomgeving en hun verhuismotieven. Een tweede onrechtstreekse manier is de studie van het woongedrag van de bewoners van de vier dorpstypes.

Ad 4

Aan het wonen in een plattelandskern in de Westhoek zitten naast voordelen ook nadelen. De meest in het oog springende nadelen hangen samen met het geringe draagvlak dat een klein dorp biedt voor het in stand houden van een aantal voorzieningen en de relatief grote afstanden die moeten worden afgelegd om van voorzieningen elders gebruik te maken. Dat zou kunnen betekenen dat bewoners van kernen zonder veel voorzieningen meer moeite hebben met het uitvoeren van de door hen gewenste activiteiten. Vooral de bewoners van kleine kernen en afhankelijke kernen en de bewoners van het buitengebied zouden met een beknotting van hun activiteitenpatroon te maken kunnen hebben. Het is echter ook mogelijk dat voor veel bewoners van de plattelandskernen in de Westhoek de ruimtelijke positie voor het uitvoeren van diverse activiteiten nauwelijks een probleem vormt, omdat zij kunnen beschikken over een auto. Ook uit algemene kenmerken van het gebied komt de auto naar voren als een belangrijke voorwaarde voor de activiteitenpatronen van de bewoners van de Westhoek (Kesteloot et al 1996) Indien de ruimtelijke positie van bewoners toch een samenhang vertoont met het activiteitenpatroon dan kan dit worden opgevat als een aanwijzing van het voorkomen van een beperkte ruimtelijke keuzevrijheid. Indien het gaat om bewoners die reeds op basis van hun maatschappelijke positie een beperking van hun activiteitenpatroon ondervinden, spreken we van sociaal-ruimtelijk isolement (Thissen 1995).

1.2

Onderzoeksopzet

1.2.1 Verzameling van de gegevens

De informatie is verkregen door middel van een enquête bij in principe 520 huishoudens in 59 deelgemeenten of plattelandskernen van de Westhoek². De populatie bestond uit 17.959 huishoudens (Bron: Opgave gemeenten). De huishoudens werden geselecteerd aan de hand van een gestratificeerde aselechte steekproef, met als strata de vier dorpsstypes of types woonmilieu, die elk met een in principe even groot aantal in de steekproef vertegenwoordigd zijn. In de 10 kernen met dynamiek door aantrekkelijkheid (hierna dynamisch A-type genoemd) wonen 2392 huishoudens (13 %), in de 17 kernen met dynamiek door mogelijkheden (hierna dynamisch M-type genoemd) 6530 huishoudens (36 %), in de 11 stagnerende oude centra (hierna stagnerend OC-type genoemd) 5308 huishoudens (30 %) en in de 21 stagnerende kleine kernen (hierna stagnerend KK-type genoemd) 3729 huishoudens (21 %).

Voor elk stratum werden 230 adressen aselekt uit het Rijksregister (door de instelling zelf) getrokken. S.O.W. selecteerde op zijn beurt 130 adressen per stratum (520 in totaal). Aan de hand van een folder die verspreid werd in de streek door bekenden van S.O.W., werden 26 enquêteurs gerecruteerd die op vrijwillige basis elk ongeveer 20 vragenlijsten afnamen. Het betreft 8 mannen en 18 vrouwen, allen woonachtig in de Westhoek, tussen 20 en 50 jaar oud, sociaal vaardig en Nederlandstalig. De groep was zeer divers: werkend of niet, student of huisvrouw enz. Drie onder hen beschikten niet over een wagen. De bedoeling was dat per gemeente, waartoe de kernen behoorden, minstens 2 enquêteurs aan het werk gingen. Omdat Lo ontbrak in de adreslijst van het Rijksregister werden nadien 30 adressen uit Heuvelland vervangen door adressen uit Lo.

Er werd driemaal samengekomen: één keer vóór de start, voor een opleidingsessie en het doornemen van de vragenlijst; één keer tijdens de periode van de interviews, om problemen te bespreken; en één keer nadien om een evaluatie op te maken en de ervaringen van de enquêteurs te bespreken. Tijdens deze periode was de onderzoeksmedewerkster elke werkdag bereikbaar voor vragen en problemen.

Er werd een handleiding opgemaakt met instructies voor de enquêteurs. Zij maakten telefonisch een afspraak met de respondent. Naar eigen keuze belden sommigen aan de deur zonder voorafgaande telefonische contactname. Afsproken werd dat zij minimum 2 pogingen ondernamen om de respondent te bereiken, vooraleer de respondent te beschouwen als een weigering en hem of haar te vervangen. De interviewers vulden bij elke stap nauwgezet een benaderingsprotocol in. Indien het interview niet kon doorgaan, werd de reden van weigering genoteerd. Bij weigering konden de interviewers bij de onderzoeksmedewerkster van S.O.W. terecht voor nummer en adres van een reserve-respondent, geput uit het bestand van vier maal honderd reserve-adressen. Adressen die door enquêteurs werden teruggegeven omdat het bekenden waren, werden aan het reservebestand toegevoegd.

Indien het interview plaatsvond, noteerde men achteraf op het protocol opmerkingen die van belang kunnen zijn bij de interpretatie van de antwoorden. De enquêteurs dienden ernaar te streven dat ongeveer de helft van de respondenten vrouwen zouden zijn. Afsproken werd de enquêteurs op de hoogte te brengen van de onderzoeksresultaten³.

² Een van de kernen is De Klijte, die voor de doeleinden van dit onderzoek als een deelgemeente wordt beschouwd van Heuvelland, ofschoon het nooit een autonome gemeente is geweest.

³ De protocollen, samen met de aangevulde vragenlijsten, zijn ter inzage bij Prof. Dr. P. Saey, Vakgroep Geografie, Universiteit Gent, Krijgslaan 281 S8, 9000 Gent.

Uiteindelijk werd de enquête gehouden bij 487 huishoudens, 124 in de kernen van het dynamische A-type, 121 in de kernen van het stagnerende OC-type, 123 in de kernen van het dynamische M-type en 119 in de kernen van het stagnerende KK-type. Dat betekent 5,2 % van de huishoudens wonend in de kernen van het A-type, 2,3 % van de huishoudens wonend in de kernen van het OC-type, 1,9 % van de huishoudens wonend in de kernen van het M-type en 3,2 % van de huishoudens wonend in de kernen van het KK-type, samen 2,7 % van de populatie⁴. Het percentage weigeringen bedroeg 33 % (36 % in het dynamische A-type, 37 % in het stagnerende OC-type, 28 % in het dynamische M-type en 29 % in het stagnerende KK-type)⁵.

De vragenlijst en het benaderingsprotocol vindt men in bijlage 1.

1.2.2 Verwerking van de gegevens

De gegevens werden eerst opgeslagen in Microsoft Excel, versie 5.0 en vervolgens, na codering van de open vragen, in SPSS for Windows, release 6.1.

In hoofdstukken 2, 3 en 4 is de analyse-eenheid in principe het huishouden, in deel 5 de respondent. Voor de studie van het verband tussen variabelen werd in deel 4 als analysetechniek het opstellen van eenvoudige contingencietabellen verkozen, omwille van het zuiver exploratieve karakter van dit onderdeel. Er bestond te weinig zekerheid omtrent de toepasbaarheid van de inzichten en resultaten van andere onderzoeken, overwegend betreffende Nederland of betreffende stedelijke gebieden, op de Westhoek. Het kenmerk van deze techniek is dat men de geobserveerde aantallen vergelijkt met de aantallen die men verwacht wanneer er geen verband zou bestaan tussen de variabelen of wanneer de verdeling van een variabele over de waarnemingseenheden (bv. de dorpstypes) evenredig met de omvang (bv. het aantal bewoners of huishoudens van de dorpstypes) zou zijn. De grootte van het verschil tussen de geobserveerde en verwachte aantallen (de overtallen en tekorten waarvan sprake in de tekst) is een maatstaf voor de graad van samenhang of onevenredigheden en kan uitgedrukt worden in een coëfficiënt of index. Gezien de zwakte van de meeste samenhangen en onevenredigheden, werd echter zelden een hoge waarde voor een dergelijke coëfficiënt of index bekomen, zodat we deze niet vermelden, maar ons (in de tekst) hebben beperkt tot het aangeven van de significantie. Bij een kans van max. 0,05 dat een waarde gelijk aan of groter dan de berekende coëfficiënt of index door toeval wordt bekomen, noemen we het verband significant. Bij een kans tussen 0,06 en 0,10 vermelden we de exacte waarde van wat we dan gemakshalve (maar technisch gesproken niet correct) de significantie noemen⁶.

⁴ Het aantal antwoorden, zowel absoluut als relatief, varieert vrij sterk per kern. Zo is Westouter met 41 huishoudens vertegenwoordigd (1/3 van de geënquêteerde huishoudens in het dynamische A-type). Om redenen die in deel 6 zullen blijken, vormt deze variatie geen essentieel probleem voor de besluitvorming in dit onderzoek.

⁵ Als redenen voor weigering worden meestal aangevoerd 'te druk', 'interesseert mij niet'. Samen met redenen als 'waarom moeten zij dat allemaal weten, wat zullen ze doen met de enquête', 'we geven ons leven niet bloot', 'ik woon nog niet lang genoeg in het dorp, ik heb geen zicht op de voorzieningen', 'is hier alleen beroeps-halve aanwezig, heeft geen contact met het dorp', 'echtgenoot pas twee weken geleden overleden', 'ik mag niet van mijn man', 'het is schandalig dat ze zomaar ons adres uitdelen', 'zoek iemand anders', 'niet geletterd', maken de twee hoofdredenen 71 % uit van de weigeringen. Opvallend waren de weigeringen omwille van 'te oud'. Hoewel deze reden slechts voor 11 % expliciet werd opgegeven, is deze categorie allicht groter ('ik ben niet goed meer te been, te ziek', 'alleenstaande weduwe totaal vereenzaamd'). Slechts bij 3 % van de weigeringen was taal (steeds Frans) de reden. Bij 15 % vermeldt de enquêteur '2x thuis geweest, alles potdicht, hondengeblaf', 'alles dicht, te koop', 'geen telefoon, 2x bezocht, nooit thuis', 'altijd automatisch antwoordapparaat, andere bewoners', 'huis in verbouwing', 'huis zeer bouwvallig, ongezond'. Een enkele keer was de enquêteur bang in een eenzame omgeving.

⁶ 'Significant' betekent dat de kans dat een verkregen resultaat toe te schrijven zou zijn aan toeval, d.w.z. aan het feit dat men werkt met een steekproef in plaats van met de populatie, beneden een vooraf bepaalde drempel ligt (strikt genomen geldt de kansberekening die hier wordt toegepast enkel voor een volledig aselechte steekproef). Significantie hangt niet alleen af van de waarde van de coëfficiënt of index, maar ook van het aantal steekproefeenheden waarop hij berekend is.

Inzake beperkingen op het activiteitenpatroon bestond er meer zekerheid omtrent genoemde toepasbaarheid en werd geopteerd voor een variantie-analyse, een multi-variate analysetechniek, die de variantie van de afhankelijke variabele (op tenminste intervallschaal) uiteenlegt naar varianties die kunnen worden toegeschreven aan een aantal nominale onafhankelijke variabelen (hoofdeffecten) en combinaties van twee of meer van deze onafhankelijke variabelen (interactie-effecten). In een onderzoek met een beperkt aantal cases zijn de mogelijkheden om interactie-effecten op te sporen wel klein, terwijl in dit onderzoek ook met betrekkelijk grove onafhankelijke variabelen (met een beperkt aantal klassen) moet worden gewerkt⁷. In de bespreking van de uitgevoerde variantie-analyses worden in principe alleen uitspraken gedaan over samenhangen op een 95 % significantieniveau.

1.3 Verdere structuur van het rapport

De indeling van het rapport volgt logisch uit onze uiteenzetting omtrent de werkhypothese en probleemstelling.

In deel 2 worden de aanwijzingen voor het bestaan van een regionale woningmarkt verzameld, in deel 3 deze voor de zinvolheid van de indeling in dorpstypes, waarbij ook de aard van de differentiatie in deze vier woonmilieus nader wordt bepaald. In deel 4 worden woongedrag en woonvoorkeuren bestudeerd, in deel 5 het activiteitenpatroon van de bewoners en de rol van in de eerste plaats woonplaats en auto in dit activiteitenpatroon, alsmede welke bewonerscategorieën een beperking terzake ondervinden.

De beleidsrelevante conclusies worden gepresenteerd in deel 6.

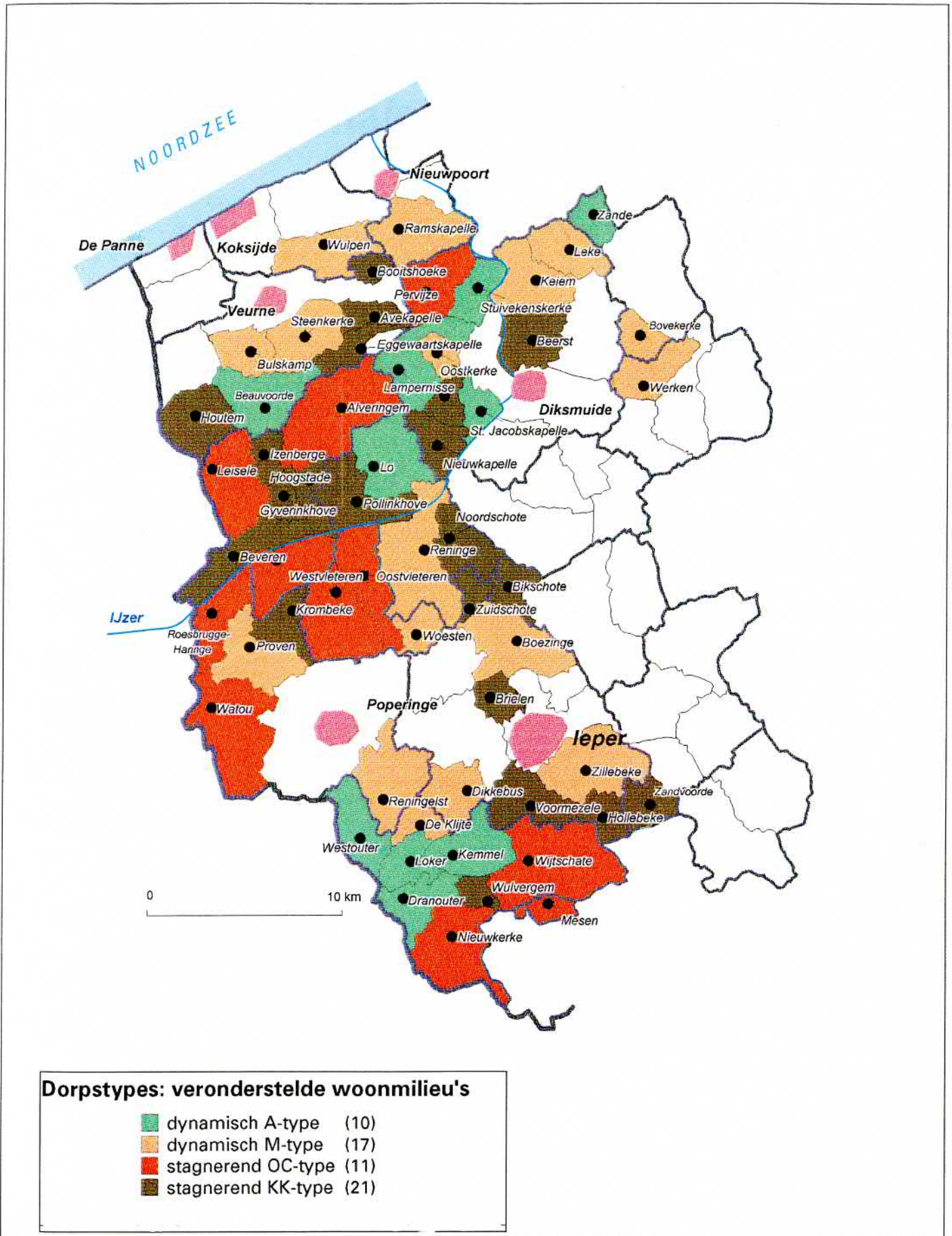
De tabellen van delen 2, 3 en 4 vindt men in bijlage 2, deze m.b.t. de variantie-analyse in bijlage 3.

⁷ Het weze opgemerkt dat een tweeledig analysemodel met afhankelijke en onafhankelijke variabelen een leidraad heeft gevormd bij het opstellen van de vragenlijst: (a) een model met als onafhankelijke variabelen de kenmerken van het vroegere of huidige huishouden en van de vroegere of huidige woningen en woonomgeving (deze laatste geconceptualiseerd als bemiddelende variabelen) en met als afhankelijke variabelen variabelen m.b.t. de woonplaatskeuze (verhuiscgeschiedenis, vestiging in de huidige woonplaats, woongedrag, verhuisgeneigdheid/woonbehoefte), dit t.b.v. de studie van de woonvoorkeuren

(b) een model met als onafhankelijke variabelen persoonlijke kenmerken en als afhankelijke variabelen activiteitenpatronen en oplossingen voor bereikproblemen, dit t.b.v. de studie van de activiteitenpatronen en sociaal-ruimtelijk isolement. Enkel deze tweede studie is volgens dit model uitgewerkt geworden.

Er werd in de vragenlijst ook een aantal vragen opgenomen ten behoeve van het Voorzienenonderzoek.

FIGUUR 1.1 - IN DE DEELONDERZOEKEN
BETROKKEN PLATTELANDSKERNEN

Deel 2

Aanwijzingen voor het bestaan van een regionale woningmarkt

2.1 Pendel Inleiding

Een regionale woningmarkt ontwikkelt zich doordat migraties niet meer ondernomen worden omwille van motieven in verband met de werkplaats, maar omwille van motieven die te maken hebben met de woonomstandigheden. De woonplaats valt steeds minder samen met de werkplaats. Een dergelijke ontwikkeling moet blijken uit:

- a) toenemende pendel over met de tijd toenemende afstanden
- b) dalend belang van de werkplaats als vestigingsmotief en/of een minder lokale invulling van de notie werkplaats
- c) een gering verschil in verhuisafstand tussen verhuizingen met de werkplaats als vestigingsmotief en verhuizingen omwille van andere vestigingsmotieven

Met betrekking tot de laatste indicator rijst het probleem dat een groot deel van de werkmigraties ons ontsnappen, nl. de migraties naar de werkcentra Ieper, Veurne, Nieuwpoort, Diksmuide, Poperinge. Daarom leek het ons aangewezen deze indicator niet te gebruiken als aanwijzing voor de ontwikkeling van een regionale woningmarkt, maar als een element van ruimtelijke structurering van de woningmarkt, dit naast de andere elementen van ruimtelijke structurering: de pendel naar stadsgewesten of naar gemeenten ver buiten de Westhoek (hierna pendel van hogere orde genoemd) en de kleinschalige stadsgewestvorming rond de kleine steden van de Westhoek (Ieper, Veurne, Diksmuide, Poperinge) - al is wat deze laatste aangaat de steekproef te klein van omvang en de vragenlijst in dit opzicht niet verfijnd genoeg om het onderscheid te maken tussen deze kleinschalige stadsgewestvorming en andere aspecten van de vorming van een regionale woningmarkt op het platteland.

Om de drie mogelijke aanwijzingen te kunnen opsporen, wordt als werkplaats en woonplaats de deelgemeente genomen en gebruik gemaakt van de indeling in blijvers en verhuizers, dit om de dynamiek na te gaan. Tot de pendel van hogere orde worden gerekend de pendel naar een gemeente buiten West-Vlaanderen¹, naar een van de stadsgewesten van West-Vlaanderen², naar een deelgemeente in de nabijheid van Oostende³, naar een kustgemeente buiten de Westhoek en naar Roeselare of een deelgemeente in de nabijheid ervan⁴.

Het studiemateriaal levert twee problemen op.

Het eerste probleem is hierin gelegen dat de werkplaats niet of niet nauwkeurig genoeg is aangeduid. Dit komt vooreerst voor bij het antwoord 'werkt op verschillende adressen'. Indien deze genoemd worden, wordt, wanneer het om verschillende deelgemeenten gaat, gebruik gemaakt van de werkplaats die het verst van de woonplaats is gelegen. In de meeste gevallen worden echter geen deelgemeenten vermeld: 14 bij de blijvers (waarbij het in 1 geval handelt om een koppel waarvan beide partners op verschillende adressen werken; in de 13 andere gevallen handelt het om hetzij een koppel, waarvan een van de partners op verschillende adressen werkt, hetzij een alleenstaande of een ouder van een éénuouderhuishoudens die op verschillende adressen werkt); 10 bij de verhuizers (resp. 4 en 6 van voornoemde mogelijkheden). Ten tweede zijn er 3 gevallen waarbij geen omschrijving wordt gegeven bij het antwoord 'werkt elders (d.w.z. niet in de eigen deelgemeente)': 1 bij de blijvers en 2 bij de verhuizers. Bij het opstellen en de bespreking van de tabellen wordt hiermee rekening gehouden.

Het tweede probleem rijst wanneer beide partners van een koppel werken en de werkplaats verschillend is. Er worden dan twee berekeningen gemaakt, één waarbij de verste werkplaats in rekening wordt gebracht en een conservatieve, waarbij de dichtste werkplaats in aanmerking wordt genomen (behalve wanneer deze ook de woonplaats is).

¹ Behalve Ghyvelde en de deelgemeenten van Comines die vergelijkbaar worden geacht met een werkplaats in West-Vlaanderen onmiddellijk grenzend aan de Westhoek.

² Brugge, Kortrijk en Oostende.

³ Gistel en de deelgemeenten van Oudenburg.

⁴ In casu Gits, Rollegem-Kapelle en Rumbek.

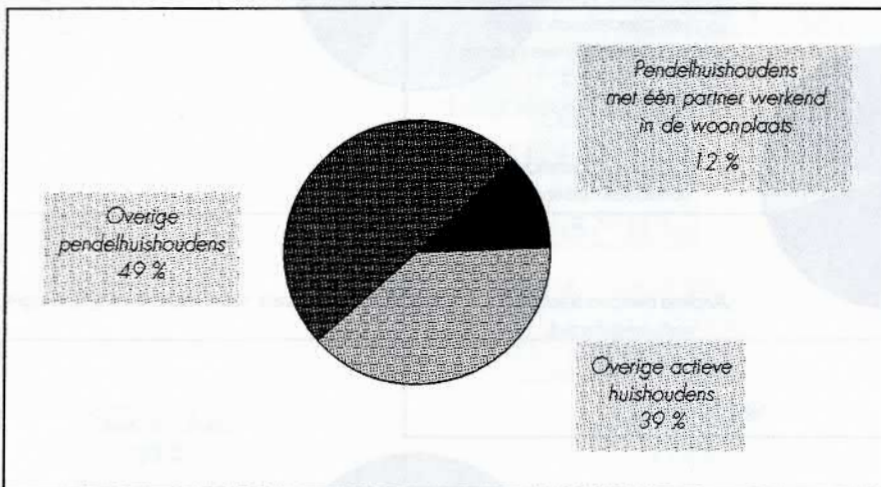
2.2 Pendel

De pendel wordt ingedeeld in drie afstandscategorieën: < 10 km, 10-14 km en 15 km of meer, gemeten in vogelvlucht. De pendel naar een aangrenzende deelgemeente en de pendel van hogere orde worden evenwel in twee aparte categorieën ondergebracht. De eerste wordt beschouwd als de kleinste afstandscategorie, ofschoon het voorkomt dat pendel uit deze categorie over een grotere afstand plaatsgrijpt dan pendel uit de categorie < 10 km.

2.2.1 Omvang van de pendel

De steekproef omvat 286 actieve huishoudens, d.w.z. actieve alleenstaanden, éénuouderhuishoudens waarvan de ouder actief is en huishoudens waarvan minstens één partner actief is. Daarvan zijn er 175 pendelhuishoudens, d.w.z. huishoudens waar minstens 1 persoon pendelt, of 61 % (figuur 2.1).

Figuur 2.1 : Omvang van de pendel

Dit ruwe cijfer is voor nuancering vatbaar. We kunnen rekening houden met het feit dat forensisme bij landbouwhuishoudens vrijwel niet voorkomt. Ook kunnen we argumenteren dat pendelaars naar een aangrenzende deelgemeente of pendelhuishoudens waarvan één partner in de woonplaats werkt geen 'echte' pendelhuishoudens zijn, of dat de pendel van hogere orde niet mag meegerekend worden. We herberekenen voor elk van deze gevallen afzonderlijk (dus niet met elkaar gecombineerd) het percentage pendelhuishoudens.

Er zijn 65 landbouwhuishoudens, d.w.z. huishoudens waar minstens één persoon in de landbouw werkzaam is. Daarvan zijn er slechts 4 pendelhuishoudens. Laten we de landbouwhuishoudens buiten beschouwing, dan stijgt het % pendelaars tot 77.

Beschouwen we de pendelaars die in een aangrenzende deelgemeente werken als pseudo-pendelaars, dan blijven er 145 'echte' pendelhuishoudens over, d.w.z. 51 %, of, in de conservatieve berekening, 131 'echte' pendelhuishoudens, d.w.z. 46 %.

Indien we de pendelkoppels, waarvan één partner werkt in de woonplaats, niet als 'echte' pendelhuishoudens beschouwen, dan wordt het aantal van deze 'echte' pendelhuishoudens 140, d.i. nog altijd 49 % van het aantal actieve huishoudens.

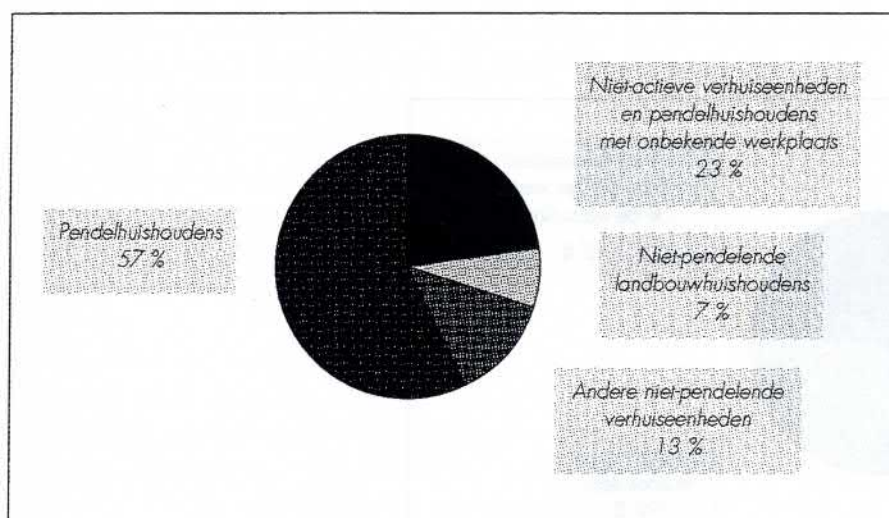
Maken we abstractie van de pendel van hogere orde, dan blijven er 147 pendelhuishoudens over, d.i. 57 % van de overblijvende 258 actieve huishoudens, of, in de conservatieve berekening, 155 pendelhuishoudens, d.i. 58 % van 266 actieve huishoudens.

Al deze cijfers vormen een sterke aanwijzing voor het bestaan van een regionale woningmarkt.

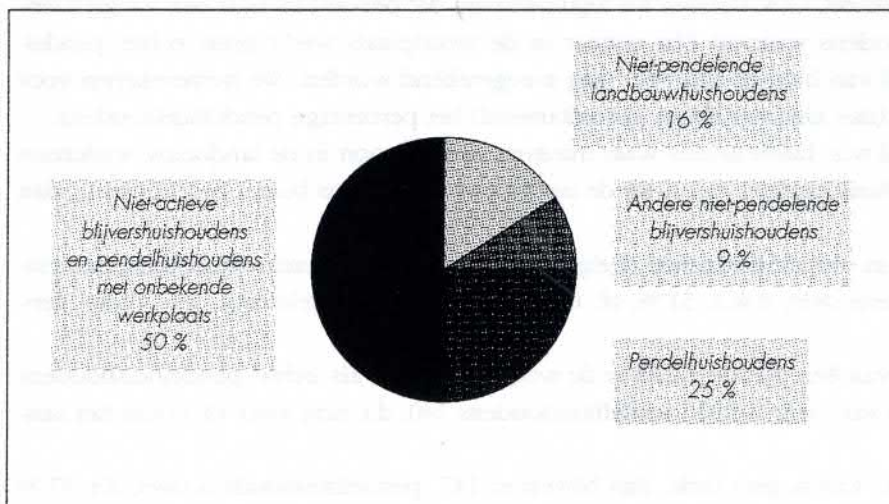
Bij de verhuizers zijn er 95 pendelhuishoudens waarvan de werkplaats bekend is, d.w.z. 57 % van de 167 verhuiseenheden. Bij de blijvers zijn er 80 pendelhuishoudens, d.i. slechts 25 % van de 320 blijvershuishoudens. Omwille van het grote verschil in het aandeel van de actieve huishoudens in het totaal van de verhuiseenheden en blijvershuishoudens, zegt dit weinig. Trekken we van de totalen de niet-actieve huishoudens en de pendelhuishoudens waarvan de werkplaats niet bekend is, af, dan bekomen we in plaats van 167, 128 verhuiseenheden en in plaats van 320, 158 blijvershuishoudens. Het aandeel van de pendelhuishoudens bij de verhuizers stijgt dan tot 3/4 (74 %), bij de blijvers tot de helft (51 %). Zelfs wanneer we hiervan de koppels zouden aftrekken waarvan één partner in de woonplaats werkt, blijven de aandelen hoog (bij de verhuizers gaat het om 22 eenheden, toch 17 %, en bij de blijvers om 13 huishoudens, 8 %).

Brengen we de niet pendelende landbouwhuishoudens in mindering, dan blijven er 117 verhuiseenheden en 108 blijvershuishoudens over. Het verschil in aandeel pendelhuishoudens tussen verhuizers en blijvers wordt dan gering: 4/5 bij de verhuizers (81 %) en 3/4 bij de blijvers (74 %) (figuur 2.2.a. en 2.2.b).

Figuur 2.2.a : Omvang van de pendel bij verhuizers

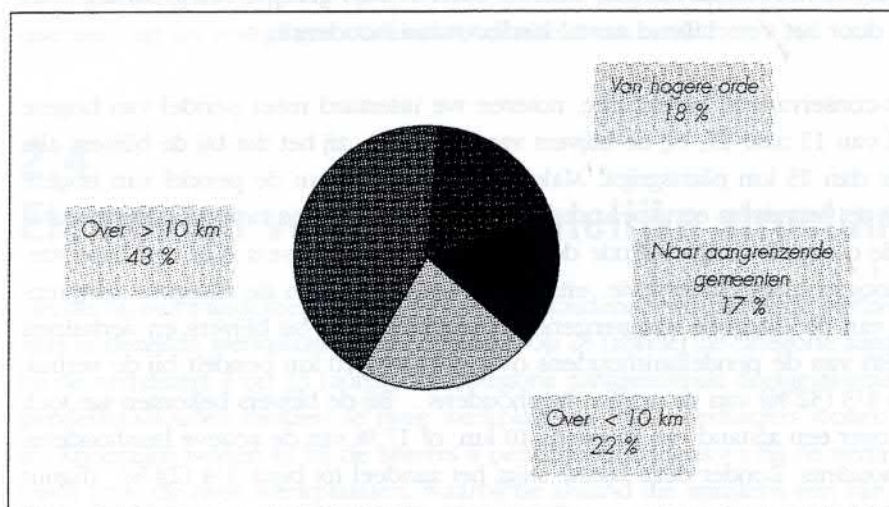
Figuur 2.2.b : Omvang van de pendel bij de blijvers

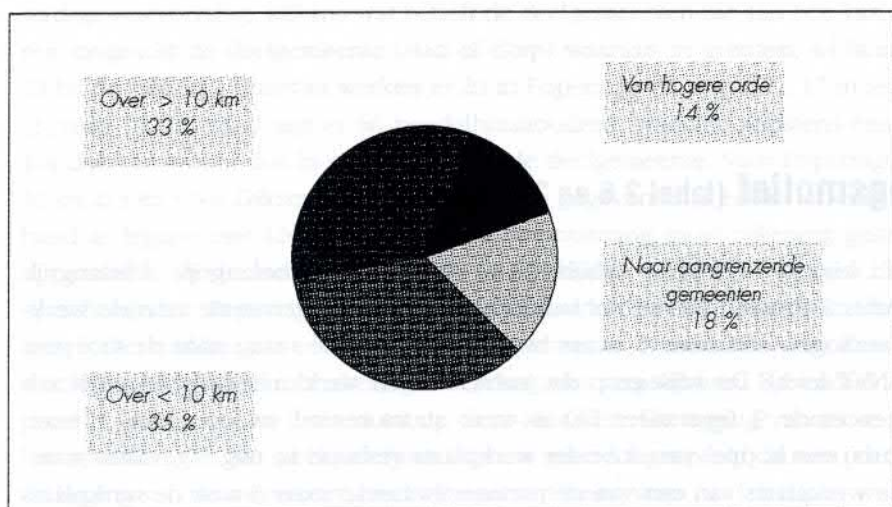
2.2.2 Pendel van verhuizers en blijvers naar afstand (tabel 2.1 en 2.2)

Een rechtstreekse vergelijking tussen verhuizers en blijvers gebeurt het best op basis van de percentages berekend op de 95 en 80 pendelhuishoudens of op basis van deze aantallen verminderd met de pendel van hogere orde (de kolommen I, resp. J in tabellen 2.1.a. en 2.2.a. en de kolommen G, resp. H in tabellen 2.1.b en 2.2.b).

Figuur 2.3.a : Pendel naar afstand bij de verhuizers

Figuur 2.3.b : Pendel naar afstand bij de blijvers

Bij de conservatieve berekening stellen we vast dat, indien de pendel van hogere orde wordt meegerekend, bij de verhuizers net de helft tot de twee eerste afstandscategorieën behoort (24 % + 25 %), bij de blijvers bijna 2/3 (26 % + 38 %). Zonder de pendel van hogere orde, legt bij de verhuizers 43 % minstens 10 km af naar de werkplaats en bij de blijvers 29 %. Het aantal (en het aandeel) van de pendelhuishoudens waarvan één partner in de woonplaats werkt, is bij de verhuizers groter dan bij de blijvers. Dat belet echter niet dat de verhouding tussen de korte-afstandscategorie (< 10 km⁵) en de lange-afstandscategorie (10 km en meer⁶) kleiner is bij de verhuizers dan bij de blijvers. In die zin bevestigen deze verschillen tussen blijvers en verhuizers de dynamiek, die men reeds kon afleiden uit de aandelen van de pendelhuishoudens in het totaal aantal actieve huishoudens (3/4 bij de verhuizers en de helft bij de blijvers, waarbij, zoals in 2.2.1 gezegd, een groot deel van het verschil wel veroorzaakt wordt door het verschillende aantal landbouwhuishoudens).

In tabellen 2.1.b. en 2.2.b., de niet-conservatieve berekening, noteren we uiteraard meer pendel van hogere orde: bij verhuizers stijgt het aantal van 12 naar 17, bij de blijvers van 8 naar 11, zij het dat bij de blijvers alle pendel van hogere orde over meer dan 15 km plaatsgrijpt. Maken we abstractie van de pendel van hogere orde, dan stellen we vast dat er bij de verhuizers een toename is van 12 naar 19 in de hoogste afstandscategorie, grotendeels ten nadele van de categorie aangrenzende deelgemeente. Bij de blijvers is er een beperkte toename van 8 naar 12 in de hoogste afstandscategorie, uitsluitend ten nadele van de categorie aangrenzende deelgemeente. Het aandeel van de categorie aangrenzende deelgemeente is bij blijvers en verhuizers gelijk (1/5). Dit betekent dat de helft van de pendelhuishoudens over minstens 10 km pendelt bij de verhuizers (53 %). Het gaat hier om bijna 1/3 (32 %) van de actieve huishoudens. Bij de blijvers bekomen we toch ook nog 43 % pendelhuishoudens over een afstand van minstens 10 km, of 17 % van de actieve huishoudens, waarvan echter 1/3 landbouwhuishoudens. Zonder deze laatste stijgt het aandeel tot bijna 1/4 (24 %) (figuur 2.3.a. en 2.3.b.).

Hieraan afgemeten is er sprake van een regionale woningmarkt in de Westhoek, althans voor een groot, groeiend deel van de bewoners van de plattelandskernen. Landbouwers (en mogelijk andere groepen, zie deel 4) hebben een lokale oriëntatie.

2.3

Werkplaats als vestigingsmotief (tabel 2.5 en 2.6)

Voor 39 van de verhuiseenheden, d.i. bijna 1/4 (23 %) is 'nabijheid van werk' een zeer belangrijk of belangrijk vestigingsmotief (zie tabel 2.5). Slechts 9 daarvan zijn echter vanuit een andere deelgemeente naar de werkplaats verhuisd (mogelijkerwijs te verhogen met max. 5, waar het antwoord op de vraag naar de vroegere woonplaats van het huidige gezin NVT luidt). Dit wijst erop dat 'nabijheid van werk' niet strikt lokaal wordt geïnterpreteerd. Alleen voor de genoemde 9 (eventueel 14) is werk structurerend tot op lokaal niveau. Overigens zijn er, naast 1 geval waarbij een koppel vanuit beider werkplaats verhuisd is, nog 7 gevallen waarbij een koppel verhuisd is vanuit de werkplaats van een van de partners (waarvan maar 3 naar de werkplaats van de andere partner).

⁵ Inbegrepen de pendel naar de aangrenzende deelgemeente en de pendel van hogere orde van die afstand.

⁶ Inbegrepen de pendel van hogere orde van die afstand.

⁷ Voegen we hier de pendel van hogere orde aan toe, dan stijgt het percentage tot 45.

⁸ Voegen we hier de pendel van hogere orde aan toe, dan stijgt het percentage tot 24, resp. tot 34 zonder niet-pendelende landbouwhuishoudens.

Er dient wel opgemerkt te worden dat slechts in 4 gevallen 'nabijheid van werk' het enige vestigingsmotief was. In tabel 2.6 staan voor de 39 betrokken verhuiseenheden de andere vestigingsmotieven die met afstand te maken hebben, genoteerd.

Gezien de zeer kleine aantallen, moeten we vanzelfsprekend met de nodige voorzichtigheid tewerkgaan. Het lijkt ons toch betekenisvol dat 'nabijheid van winkels en dienstverlening' en 'nabijheid van school' in categorie 4 (verhuizers die niet naar de werkplaats verhuisd zijn) verhoudingsgewijs frequent aangehaalde vestigingsmotieven zijn, terwijl dit niet het geval is in categorie 2a (verhuizers die naar de werkplaats verhuisd zijn). Ook 'goede verbindingen' (openbaar vervoer en wegen) duiken in categorie 4 - zij het met nog kleinere frequentie - op als vestigingsmotief naast 'nabijheid van werk'.

2.4 Elementen voor een ruimtelijke structuur

Slechts bij een minderheid van de pendelhuishoudens waarvan beide partners pendelen⁹ werken de twee partners in dezelfde werkplaats: bij de blijvers 9 op 28 (zonder de categorie aangrenzende deelgemeente: 8 op 19), bij de verhuizers 8 op 33 (zonder de categorie aangrenzende deelgemeente: 5 op 23). Bij de blijvers woont 1 pendelhuishouden midden de twee werkplaatsen, bij de verhuizers wonen er 6 tussen de twee werkplaatsen in. Anderzijds wonen er bij de blijvers 4 pendelhuishoudens en bij de verhuizers 8 pendelhuishoudens excentrisch t.o.v. de twee werkplaatsen, waarbij de afstand die minstens een van de partners pendelt bij 5 huishoudens meer dan 15 km bedraagt (bij 2 daarvan geldt dit voor beide partners).

De categorie aangrenzende deelgemeente zouden we kunnen beschouwen als een teken van kleinschalige stadsgewestvorming, althans wat betreft de deelgemeenten die aan een van de kleine steden grenzen. Er behoren, ongeacht de deelgemeente (stad of dorp) waaraan ze grenzen, 44 huishoudens toe (23 bij de verhuizers, 21 bij de blijvers). Daarvan werken er 20 in Poperinge (9, resp. 11), 17 in Ieper (11, resp. 6) en 4 in Diksmuide (3, resp. 1). In totaal zijn er 66 pendelhuishoudens, waarvan minstens één forens Ieper tot werkplaats heeft; 1/4 daarvan woont dus in een aangrenzende deelgemeente. Voor Poperinge zijn de overeenstemmende cijfers 31 en 2/3 en voor Diksmuide 12 en 1/3. Deze gegevens zijn echter moeilijk te interpreteren. Om echt een verband te leggen met kleinschalige stadsgewestvorming moet rekening gehouden worden met de ligging, de oppervlakte en de samenstelling van de stedelijke woonkern¹⁰ binnen de betrokken deelgemeente. In dit opzicht zijn b.v. Poperinge (woonkern in het midden van een uitgestrekte deelgemeente) en Diksmuide (woonkern in het midden van een L-vormige deelgemeente, waarvan Esen en Kaaskerke - reeds vroeger gefusioneerd met Diksmuide - deel uitmaken) gewoonweg niet vergelijkbaar. Bovendien oefent de manier waarop de steekproef is genomen een invloed uit op deze aantallen. De ligging van de te selecteren deelgemeenten heeft bij het opstellen van het steekproefplan immers geen rol gespeeld. Samen met de vorm van de deelgemeente en de ligging van de woonkern, biedt dit een verklaring voor het feit dat er wel 23 pendelhuishoudens zijn, waarvan minstens één forens Veurne tot werkplaats heeft, maar dat geen enkel daarvan tot de categorie aangrenzende deelgemeente behoort¹¹. In weerwil van deze bezwaren tegen een interpretatie van pendel uit aangrenzende deelgemeenten als teken van kleinschalige stadsgewestvorming, lijkt het ons toch vast te staan dat de hier vermelde aantallen erop wijzen dat een dergelijk verschijnsel zich voordoet.

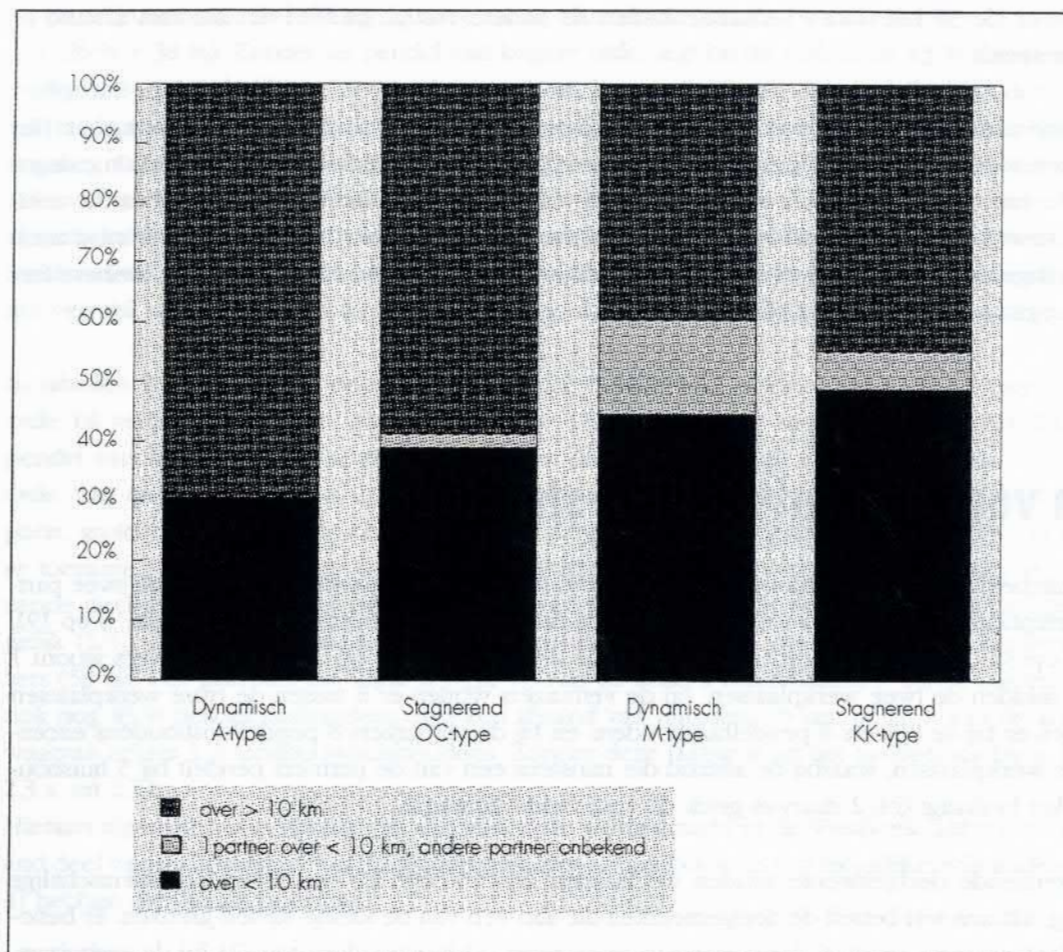
Splitsen we de gegevens volgens de strata van de steekproef (de dorpsstypes), dan kunnen we betekenisvolle verschillen vaststellen (zie tabel 2.3, die niet conservatief is berekend, en figuur 2.4).

⁹ Deze werkend op niet nader genoemde verschillende adressen niet meegerekend.

¹⁰ Woonkern in de betekenis waarin het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen deze term gebruikt.

¹¹ Strikt genomen op één uitzondering na, een gezin uit Avekapelle, maar we hebben deze deelgemeente, gezien de ligging t.o.v. de woonkern van Veurne, niet als aangrenzend beschouwd.

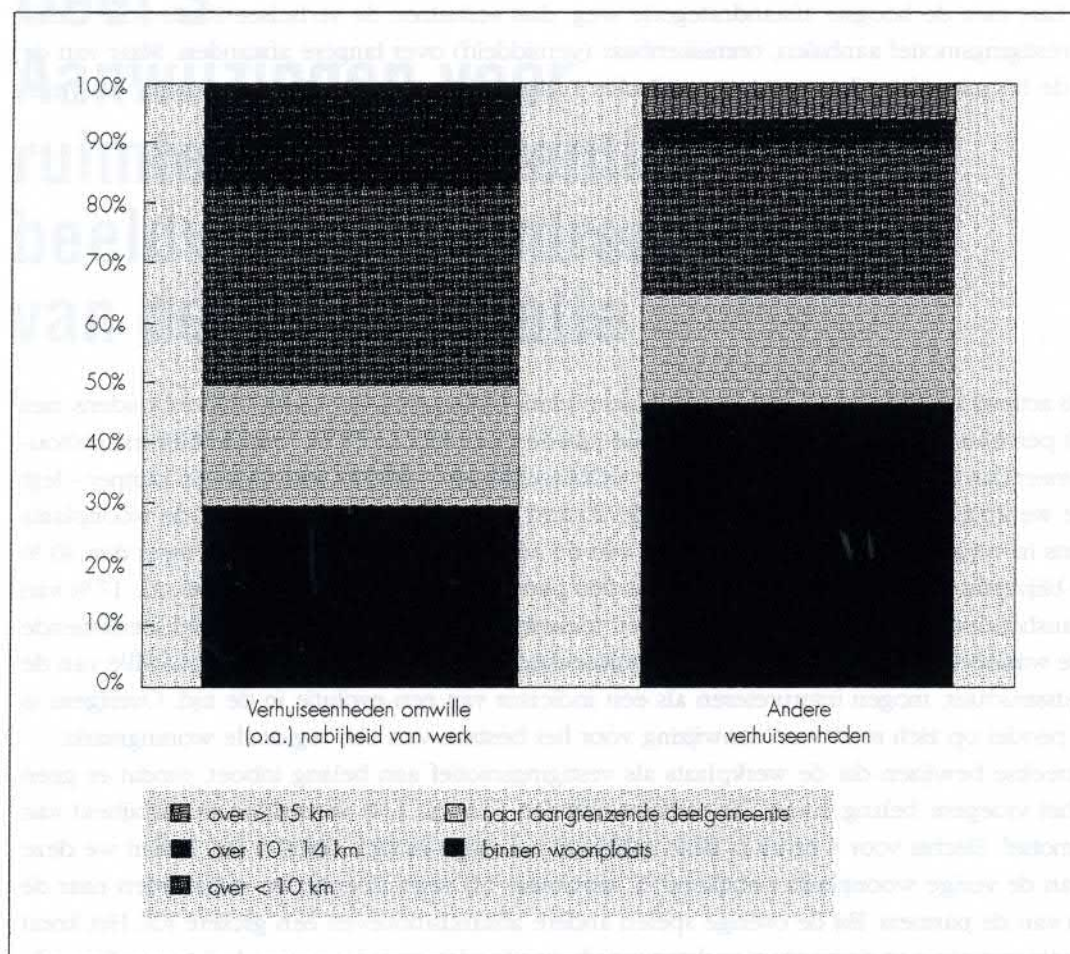
Figuur 2.4 : Pendel naar dorptype

In het dynamische A-type behoort meer dan 2/3 van de pendelhuishoudens tot de lange-afstandscategorie, in het stagnerende OC-type meer dan de helft, in het stagnerende KK-type iets minder dan de helft. In het dynamische M-type is er een sterk overwicht van de korte-afstandscategorie, maar hier zijn er 6 pendelhuishoudens met onbekende werkplaats (verschillend adres) van een van de partners, waarvan 5 door de werkplaats van de andere partner in de korte-afstandscategorie terechtkomen. Bij de verhuizers is de verhouding tussen lange- en korte-afstandscategorie 5:2 in het dynamische A-type, 2:1 in het stagnerende OC-type, 1:1 in het dynamische M-type en het stagnerende KK-type. Bij de blijvers bedraagt deze verhouding 2:1 in het dynamische A-type, 1:1 in het stagnerende OC-type en 3:4 in het stagnerende KK-type. In het dynamische A-type wonen dus duidelijk forensen die over grotere afstanden pendelen. In mindere mate geldt dit ook voor het stagnerende OC-type. Voor het dynamische M-type is geen definitieve conclusie mogelijk, gezien het aantal onbekenden¹².

¹² Deze conclusies steunen op zeer kleine aantallen. Toch mogen we ze, tot bewijs van het tegendeel, als betekenisvol aannemen. Dit blijkt uit tabel 2.4. We mogen verwachten dat de verhouding lange/korte-afstandscategorie bij de pendelhuishoudens met twee pendelaars groter is dan bij de andere pendelhuishoudens. Niettegenstaande de zeer kleine aantallen wordt dit inderdaad bij elk type waargenomen (in de aantallen voor de categorie < 10 km zijn de pendelhuishoudens met een partner die op één of meer onbekende meerdere adressen werkt niet inbegrepen).

Figuur 2.5: Verhuisaafstanden, verhuizingen binnen de Westhoek

In tabel 2.7 zijn de aantallen en percentages van verhuizingen per afstandscategorie¹³ opgetekend, dit (a) voor alle verhuiseenheden met als vestigingsmotief (o.a.) 'nabijheid van werk', resp. alle andere verhuiseenheden, (b) voor verhuiseenheden met als vestigingsmotief (o.a.) 'nabijheid van werk', binnen de Westhoek, resp. alle andere verhuiseenheden binnen de Westhoek¹⁴.

De meerderheid van de verhuizingen gebeurt binnen de eigen deelgemeente of aangrenzende deelgemeente. Voor de verhuizingen waar het vestigingsmotief 'nabijheid van werk' niet geldt: 65 % voor de verhuizingen binnen de Westhoek, 58 % voor de verhuizingen binnen en van buiten de Westhoek. Bij de verhuizingen omwille van (o.a.) nabijheid van werk bedraagt het aandeel dat verhuist binnen de eigen deelgemeente of naar een aangrenzende deelgemeente de helft¹⁵. 1/5 van de verhuizingen omwille van (o.a.) nabijheid van werk gebeurt over een afstand van minstens 10 km. Dat geldt ook voor de andere verhuizingen, maar in het eerste geval komt dit hoofdzakelijk door de afstandscategorie 10-14 km (er is slechts 1 verhuizing in de categorie 15 km+, deze van buiten de Westhoek), in het tweede geval door de afstandscategorie 15 km+. Beschouwen we enkel de verhuizingen binnen de Westhoek, dan stellen we vast dat 1/6 van de verhuizingen omwille van (o.a.) nabijheid van werk plaatsgrijpen over een afstand van minstens 10 km, tegenover 1/10 van de andere verhuizingen. We mogen evenwel niet uit het oog verliezen dat het totaal aantal verhuizingen omwille van (o.a.) nabijheid van werk slechts 30 bedraagt. 2 verhuizingen meer of minder, en er is geen sprake van 1/6, maar van 1/4 of 1/10. Bovendien is de afstandscategorie 15 km+ bij de verhuizingen omwille van (o.a.) nabijheid van

¹³ Zonder deze waarvan de vroegere woonplaats onbekend is of waar op de desbetreffende vraag NVT werd geantwoord.

¹⁴ Een verhuizing uit een vroegere woonplaats op minder dan 15 km van de huidige, wordt beschouwd als een verhuizing binnen de Westhoek, op één uitzondering na: een verhuizing vanuit Oostende.

¹⁵ Het onderscheid tussen verhuizingen binnen de Westhoek en verhuizingen binnen en van buiten de Westhoek is te verwaarlozen, aangezien er slechts 1 verhuizing tot de categorie 'van buiten de Westhoek' behoort.

werk onbezet, terwijl deze categorie bij de andere verhuizingen de meerderheid van de verhuizingen over minstens 10 km bevat. Laat men de hoogste afstandscategorie weg, dan verhuizen de verhuiseenheden die 'nabijheid van werk' als vestigingsmotief aanhalen, onmiskenbaar (gemiddeld) over langere afstanden. Maar van de 18 verhuizingen in de hoogste afstandscategorie is er slechts 1 verhuizing waar 'nabijheid van werk' als vestigingsmotief geldt.

2.5 Besluit

Ca. 60 % van de 286 actieve huishoudens is een pendelhuishouden. Indien men de landbouwhuishoudens niet meerekent, stijgt dit percentage tot ca. 75. Van de verhuiseenheden pendelt ca. 75 %, van de blijvershuishoudens ca. 50 %. Iets meer dan de helft van de pendelende verhuiseenheden - althans minstens één partner - legt een afstand naar de werkplaats af van 10 km of meer (de afstand tussen de woonkernen van de woonplaats en van de werkplaats in vogelvlucht gemeten), d.i. 45 % van de actieve verhuiseenheden. Iets meer dan 40 % van de pendelende blijvershuishoudens - althans minstens één partner - legt ook deze afstand af, d.i. 17 % van de actieve blijvershuishoudens. Deze cijfers wijzen op een toenemende pendel over met de tijd toenemende afstanden, tenminste wanneer we het verschil tussen verhuiseenheden en blijvershuishoudens, omwille van de verschillende leeftijdsstructuur, mogen interpreteren als een indicator van een evolutie in de tijd. Overigens is de omvang van de pendel op zich reeds een aanwijzing voor het bestaan van een regionale woningmarkt.

Er zijn geen rechtstreekse bewijzen dat de werkplaats als vestigingsmotief aan belang inboet, omdat er geen informatie is over het vroegere belang ervan. 39 verhuiseenheden (d.i. ca. 1/4) vermelden de nabijheid van werk als vestigingsmotief. Slechts voor 4 ervan is deze nabijheid het enige motief. Enkel 9 (of, indien we deze meerekenen waarvan de vorige woonplaats onbekend is, maximaal 14) verhuiseenheden migreerden naar de werkplaats van een van de partners. Bij de overige spelen andere afstandsmotieven een grotere rol. Het komt voor dat de werkplaats van een van de partners verlaten wordt, zonder dat men daarom verhuist naar de werkplaats van de andere partner. Deze bevindingen vormen toch een onrechtstreekse aanwijzing voor het dalend belang van de werkplaats als vestigingsmotief. Bovendien blijkt eruit dat de notie werkplaats een minder lokale invulling krijgt.

We vinden ook de drie elementen van ruimtelijke structurering van een regionale woningmarkt terug. Het proces waarbij de Westhoek als woongebied wordt opgenomen in, of de invloed ondergaat van, stadsgewestvorming in de onmiddellijke omgeving of van ontwikkelingen in de stedelijke kerngebieden van Vlaanderen/België komt aan de oppervlakte in wat we in dit hoofdstuk de pendel van hogere orde hebben genoemd. Bijna 20 % van de pendelende verhuiseenheden (waarvan de werkplaats bekend is) en bijna 15 % van de pendelende blijvershuishoudens (waarvan de werkplaats bekend is) behoren ertoe, d.i. 13, resp. 7 % van de actieve verhuiseenheden en actieve blijvershuishoudens (waarvan de werkplaats bekend is). Voor de afbakening van de forenzenwoonzone rond een stadsgewest wordt de grens van 15 % van de actieve bevolking die pendelt naar de betrokken agglomeratie gehanteerd. Daarmee vergeleken zijn de hier vastgestelde percentages aan de lage kant, hoewel niet verwaarloosbaar. Kleinschalige stadsgewestvorming grijpt ongetwijfeld plaats rond Ieper en mogelijks Diksmuide (en andere kleine steden of kustgemeenten). Een schatting van de omvang ervan is evenwel niet doenlijk, omdat de operationalisering (pendel vanuit de aangrenzende gemeente) onvoldoende betrouwbaar is. Wat betreft het derde element, het proces waarbij vraag en aanbod van woningen in de ene kern structureel begint bepaald te worden door vraag en aanbod in de andere kernen, zijn er geen rechtstreekse aanwijzingen onderzocht. We stellen wel vast dat de werkmigraties binnen de Westhoek niet éénduidig over grotere afstanden plaatsvinden dan de woonmigraties, hetgeen doet vermoeden dat genoemd proces zich toch afspeelt op een ruimtelijk niveau dat de schaal van het dorp cum aangrenzende kernen ruim overschrijdt. Het komt ook voor dat de woonplaats van huishoudens waarvan beide partners pendelen, gelegen is tussen de twee werkplaatsen (bv. Beveren tussen Poperinge en Beauvoorde) of excentrisch is gelegen (bv. Leisele t.o.v. Veurne en Diksmuide). Dit ondersteunt voormeld vermoeden.

3.1

Inleiding van de verhuizers en van het buitengebied

De ruimtelijke differentiatie die we binnen een regionale woningmarkt verwachten, kan benaderd worden vanuit twee modellen met elk eigen beleidsimplicaties: één volgens hetwelk de differentiatie in de Westhoek er één is van woonmilieus, en één volgens hetwelk de differentiatie overeenstemt met de onderste geledingen van een genestelde hiërarchie van centrale plaatsen (onafhankelijke kernen, hoofddorpen, kleine steden) waarbij het aantal onafhankelijke kernen afneemt. Zoals gezegd, heeft de eerste differentiatie in de gedaante van vier dorpstypes (dynamisch door aantrekkelijkheid, stagnerende oude centra, dynamisch door mogelijkheden en stagnerende kleine kernen) dienst gedaan als basis voor het steekproefplan en wordt zij ook als werkhypothese aanvaard. In deze paragraaf worden deze twee types differentiatie nagegaan volgens de dimensies oude/jonge bevolking, kleine/grote huishoudens, arme/rijke bevolking en de daarmee geassocieerde woningen. Voor het eerste type differentiatie nemen we de dorpstypes, voor het tweede de tweedeling onafhankelijke/afhankelijke kernen (hierna indeling in kerntypes genoemd). Er is nog een andere differentiatie, die zowel betrekking heeft op het onderscheid in woonmilieus als op het onderscheid in uitrustingsniveau, deze tussen de dorpskern en het gebied met verspreide bewoning (hierna het buitengebied genoemd). Daarom wordt, voor de vergelijking van de twee differentiatietypes, ook gebruik gemaakt van een vier-, resp. tweedeling van de dorpskernen volgens dynamisch/stagnerend en onafhankelijk/afhankelijk. Het aandeel van buitengebied en dorpskern in de dorpstypes en kerntypes wordt aangegeven in 3.2.

De presentatie van de berekeningen in de tabellen is dusdanig dat zij een rechtstreekse vergelijking van de mate van differentiatie vergemakkelijkt.

We bespreken in 3.3. de spreiding inzake bevolkingskenmerken volgens de gemaakte indelingen. Deze spreiding wordt gemeten door middel van de range (het verschil tussen kleinste en grootste waarde). Daarna gaan we in 3.4. in op de aard van de differentiaties op vlak van deze bevolkingskenmerken, waarbij we ook, om de dynamiek te kunnen vatten, de invloed nagaan van de verhuizers op deze differentiaties. Een overzicht van het aantal en het aandeel verhuiseenheden en verhuizers per indeling wordt in 3.2. gegeven. Vervolgens bespreken we in 3.5. de woningkenmerken. Tenslotte trachten we ons in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk een beeld te vormen van wat de werkhypothese inzake bevolkingsdynamiek inhoudt.

Als heuristisch voor het vatten van de dynamiek worden dus verhuizers met blijvers vergeleken. Een bepaalde categorie verhuizers is in zeker opzicht echter ook blijver, nl. de categorie van deze die binnen de eigen woonplaats verhuizen. Dit doet een probleem rijzen: de verhuizingen binnen de eigen woonplaats zijn niet evenredig verdeeld over de dorpstypes. Van de 53 in tabel 2.7 vermelde verhuizingen binnen de woonplaats behoren er 21 tot het dynamische A-type, 10 tot het stagnerende OC-type, 12 tot het dynamische M-type en 10 tot het stagnerende KK-type (op een totaal van resp. 38, 26, 33 en 39, met voldoende gegevens). Deze verschillen zijn significant¹, maar nadere analyse wijst uit dat er tussen de huishoudens die binnen de woonplaats verhuizen en de huishoudens die van elders komen slechts marginale verschillen bestaan op gebied van periode van verhuizing (6-10 jaar, 2-5 jaar, <2 jaar), huishoudentype, aantal kinderen bij samenwonenden, inkomen en dorpsbinding. We hebben het daarom verantwoord geacht in dit en volgend hoofdstuk abstractie te maken van het onderscheid tussen verhuizers binnen de woonplaats en anderen, hoewel het natuurlijk blijvend in gedachte moet worden gehouden.

¹ Bij een evenredige verdeling verwacht men 15 verhuizers binnen de eigen woonplaats in het dynamische A-type en in het stagnerende KK-type (in plaats van 21 en 10). Ook de verdelingen over dorpskernen en buitengebied en over onafhankelijke en afhankelijke kernen zijn significant onevenredig: er zijn 6 verhuizers binnen de eigen woonplaats te weinig in het buitengebied en in de afhankelijke kernen (hetgeen ertoe leidt dat er 8 verhuizers binnen de eigen woonplaats te veel zijn in de onafhankelijke dorpskernen).

3.2

Aandeel van de verhuizers en van het buitengebied

We herinneren eraan dat het aantal huishoudens waarvoor bruikbare gegevens zijn verzameld 487 bedraagt, waarvan 167 verhuiseenheden. Het totaal aantal personen (hierna bewoners genoemd) bedraagt 1453, het totaal aantal personen in de verhuiseenheden (hierna verhuizers genoemd) 536. Tot dit aantal behoren 3 kinderen die in 1997 geboren zijn. Met het oog op de studie van de leeftijdsstructuur was het aangewezen te werken met een referentiedatum. We hebben daarvoor 31 december 1996 gekozen. Bijgevolg zijn de berekeningen, behalve in deze sectie, gemaakt op 1450 en 533, dus zonder de 3 kinderen geboren in 1997.

Het aandeel van de verhuiseenheden in de onderzochte huishoudens (tabel 3.1.a) varieert van 30 tot 37 % bij de dorpsstypes en van 31 tot 36 % bij de kerntypes. Het buitengebied telt slechts 27 % verhuiseenheden, tegenover de dorpskernen 40 %. Binnen de dorpskernen varieert het aandeel van 32 tot 46 % volgens dorpsstype. De onafhankelijke dorpskernen tellen 42 % verhuiseenheden, de afhankelijke 35 %.

Inzake verhuizers liggen de percentages telkens iets hoger (tabel 3.1.b.). Het aandeel van de verhuizers in het totaal aantal bewoners varieert van 32 tot 41 % bij de dorpsstypes en van 33 tot 39 % bij de kerntypes. Het buitengebied telt 30 % verhuizers, tegenover de dorpskernen 43 %. Binnen de dorpskernen varieert het aandeel van 33 tot 51 % volgens dorpsstype. De onafhankelijke dorpskernen tellen 46 % verhuizers, de afhankelijke 36 %.

Uit de volgende secties zal moeten blijken in hoever deze verschillen aanleiding geven tot een niet-verwaarloosbare differentiële invloed van de verhuizers (onze heuristiek voor het opsporen van dynamieken).

Het aandeel van het buitengebied op vlak van huishoudens kan men aflezen van tabel 3.2. Het bedraagt 39 % in het stagnerende OC-type en 46 tot 48 % in de andere dorpsstypes. Deze percentages zijn evenwel gewogen gemiddelden van soms sterk uiteenlopende aandelen bij blijvers en verhuizers. Bij de verhuizers bedraagt het aandeel van het buitengebied 43 % in het stagnerende KK-type en 32 tot 35 % in de andere types, terwijl het bij de blijvers 41 % bedraagt in het stagnerende OC-type, 49 % in het stagnerende KK-type en 54 en 55 % in de dynamische types.

De verschillen in aandeel van het buitengebied op vlak van bewoners gaan vanzelfsprekend in dezelfde richting. Het aandeel bedraagt 39 % in het stagnerende OC-type en 47 tot 50 % in de andere dorpsstypes. Bij de verhuizers bedraagt het 48 % in het stagnerende KK-type, 31 % in het dynamische M-type en 36 en 37 % in het stagnerende OC-type en in het dynamische A-type. Bij de blijvers is het 40 % in het stagnerende OC-type, 52 % in het stagnerende KK-type en 56 en 58 % in de dynamische types.

Beschouwd naar kerntype ligt het aandeel van het buitengebied een drietal procent hoger in de afhankelijke kernen. Bij de blijvers is de verhouding fifty-fifty in zowel de onafhankelijke als de afhankelijke kernen, bij de verhuizers bedraagt het aandeel van het buitengebied ca. 1/3 bij de onafhankelijke en ca. 2/5 bij de afhankelijke kernen.

Uit de volgende secties zal moeten blijken in hoever deze verschillen aanleiding geven tot uiteenlopende conclusies wat betreft de dorps- en kerntypes enerzijds en de dorpskerntypes volgens woonmilieu en uitrustingsniveau anderzijds.

3.3

Vergelijking van de spreidingen inzake bevolkingskenmerken²

3.3.1 Dimensie oude/jonge bevolking (tabel 3.3., 3.4., 3.5. en 3.6.)

We gaan de spreiding inzake leeftijdsopbouw na aan de hand van de seneliteitsindex (aantal personen ouder dan 59 jaar, vermenigvuldigd met 100/aantal personen jonger dan 20 jaar), de volwassenenverhouding (aantal personen tussen 40 en 59 jaar, vermenigvuldigd met 100/aantal personen tussen 20 en 39 jaar) en de kwartielen van het geboortenjaar van de mannen en van de vrouwen.

Er is maar één geval waarin de spreiding in de woonmilieus (zowel op vlak van de dorpsypes als op vlak van de dorpskernen) overtroffen wordt door een andere spreiding, nl. bij de kwartielen van het geboortenjaar van de vrouwen en dan nog is dit beperkt tot het eerste kwartiel: daar reikt de spreiding volgens de indeling dorpskern/buitengebied van 33 tot 39 jaar.

De beperking tot de dorpskernen (het weglaten van het buitengebied) leidt in de regel tot een grotere spreiding zowel bij de dorpsypes als bij de kerntypes (maar niet altijd). De spreiding bij de dorpsypes blijft in alle gevallen groter dan deze bij de kerntypes.

3.3.2 Dimensie kleine/grote huishoudens (tabel 3.7, 3.8. en 3.9)

We gaan de spreiding inzake huishoudensgrootte na aan de hand van de gemiddelde huishoudensgrootte, het aantal leden en het aantal kinderen.

De differentiatie volgens kerntype is het grootst bij de éénpersoonshuishoudens (3 %: 13.8-10.8), de differentiatie volgens kern/buitengebied is het grootst bij de tweekinderhuishoudens (4,3 %: 21.2-16.9) en is even groot als deze volgens dorpsype (5.3 %: 19.1-24.4 en 18.3-23.6) bij de vierpersoonshuishoudens. In alle andere gevallen is de spreiding volgens dorpsypes het grootst.

Bij de dorpskernen overtreft de spreiding volgens dorpsypes telkens deze volgens kerntype.

3.3.3 Dimensie arme/rijke bevolking (tabel 3.10, 3.11 en 3.12)

We gaan de spreiding inzake inkomens na aan de hand van de inkomenscategorieën, het aantal inkomens per huishouden en de soorten inkomens van man en/of vrouw.

Op één uitzondering na, de hoogste inkomenscategorie, waar de range bij de indeling kern/buitengebied 3,8 % bedraagt (9,2-5,4), is de spreiding telkens het grootst bij de indeling volgens dorpsypes. Weliswaar is de differentiatie in de categorie zelfstandige (man) bij de soorten inkomens het grootst in de indeling volgens kern/buitengebied, maar dan alleen maar doordat daar de landbouwhuishoudens meegerekend zijn. Het percentage in de laatste kolom (5,1) verlaagt de range tot beneden deze van de indeling volgens dorpsype.

² Dit onderzoek van de spreiding is beperkt tot de huishoudens en de bewoners en strekt zich dus niet uit tot de verhuiseenheden en blijvershuishoudens, resp. verhuizers en blijvers.

3.3.4 Besluit

In zoverre de range een goede maatstaf is voor differentiatie of spreiding binnen de respectieve indelingen, kunnen we besluiten dat de werkhypothese (de indeling in dorps types en geassocieerde dorpskernen) zinvol is, even zinvol als het alternatief (de indeling in onafhankelijke (dorps)kernen / afhankelijke (dorps)kernen).

3.4

De differentiatie in woonmilieus en uitrustingsniveaus op vlak van bevolkingskenmerken

3.4.1 Dimensie oude/jonge bevolking

1. Dorps types

De dynamische types vertonen in verhouding tot de stagnerende types een verjonging.

Op basis van de seneliteitsindex (tabel 3.3.) zou men moeten besluiten tot een oude leeftijdsstructuur bij de dynamische types. In het M-type loopt hij op tot 66 en in het A-type is hij gelijk aan deze in het stagnerende KK-type (54 en 53). Het stagnerende OC-type heeft een index van 40. Deze aanwijzing voor een eerder oude leeftijdsstructuur is toe te schrijven aan de blijvers: daar zijn de indices 100 en 97 voor de dynamische, 56 en 89 voor de stagnerende types. De verhuizers doen de seneliteitsindex dus dalen, zij het in het stagnerende OC-type in geringe mate.

De volwassenenverhouding (tabel 3.4.) op zich is indicator van veroudering of verjonging. Meer dan 100 wil zeggen veroudering, minder dan 100 verjonging³. De verhouding ligt boven 100 in het stagnerende OC-type en is hoog in het stagnerende KK-type (85). De verhouding is laag in de dynamische types (66 en 69). Bij de blijvers bedraagt de verhouding telkens > 100 en in het dynamische A-type is zij zelfs hoger dan in het stagnerende KK-type, maar door de verhuizers treedt overal een grote vermindering op, de grootste evenwel in de dynamische types.

Wanneer in een bepaald type het eerste kwartiel van het geboortenjaar een vroeger geboortenjaar aangeeft en het laatste kwartiel een recenter geboortenjaar dan in een ander type, dan duidt dit op verjonging in het eerste type t.o.v. het tweede type (wanneer alle kwartielen een recenter jaar aangeven, dan heeft men gewoon een jongere bevolking). In tabel 3.5. stellen we vast dat bij de mannen het dynamische M-type het eerste kwartiel en zelfs de mediaan een vroeg jaar aangeven, maar het laatste kwartiel een recent jaar. In het dynamische A-type is het eerste kwartiel gelijk aan dat in het stagnerende OC-type en geeft de mediaan een vroeger jaar aan dan in het stagnerende KK-type, maar het laatste kwartiel betreft een recenter jaar dan in de twee stagnerende types. Bij de vrouwen (tabel 3.6) tonen de dynamische types een vroeger eerste kwartiel én mediaan en een recenter laatste kwartiel⁴. Bij de blijvers vertonen de dynamische types duidelijk de oudste leeftijdsopbouw, de verhuizers zijn echter jonger⁵.

Samenvattend kan men stellen dat de leeftijdsstructuur in het dynamische A-type en het dynamische M-type een verjonging ondergaat, zij het dat de verhouding bejaarden/jongeren er nog steeds hoog is.

³ Abstractie gemaakt van de sterfte.

⁴ Alleen is in het dynamische A-type het laatste kwartiel gelijk aan dat in het stagnerende KK-type.

⁵ Zij het dat bij de vrouwen-verhuizers in het dynamische A-type het teken van veroudering optreedt.

2. Kerntypes, dorpskern/buitengebied

Wat betreft de indeling in kerntypes hebben de onafhankelijke kernen een jongere leeftijdsopbouw dan de afhankelijke (de volwassenenverhouding is er kleiner en alle kwartielen van de geboortenjaren bij de mannen en, op het eerste kwartiel na, bij de vrouwen zijn er recenter; de seneliteitsindex is in beide types gelijk). Op basis van de kwartielen van de geboortenjaren stellen we wel een jongere leeftijdsstructuur vast bij de verhuizers-mannen in de afhankelijke kernen (een indicator van grotere verjonging).

Het buitengebied vertoont een lagere seneliteitsindex en volwassenenverhouding en recentere kwartielen van geboortenjaren, ook bij verhuizers en blijvers. De bewoners van de dorpskernen hebben dus een oudere leeftijdsstructuur dan de totaliteit van de bewoners van de kernen (de deelgemeenten).

3. Dorpskernen

Maken we abstractie van de buitengebieden, dan moeten de conclusies voor de indeling in dorps types iets genuanceerd worden. De seneliteitsindices verhouden zich tot elkaar zoals bij de dorps types zelf (hoog in het dynamische M-type, gelijk in het dynamische A-type en het stagnerende KK-type, laag in het stagnerende OC-type). Hetzelfde geldt voor de volwassenenverhouding. Maar volgens de kwartielen van het geboortenjaar bij de mannen is wel het dynamische M-type aan het verjongen, maar ook het stagnerende KK-type (veeleer dan het dynamische A-type). Volgens de kwartielen van het geboortenjaar bij de vrouwen is er dan wel weer verjonging in het dynamische A-type⁶.

Voor de onafhankelijke en afhankelijke (dorps)kernen blijft de conclusie van een jongere leeftijdsstructuur in de onafhankelijke (dorps)kernen dezelfde⁷. Ditmaal is ook de seneliteitsindex lager in de onafhankelijke dan in de afhankelijke kernen

4. Invloed van verhuizers

Uit het bovenstaande blijkt dat de verhuizers, naargelang van het dorps type, een differentiële invloed uitoefenen op de leeftijdsstructuur. Zij zorgen voor een grotere verjonging in de dynamische types. Dit wordt bevestigd wanneer we de invloed van de verhuizers nagaan aan de hand van meer rechtstreekse indicatoren: het aandeel van de leeftijdsklasse 20-29 jaar (die in een migrantenbevolking normalerwijs zwaar aandikt), de leeftijdsklassen waarbij het aandeel van de verhuizers (in het geheel van de verhuizers) groter is dan het aandeel van de blijvers (in het geheel van de blijvers), de afwijkingsindex tussen verhuizers en blijvers en de beïnvloedingsindex. Deze twee indices zijn herverdelingscoëfficiënten. Zij geven het percentage blijvers aan, dat van (leeftijds)categorie moet veranderen om een zelfde verdeling te krijgen als bij de verhuizers (afwijkingsindex) of de bewoners (beïnvloedingsindex)⁸.

⁶ Het eerste kwartiel bij de vrouwen geeft een veel vroeger jaar aan dan bij de mannen (1931,5 tegenover 1936). Dit verschil is nog 1 jaar groter dan in de kern (1933,5 tegenover 1937). Dit vroeger jaar bij de vrouwen komt volledig op rekening van de blijvers (1928 tegenover 1933,5; bij de verhuizers zijn de eerste kwartielen 1956 bij de vrouwen en 1953 bij de mannen). Een en ander is in overeenstemming met het groot aandeel van de gepensioneerde vrouwen in de soorten inkomens in het dynamische A-type (zie tabel 3.12).

⁷ Zij het dat het laatste kwartiel bij de mannen voor de afhankelijke dorpskernen een recenter geboortenjaar aangeeft (een teken van verjonging?).

⁸ De herverdelingscoëfficiënt heeft zijn nadelen. Afhankelijk van het aantal categorieën, heeft hij een verschillende maximale waarde. Hij mag dus enkel vergeleken worden wanneer het aantal categorieën gelijk is (zoals in wat volgt telkens het geval is). Ook zegt hij niets over de interne structuur van de verandering (hij geeft niet aan of het % dat moet veranderen zich concentreert in één categorie, of gespreid is over meerdere, en zo ja, over hoeveel, categorieën). Daartegenover staat zijn duidelijke interpretatie: het is een percentage dat van categorie moet veranderen. De term 'beïnvloedingsindex' roept wel problemen op. In feite kan men slechts van 'beïnvloeding' spreken, wanneer de vorige woonplaats van de verhuizers behoort tot een ander type. Wat betreft de dorps types is dit voor zowat 3/5 van de verhuiseenheden het geval. Binnen de bestudeerde kernen verhuizen 64 van de verhuiseenheden binnen hetzelfde dorps type, d.i. 38 % van de 167 verhuiseenheden (maar in dit totaal zijn ook begrepen de verhuiseenheden waarvan de vorige woonplaats niet bekend is en alle verhuishouders die vóór de verhuizing nog niet gevormd waren). Omwille van dit duidelijke overzicht van de andere verhuiseenheden werd besloten de term 'beïnvloedingsindex' te behouden. Een herberekening, gebaseerd op een splitsing van de verhuiseenheden in een groep 'verhuiseenheden binnen hetzelfde type' en 'andere verhuiseenheden' zou aan de conclusie (grotere invloed van verhuizers in de dynamische types) niets veranderen.

Blijkens de gegevens uit tabellen 3.13, 3.14 en 3.15 contrasteren de dynamische dorpsstypes met de stagnerende. De afwijkingsindex en de beïnvloedingsindex zijn er groter, zo ook het aandeel van de leeftijdsklasse 20-29 jaar en dit zowel bij de verhuizers als bij de blijvers. Dit laatste wijst zowel op een grotere emigratie uit de stagnerende dorpsstypes (anders zou deze leeftijdsklasse bij de blijvers een groter aandeel hebben) als op een zekere mate van gelijkenis in de leeftijdsopbouw van verhuizers en blijvers (anders zouden de aandelen van deze leeftijdsklasse bij de verhuizers in de stagnerende types van dezelfde grootte-orde zijn als deze in de dynamische types; dat geldt ook voor de afwijkingsindex)⁹. Binnen de stagnerende types is er nog een duidelijk onderscheid tussen het OC-type en het KK-type. In dit laatste type liggen de afwijkingsindex en de beïnvloedingsindex nog aanzienlijk lager (hoewel het aandeel van de leeftijdsklasse 20-29 jaar er zowel bij de blijvers als bij de verhuizers (iets) groter is). Dit is in overeenstemming met de constatering dat in dit KK-type het percentage verhuizers ook in de leeftijdsklassen 10-19 en 40-49 jaar groter is dan het percentage blijvers (tabel 3.16). Normalerweise verwacht men dat dit enkel het geval is in de klassen 0-9, 20-29 en 30-39 jaar (zoals in de andere types).

De afwijkings- en beïnvloedingsindex zijn in de afhankelijke kernen kleiner dan in de onafhankelijke, niettegenstaande de leeftijdsklasse 20-29 jaar er meer bezet is (zowel bij blijvers als bij verhuizers). Dit zou kunnen wijzen op een grotere emigratie uit de onafhankelijke kernen. De berekeningen voor de dorpskernen alleen leiden tot dezelfde vaststellingen. Het buitengebied blijkt nagenoeg dezelfde afwijkingsindex te hebben als de dorpskernen, maar gezien het veel kleinere aandeel van de verhuizers, is de beïnvloedingsindex er duidelijk lager.

3.4.2 Dimensie kleine/grote huishoudens

1. Dorpsstypes

De gemiddelde huishoudensgrootte (tabel 3.7) overschrijdt 3 bij het stagnerende OC-type (3,09) en het dynamische A-type (3,02), niet bij het dynamische M-type (2,93) en het stagnerende KK-type (2,87). Bij de blijvers bedraagt de gemiddelde huishoudensgrootte in het stagnerende OC-type 2,99, in de dynamische types 2,86 en 2,85 en in het stagnerende KK-type 2,75. Bij de verhuizers contrasteren het dynamische A-type en het stagnerende OC-type (resp. 3,31 en 3,30) met het dynamische M-type en het stagnerende KK-type (resp. 3,09 en 3,07). Het blijkt echter dat deze variatie in gemiddelde huishoudensgrootten het gevolg is van bepaalde uitschieters in de verdeling van het aantal leden (tabel 3.8) en daardoor een tegenstelling tussen dynamische en stagnerende types aan het oog onttrekt. Het relatief hoge gemiddelde van het stagnerende OC-type is het gevolg van een groot aantal vijfpersoonshuishoudens (21 %), het relatief lage gemiddelde van het dynamische M-type aan een laag aantal vijfpersoonshuishoudens (8 %) en het relatief lage gemiddelde van het stagnerende KK-type aan een hoog aantal tweepersoonshuishoudens (40 %). Bij de blijvers zijn het relatief hoge gemiddelde van het stagnerende OC-type en het relatief lage gemiddelde van het stagnerende KK-type opnieuw toe te schrijven aan een hoog aantal vijfpersoonshuishoudens (19 %) en een hoog aantal tweepersoonshuishoudens (47 %), terwijl het lage aantal vijfpersoonshuishoudens bij het dynamische M-type gecompenseerd wordt door het hoge aantal zespersoonshuishoudens, zodat dit type bij de blijvers eenzelfde gemiddelde huishoudensgrootte laat noteren als het A-type. Bij de verhuizers wordt de gemiddelde huishoudensgrootte van het dynamische A-type en het stagnerende OC-type de hoogte ingedreven door het grote aantal huishoudens met minstens 5 leden. Het lage gemiddelde van het stagnerende KK-type stemt overeen met het hoge aantal kleine huishoudens (1 of 2 leden), dat van het dynamische M-type met het kleine aantal grote huishoudens (5 of 6 leden).

Het contrast tussen de dynamische en de stagnerende types dat hierdoor verdoezeld geraakt is gelegen in het percentage middelgrote huishoudens (3 of 4 leden) en in mindere mate in het percentage kleine huishoudens. Het aandeel van de middelgrote huishoudens ligt min. 8 % hoger in de dynamische types (43 % in het A-type en 46 % in het M-type) dan in de stagnerende types (33 % in het OC-type en 35 % in het KK-type). Het aandeel van de kleine huishoudens is in de stagnerende types groter dan in de dynamische types, maar dit is uitsluitend toe te schrijven aan de tweepersoonshuishoudens (27 % en 29 % in het dynamische A-, resp. M-type

⁹ We moeten hier wel bij opmerken dat we geen enkele informatie hebben over remigraties.

en 32 en 40 % in het stagnerende OC-, resp. KK-type). Binnen de tweedeling in dynamische en stagnerende types is er dan een verder onderscheid op basis van het aandeel van de grote huishoudens. Dit verschil bedraagt bij het OC- en KK-type 10 % (het compenseert ruimschoots het toch aanzienlijk verschil in tweepersoonshuishoudens), bij het A- en M-type 5 %. Dit contrast tussen de dynamische en stagnerende types inzake middelgrote huishoudens en in mindere mate kleine huishoudens treft men ook aan bij de blijvers (in mindere mate) en verhuizers (in versterkte mate). Bij de verhuizers dragen ook de éénpersoonshuishoudens bij tot het grotere aandeel van de kleine huishoudens in de stagnerende types¹⁰.

De frequentieverdeling van het aantal kinderen (tabel 3.9) bevestigt het contrast maar ten dele¹¹. Het aandeel van de één- en tweekinderhuishoudens is groter in de dynamische types (35 % en 39 %) dan in de stagnerende (33 % en 31 %). Dit verschil in het aandeel van één- en tweekinderhuishoudens loopt op tot 12 % bij de verhuizers. Het aandeel van kinderloze huishoudens is evenwel het hoogst in het stagnerende KK-type en het laagst in het stagnerende OC-type. Enkel bij de verhuizers scoort dit laatste type inzake kinderloze huishoudens (iets) hoger dan de dynamische types. Het onderscheid tussen het OC- en het KK-type op vlak van de grote huishoudens vindt men hier terug bij het grotere aandeel van de driekinderhuishoudens in het OC-type.

2. Kerntypes, dorpskern/buitengebied

De gemiddelde huishoudensgrootte ligt in de onafhankelijke kernen hoger dan in de afhankelijke kernen, hoewel het percentage éénpersoonshuishoudens er groter is. Dit wordt volledig veroorzaakt door de verhuizers met een aandeel van grote huishoudens dat het dubbele is van dat bij de blijvers (20 tegen 10 %). Inzake aantal kinderen is er slechts een klein verschil tussen onafhankelijke en afhankelijke kernen (het relatieve aantal drie- en vierkinderhuishoudens bedraagt er 16, resp. 13 %).

De huishoudens in het buitengebied zijn, zowel bij de blijvers als bij de verhuizers, gemiddeld groter dan in de dorpskernen. Het aandeel van de één-, twee- en driepersoonshuishoudens is er ook telkens kleiner en dat van de grotere huishoudens groter. Op vlak van kinderaantal is er 4 à 5 % verschil in de aandelen van twee- en driekinderhuishoudens (bij de tweekinderhuishoudens in het voordeel van de dorpskernen, bij de driekinderhuishoudens in het voordeel van het buitengebied).

3. Dorpskernen

Dit verschil tussen buitengebied en dorpskern werkt zich zo uit, dat het verschil in gemiddelde huishoudensgrootte tussen onafhankelijke en afhankelijke dorpskernen kleiner is dan het verschil in gemiddelde huishoudensgrootte tussen onafhankelijke en afhankelijke kernen. Het verschil in frequentieverdeling van de huishoudensgrootten is echter groter bij de dorpskernen dan bij de kernen. Wat het aantal kinderen betreft, brengt de overgang van kern naar dorpskern slechts minieme verschillen met zich mee voor de indeling naar kerntype. Inzake de indeling naar dorpstype, werkt het verschil tussen buitengebied en dorpskern zich zo uit, dat bij de dorpskernen het contrast tussen de dynamische en de stagnerende types plaats maakt voor een contrast tussen enerzijds het dynamische A-type en het stagnerende OC-type en anderszijds het dynamische M-type en het stagnerende KK-type. Dit contrast steunt op de relatieve aantallen grote huishoudens (5 of 6 leden): 19 en 20 % versus 12 en 10 %. Binnen deze tweedeling onderscheidt het KK-type zich dan van het M-type door het grotere percentage kleine huishoudens (1 of 2 leden): 54 versus 45. Kijken we naar het aantal kinderen, dan staat het stagnerende OC-type apart door zijn verhoudingsgewijs klein aantal kinderloze huishoudens en groot aantal driekinderhuishoudens.

4. Samenvatting

Bij de dimensie kleine/grote huishoudens stellen we dus een contrast vast tussen de dynamische en de stagnerende dorpsstypes, vooral wat de middelgrote huishoudens betreft. Dit contrast verdwijnt evenwel bij de dorpskernen. Daar hebben de grote huishoudens een meer contrasterende werking, die het dynamische A-type en het stagnerende OC-type tegenover het dynamische M-type en het stagnerende KK-type stelt.

¹⁰ We moeten hier wel bij aantekenen dat bij de verhuiseenheden één huishouden 2,2 tot 2,8 % voorstelt.

¹¹ Voor een goed begrip van deze tabel moet er op gewezen worden dat de kinderloze huishoudens niet beperkt zijn tot koppels zonder kinderen.

Door het grote aandeel van de kleine huishoudens staat dit laatste type wel apart, zowel wat de kern betreft als wat de dorpskern betreft.

Het geringe verschil tussen afhankelijke kernen en onafhankelijke kernen, waarbij deze laatste relatief zowel meer éénpersoons- als zespersoonshuishoudens tellen, wordt groter bij de dorpskernen, waarbij nu ook aanzienlijke verschillen opduiken bij de vier- en vijfpersoonshuishoudens.

De huishoudens in het buitengebied zijn groter dan deze in de dorpskernen: het aandeel van de huishoudens met minstens vier leden bedraagt 42 % in het buitengebied en 34 % in de dorpskernen.

3.4.3 Dimensie arme/rijke bevolking

1. Dorpstypes en geassocieerde dorpskernen

Op grond van de twee hoogste inkomenscategorieën (80.000 BEF+) kan men stellen dat de dynamische dorps-types, in tegenstelling tot de stagnerende, beschikken over een bemiddelde bevolking (22 en 21 % versus 17 en 13 %)(tabel 3.10).

Binnen deze tweedeling doet zich nog een differentiatie voor. De verdeling over de inkomenscategorieën is bimodaal bij het dynamische M-type (de modi, beide gelijk aan 20 %, zijn te vinden in de tweede laagste en de derde hoogste categorie), waarbij ook de laagste categorie minstens het dubbele scoort van de andere types. Door dit hoge aandeel van de inkomens < 30.000 BEF (28 %) onderscheidt het M-type zich van het andere dynamische type (waar deze inkomens 17 % halen). Wat de stagnerende types betreft, daar onderscheidt het OC-type zich van het KK-type doordat het aandeel van de derde laagste categorie (30.000-39.999 BEF) er hoger is dan de derde hoogste categorie (60.000-79.999 BEF), terwijl bij het stagnerende KK-type het omgekeerde zich voordoet. Hoewel het OC-type dus verhoudingsgewijs minder lage inkomens (< 30.000 BEF) heeft en meer hoge inkomens (80.000 BEF+), is voor de middeninkomens de verhouding omgekeerd. Deze inkomensverdeling vinden we ook terug bij de dorpskernen¹².

De dynamische types onderscheiden zich van de stagnerende ook door het geringere aandeel van éénverdieners (29 % versus 39 en 35 %)(tabel 3.11). Het wat lagere aandeel van tweeverdieners in het dynamische A-type wordt gecompenseerd door de drie- en vierverdieners. Het stagnerende KK-type verschilt van het stagnerende OC-type door het hoge aandeel tweeverdieners (voor de helft gecompenseerd door het verschil van 4 % in het aandeel éénverdieners). Bij de dorpskernen doet men dezelfde vaststellingen.

Op vlak van soorten inkomens contrasteren de dynamische types met de stagnerende wat betreft de zwaarst bezette combinatie, deze van loontrekkende-loontrekkende (28 en 23 % versus 19 %)(tabel 3.12). We stellen wel enkele gelijkenissen vast die dit contrast doorkruisen. Het dynamische M-type en het stagnerende KK-type tellen vele huishoudens met één pensioentrekkende (18 en 19 % versus 13 en 12 % in de twee andere types, waarbij het groot aantal gepensioneerde vrouwen in het dynamische A-type opvalt¹³). Het dynamische A-type en het stagnerende KK-type tellen 11 en 10 % huishoudens met één loontrekkende tegenover 15 % in het stagnerende OC-type en 5 % in het dynamische M-type. Hetzelfde patroon treffen we aan bij de dorpskernen. Bij de huishoudens met twee pensioentrekkenden treedt evenwel een grotere differentiatie op: het contrast tussen de dorpskernen van het stagnerende OC-type en het dynamische M-type is nu 7 % in plaats van de 4 % tussen de kernen (de deelgemeenten).

Samengevat: de dynamische types hebben hogere en meer inkomens, hoewel het dynamische M-type toch veel pensioentrekkenden telt: 1/3 van de huishoudens, ongeveer evenveel als het stagnerende KK-type en iets meer dan de dorpskernen van het dynamische A-type, terwijl dit bij het stagnerende OC-type slechts 1/5 is.

¹² Alleen hebben de dorpskernen van het stagnerende OC-type niet meer hoge inkomens dan deze van het stagnerende KK-type.

¹³ Cfr. voetnoot 6.

2. Kerntypes en geassocieerde dorpskernen

Het verschil in inkomens tussen de onafhankelijke en de afhankelijke kernen is klein, maar wel in het voordeel van de onafhankelijke kernen, ofschoon deze toch 5 % meer éénverdieners tellen en 4 % minder koppels van twee loontrekkenden.

Ook bij de dorpskernen zijn de onafhankelijke meer bemiddeld dan de afhankelijke. Nochtans blijken de afhankelijke dorpskernen over bijna evenveel meerverdieners te beschikken als de buitengebieden, d.w.z. 7 % meer dan de onafhankelijke dorpskernen. De onafhankelijke dorpskernen hebben trouwens een verhoudingsgewijs hoog aantal huishoudens met één loontrekkende (14 % tegenover 6 % voor de afhankelijke dorpskernen), hetgeen gecompenseerd wordt door een aanzienlijk hoger percentage pensioentrekkenden in de afhankelijke dorpskernen (15 % huishoudens met min. één pensioentrekkende in de onafhankelijke dorpskernen tegenover 24 % in de afhankelijke). Het verschil in huishoudens met twee loontrekkenden is beperkt (20 % in de onafhankelijke dorpskernen, 23 % in de afhankelijke).

3. Dorpskern/buitengebied

De buitengebieden zijn duidelijk meer bemiddeld dan de dorpskernen: het aandeel lage inkomens (< 40.000 BEF) is weliswaar gelijk (22 en 21 %), maar het aandeel hoge inkomens (80.000 BEF +) bedraagt 25 % in de buitengebieden en 14 % in de dorpskernen. Hier moet wel grote voorzichtigheid aan de dag gelegd worden. Het relatief aantal niet meegerekende inkomens loopt in het buitengebied op tot 34 %, terwijl het in de dorpskern maar 16 % bedraagt (tabel 3.17).

4. Invloed van de verhuizers

Gaan we de invloed van de verhuizers na, dan stellen we vast dat, afgemeten aan de beïnvloedingsindex, deze, net zoals bij de leeftijdsopbouw, het grootst is in de dynamische dorpskernen, waar trouwens ook de afwijkingen het hoogst scoort (tabel 3.18 en 3.19). De afwijkings- en beïnvloedingsindex zijn, in tegenstelling tot de situatie bij de leeftijdsopbouw, groter in de afhankelijke dan in de onafhankelijke kernen. Tenslotte is, niettegenstaande een grotere afwijkingenindex, wegens het geringe percentage verhuizers de beïnvloedingsindex kleiner in het buitengebied dan in de dorpskernen.

3.4.4 Profielen

Het voorgaande reikt voldoende argumenten aan om van de indeling in dynamische versus stagnerende dorpskernen de hoofdingeling te maken.

De dynamische types hebben nog steeds een oude leeftijdsstructuur, maar vertonen in vergelijking met de stagnerende types een verjonging, zij het dat dit in het A-type volgens bepaalde criteria minder duidelijk is. Dit stemt overeen met de huishoudensgrootte, waarbij de gemiddelde huishoudensgrootte niet representatief is voor de verdeling. De dynamische types worden gekenmerkt door een hoger aandeel van middelgrote huishoudens en één- en tweekinderhuishoudens en een kleiner aandeel van tweepersoonshuishoudens. Deze kenmerken komen bij de verhuiseenheden in versterkte mate voor. Daar is ook het aandeel van de alleenstaanden kleiner in de dynamische types. Hogere inkomens, minder éénverdieners en meer tweeloontrekkenden stellen opnieuw de dynamische types tegenover de stagnerende. Tenslotte is de invloed van de verhuizers op de leeftijdsstructuur en de inkomensverdeling in de dynamische types groter dan in de stagnerende.

Binnen de twee geledingen is er zelf nog differentiatie.

Het dynamische A-type wordt gekenmerkt door meer grote huishoudens (een kenmerk dat het deelt met het stagnerende OC-type) en door meer éénloontrekkenden (een kenmerk dat het deelt met het stagnerende KK-type). Het dynamische M-type heeft meer éénpensioentrekkenden (een kenmerk dat het deelt met het KK-type), een bimodale inkomensverdeling, minder éénloontrekkenden en meer tweepensioentrekkenden (kenmerken die het apart zetten ten opzichte van alle andere types).

Het stagnerende OC-type wordt gekenmerkt door een veel groter aandeel grote huishoudens, een laag percentage tweeverdieners en gepensioneerden, een hoog percentage éénloontrekkenden en minder kinderloze huishoudens (bij de verhuiseenheden van de grootte-orde van de dynamische types). Het stagnerende KK-type heeft meer éénloontrekkenden (een kenmerk dat het deelt met het dynamische A-type), een vlakkere inkomensverdeling, veel kinderloze huishoudens en verhoudingsgewijs weinig invloed van de verhuizers zeker op de leeftijdsstructuur (kenmerken die het type apart zetten van de andere types).

Wat betreft de kerntypes en de tegenstelling dorpskernen/buitengebied:

De onafhankelijke kernen hebben een hoger inkomen (hoewel er meer éénverdieners en weinig tweeloontrekkenden zijn), grotere huishoudens (bij de verhuiseenheden en in het totaal, hoewel er meer alleenstaanden zijn) en een jongere leeftijdsstructuur (hoewel er bepaalde aanwijzingen zijn voor een verjonging in de afhankelijke kernen). De invloed van de verhuizers op de leeftijdsstructuur is groter in de onafhankelijke kernen, de invloed op de inkomensverdeling is er kleiner.

Het buitengebied wordt gekenmerkt door hogere inkomens, grotere huishoudens en een jongere leeftijdsstructuur. De inkomensverdeling van verhuizers wijkt meer af van deze van de blijvers in het buitengebied dan in de dorpskernen, maar de afwijking is onvoldoende om het kleinere aandeel van de verhuizers te compenseren zodat de invloed van de verhuizers er geringer is. De verschillen in leeftijdsstructuur tussen verhuizers en blijvers zijn in buitengebied en dorpskernen gelijk, zodat ook op dit vlak de invloed van de verhuizers kleiner is in het buitengebied.

De verschillen tussen dorpskernen en buitengebied zorgen ervoor dat niet alle kenmerken, die de hoofdindefining in dorpstypes verantwoord, terug te vinden zijn bij de dorpskernen van deze dorpstypes. Naargelang van het criterium dat men gebruikt, doet de verjonging zich al dan niet meer voor in de dorpskernen van het stagnerende KK-type dan in de dorpskernen van het dynamische A-type (waar het hoge aandeel van gepensioneerde vrouwen een grote rol speelt). Op gebied van huishoudensgrootte wordt de indeling van dynamische versus stagnerende types ondergeschikt aan de indeling A-OC versus M-KK dorpskerntypes. De dorpskernen van het dynamische A-type en het stagnerende OC-type worden gekenmerkt door een hoger aandeel van grote huishoudens. Binnen de twee geledingen van deze indeling, treedt dan een secundaire differentiatie op: de dorpskernen van het stagnerende KK-type hebben in tegenstelling tot deze van het dynamische M-type een hoog percentage kleine huishoudens en de dorpskernen van het stagnerende OC-type hebben in tegenstelling tot deze van het dynamische A-type een laag percentage kinderloze en een hoog percentage veelkinderhuishoudens. De hoofdindefining dynamische versus stagnerende dorpstypes wordt dan weer versterkt door het hogere percentage tweepensioentrekkenden in de dorpskernen van de twee dynamische types.

Het hoofdcontrast blijkt wel dit te zijn tussen het dynamische M-type en het stagnerende OC-type. Dit hoofdcontrast met betrekking tot bevolkingskenmerken wordt teruggevonden bij de woningkenmerken. Uit de volgende paragraaf zal blijken dat het woningpatrimonium van het dynamische M-type van recentere datum is en gekenmerkt wordt door veel open bebouwing en weinig rijwoningen en veel woningen in eigendom, met comfort en uit de hoogste waardecategorieën. Het woningpatrimonium van het stagnerende OC-type vertoont de omgekeerde kenmerken.

3.5 Woningkenmerken

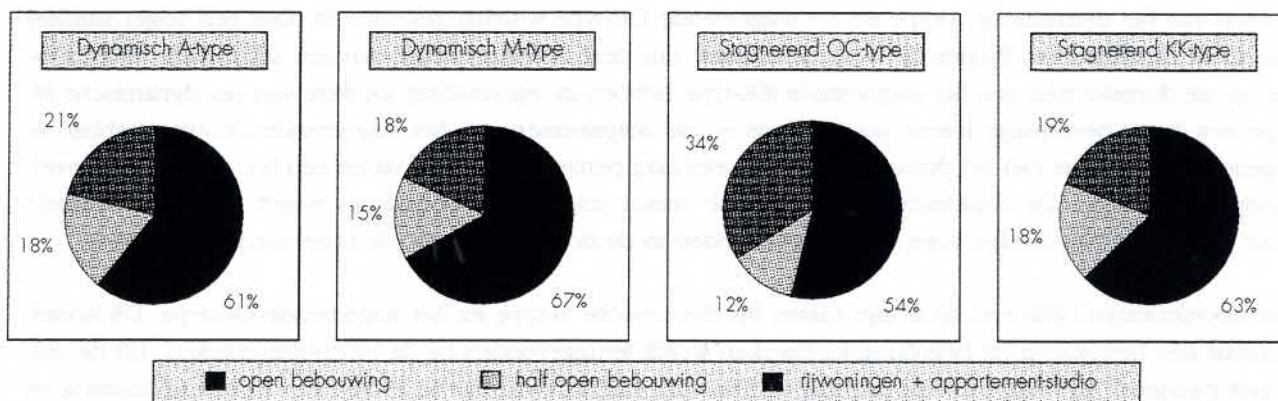
3.5.1 Spreiding

Voor de bouwwijze (tabel 3.20) is de spreiding uiteraard veruit het grootst bij de indeling dorpskern/buitengebied. Deze indeling produceert ook de grootste spreiding voor de bouwperiode, globaal genomen, (tabel 3.21), de functie van de tuin (3.26) en de aanwezigheid van een garage (tabel 3.30). Voor alle andere aspecten treffen we de grootste spreiding aan bij de indeling in dorpstypes. Het gaat om de nieuwbouwwoningen in de betekenis van een door een huishouden bij de verhuizing nieuw gebouwde woning (tabel 3.22), de woningen in eigendom (tabel 3.23), de waarde van de woning (tabel 3.24), de kwartielen van de grootte van de woning (tabel 3.25) en van de tuin (tabel 3.26), het comfort van de woning (tabel 3.28 en 3.29) en de aanwezigheid van een hobbyruimte (tabel 3.30). Beperken we ons tot de dorpskernen, dan is enkel voor de woningen zonder klein comfort de spreiding bij de indeling in onafhankelijke en afhankelijke kernen groter dan bij de indeling in woonmilieus.

Ook wat betreft de woningkenmerken kunnen we dus besluiten dat, in zoverre de range een goede maatstaf is voor differentiatie, de werkhypothese van een indeling in woonmilieus minstens even zinvol is als het alternatief.

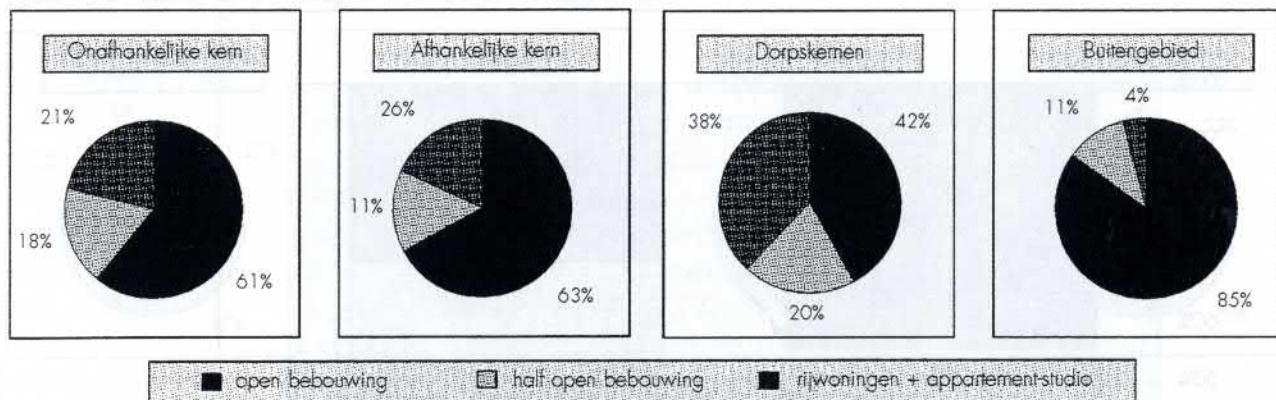
3.5.2 De aard van de differentiatie

Figuur 3.1.a : Bouwwijze in de dorpstypes

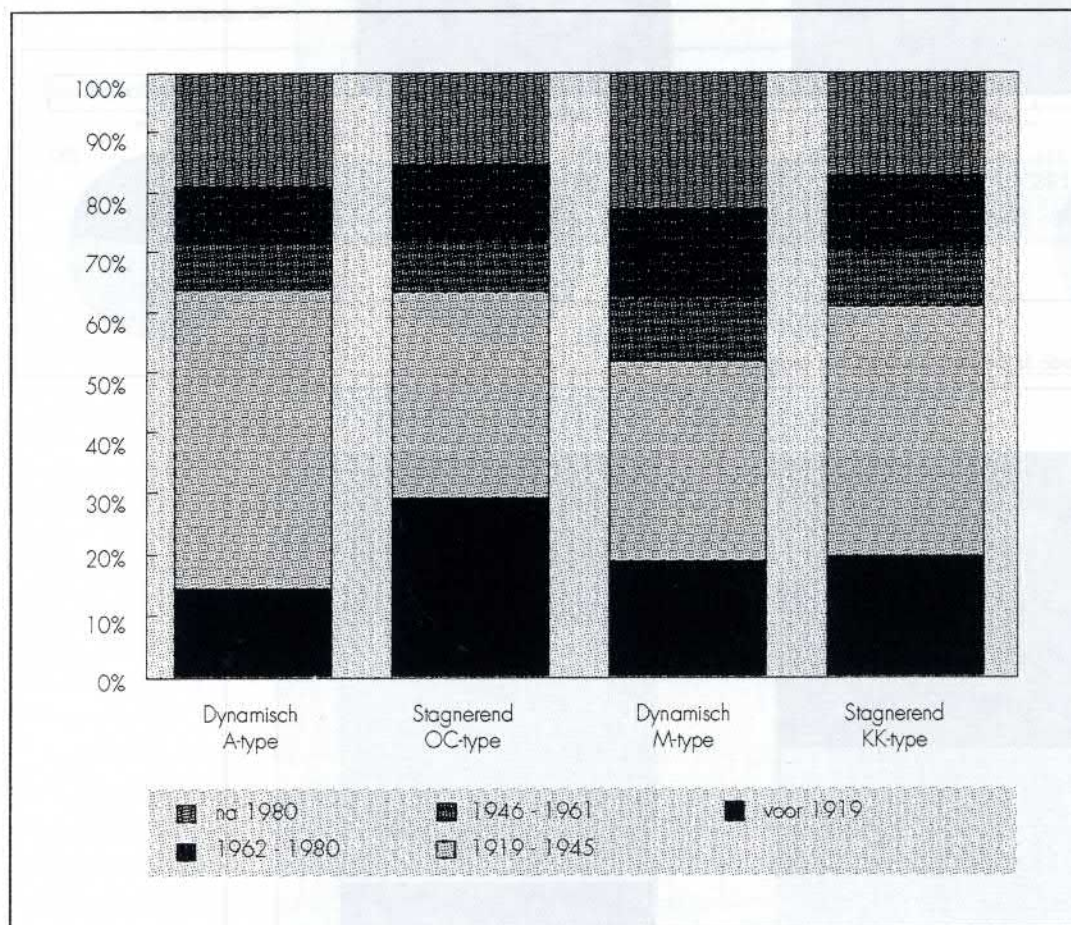

Figuur 3.1.b : Bouwwijze in de kerntypes

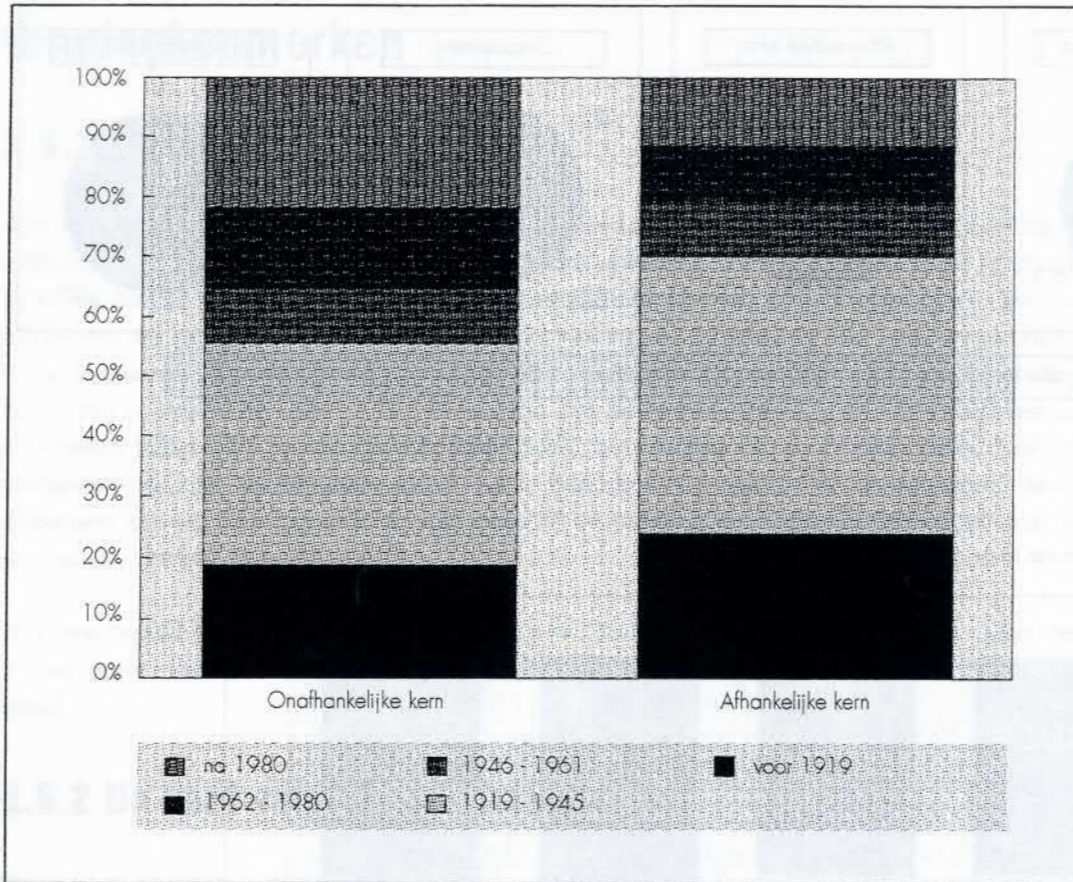
Figuur 3.1. c : Bouwwijze in de dorpskernen en het buitengebied

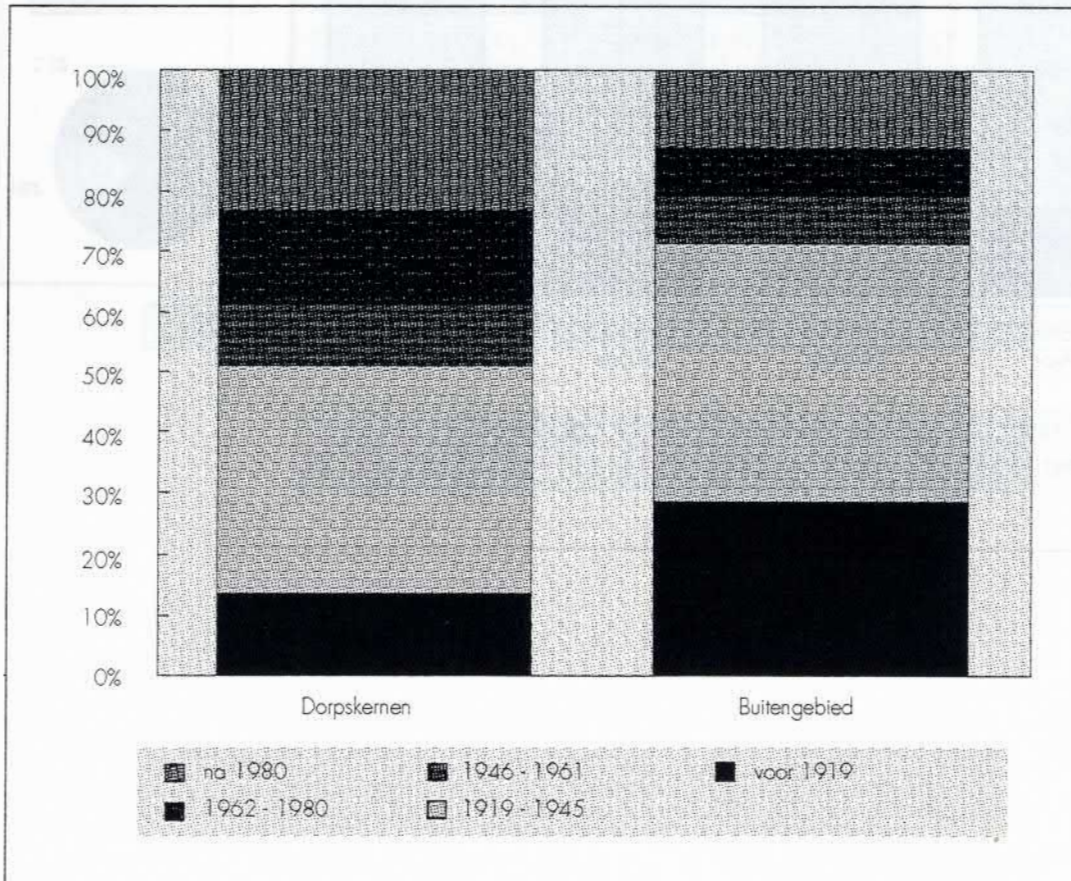
Figuur 3.2.a : Bouwperiode in de dorpsstypes

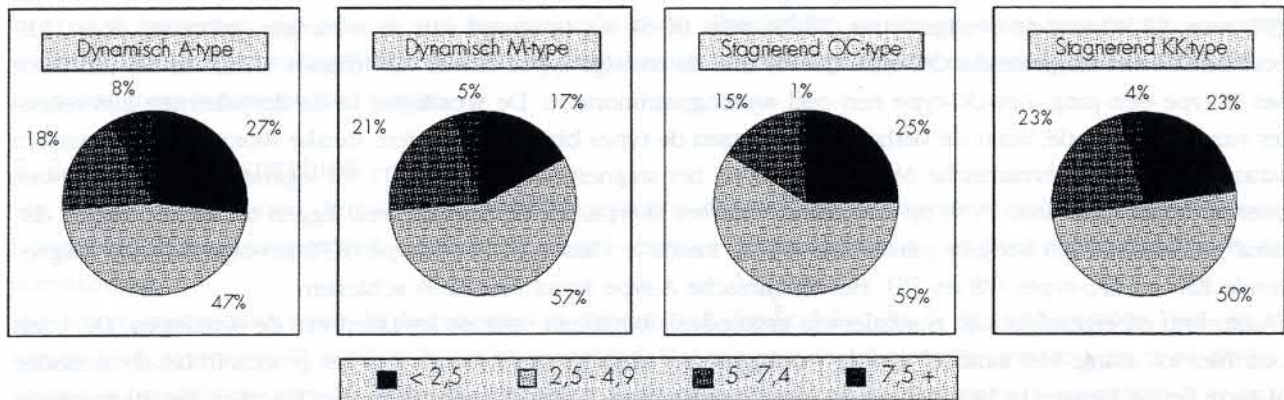
Figuur 3.2.b : Bouwperiode in de kerntypes

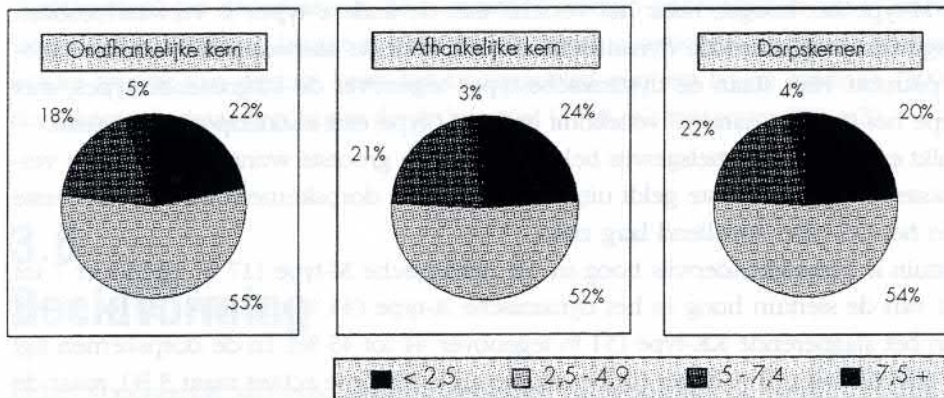
Figuur 3.2.c : Bouwperiode in de dorpskern en het buitengebied

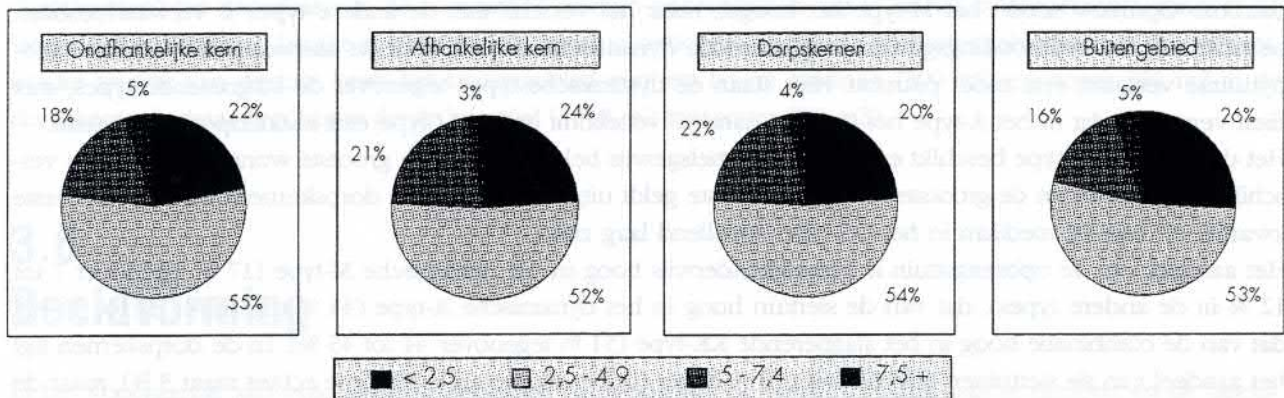
Figuur 3.3.a : Waarde van de woning in de dorstypes (in miljoen BEF)

Figuur 3.3.b : Waarde van de woning in de kerntypes (in miljoen BEF)

Figuur 3.3.c : Waarde van de woning in de dorpskernen en het buitengebied (in miljoen BEF)

1. Dorpstypes en geassocieerde dorpskernen

Op grond van het relatief aantal woningen gebouwd na 1961 en vóór 1946 contrasteert het dynamische M-type (37, resp. 52 %) met de overige types (28-29, resp. 61-64 %), op grond van de woningen gebouwd vóór 1919 contrasteert het stagnerende OC-type (30 %) met de overige types (15-20 %)¹⁴ (figuur 3.2.a). In die zin heeft het M-type een jong, het OC-type een oud woningpatrimonium. De woningen in de dorpskernen zijn recenter van bouwperiode, maar de verhoudingen tussen de types blijven behouden. Inzake woningen in eigendom staan opnieuw het dynamische M-type (77 %) en het stagnerende OC-type (71 %) tegenover elkaar. De twee overige types staan met 75 % op het niveau van het M-type. Bij de dorpskernen liggen de verhoudingen ditmaal wel anders: het hoogste percentage is nog steeds te vinden in het M-type (83), gevolgd door de stagnerende KK- en OC-types (78 en 75). Het dynamische A-type komt met 72 % achteraan.

Ouderdom en eigendom zijn normalerwijs grotendeels bepalend voor de kwaliteit van de woningen. Dit komt ook hier tot uiting. Het aandeel van de woningen met klein en groot comfort is het grootst in het dynamische M-type (in de kernen in hun geheel en meer uitgesproken in de dorpskernen), het laagst in het stagnerende OC-type (behalve in de dorpskernen wat betreft de woningen met klein comfort). De waarde van de woningen stemt hier eveneens mee overeen (figuur 3.3.a). De kernen van het dynamische M-type hebben een laag percentage goedkope woningen (< 2,5 miljoen BEF), deze van het stagnerende OC-type een laag percentage dure woningen (5 miljoen BEF of meer). Dit geldt ook bij de dorpskernen, waar men evenwel vaststelt dat het stagnerende KK-type het M-type sterk benadert. De aanwezigheid van een garage vertoont wel een ander patroon. Opnieuw scoort het M-type het hoogst, maar het verschil met de andere types is verwaarloosbaar, behalve met het (verhoudingsgewijs) laag scorende dynamische A-type. Ook de aanwezigheid van een hobbyruimte vertoont een ander patroon. Hier staan de dynamische types tegenover de stagnerende types, met dien verstande dat in het A-type het grootste aandeel voorkomt en het M-type een middenpositie inneemt.

Het dynamische M-type beschikt eveneens, kwartielsgewijs bekeken, over de grootste woningen (maar de verschillen zijn klein) en de grootste tuinen. Dit laatste geldt uitgesproken bij de dorpskernen, waarbij het eerste kwartiel en ook de mediaan in het OC-type opvallend laag zijn.

Het aandeel van de opbrengsttuin is vergelijkenderwijs hoog in het dynamische M-type (17 % tegenover 7 tot 12 % in de andere types), dat van de siertuin hoog in het dynamische A-type (44 % tegenover 32 tot 36 %), dat van de combinatie hoog in het stagnerende KK-type (51 % tegenover 44 tot 45 %). In de dorpskernen ligt het aandeel van de siertuinen telkens zowat 8 % hoger (in het stagnerende KK-type echter maar 3 %), maar de verhoudingen tussen de types blijven dezelfde¹⁵.

Ook niet zonder verband met de ouderdom van de woningen, is de bouwwijze (tabel 3.20, figuur 3.1.a). Opnieuw contrasteert het stagnerende OC-type met het dynamische M-type: gering, resp. groot aandeel open bebouwing (54, resp. 67 %) en groot, resp. gering aandeel rijwoningen (33, resp. 18 %). Het stagnerende KK-type en (in mindere mate) het dynamische A-type, die beide wat hoger scoren inzake halfopen bebouwing, sluiten aan bij het dynamische M-type. We stellen hetzelfde vast voor de dorpskernen, al is het aandeel van de open bebouwing daar natuurlijk veel lager (van 15 tot 24 %) ten voordele van vooral de rijwoningen.

2. Kerntypes

De onafhankelijke kernen beschikken over een minder oud woningpatrimonium (figuur 3.2.b): 56 % van de woningen is gebouwd vóór 1945, 35 % na 1961; de overeenstemmende percentages voor de afhankelijke kernen zijn 70 en 21. Dit geldt ook voor de dorpskernen (45 en 45 % versus 64 en 25 %). In overeenstemming hiermee zijn de rijwoningen, de nieuwbouwwoningen, de woningen met klein en met groot comfort minder talrijk in de onafhankelijke kernen en dorpskernen, maar de verschillen worden getemperd door de aantallen woningen in eigendom, die iets frequenter voorkomen in de afhankelijke kernen en dorpskernen (78 en 80 % versus 73 en 76 %) (figuur 3.1.b).

¹⁴ We moeten wel de aandacht vestigen op het aantal woningen waarvan de bouwperiode niet gekend is en dat varieert tussen 5,6 % in het dynamische M-type en 13,2 % in het stagnerende OC-type (6,2 % en 17,6 % in de dorpskernen).

¹⁵ Er moet wel rekening gehouden worden met de (kleine) variatie in niet-meegerekende woningen: zie tabel 3.31.

Inzake waarde van de woningen stellen we geen verschil vast (figuur 3.3.b). Ook wat betreft de grootte van de woning en de tuin zijn de verschillen omzeggens verwaarloosbaar (de kwartielen van de afhankelijke kernen en dorpskernen zijn telkens wel iets kleiner). In de afhankelijke kernen en dorpskernen zijn er meer opbrengstuinen. De onafhankelijke kernen en dorpskernen beschikken over meer woningen met hobbyruimte en iets meer woningen met garage.

3. Dorpskern/buitengebied

Het grote verschil tussen dorpskernen en buitengebied is uiteraard de bouwwijze (figuur 3.1.c): 85 % open bebouwing in het buitengebied, 42 % in de dorpskernen, 4 % rijwoningen in het buitengebied, 38 % in de dorpskernen.

Het woningpatrimonium van de dorpskernen is minder oud (figuur 3.2.c): 51 % dateert van vóór 1945, 39 % van na 1961, tegenover 71 en 20 % in het buitengebied. Het relatieve aantal nieuwbouwwoningen in de dorpskernen is het dubbele van dat in het buitengebied. Ook het aandeel van de woningen in eigendom is er groter. Het verschil in waarde van de woningen blijkt niet zo groot te zijn (figuur 3.3.c): in het buitengebied 5 % meer woningen in de laagste categorie (<2,5 miljoen BEF) en 5 % minder woningen in de categorieën 5 miljoen BEF of meer. De woningen in de dorpskernen bieden meer comfort (klein en groot). Wat betreft de woningen met hobbyruimte is er geen verschil, maar, niet onverwacht natuurlijk, is het aandeel van de woningen met garage groter in het buitengebied. In het buitengebied zijn er slechts 27 % siertuinen (tegenover 43 % in de dorpskernen) ten voordele van de combinatie siertuin-opbrengstuin (53 % in het buitengebied tegenover 41 % in de dorpskernen). Inzake grootte van de woning ontlopen dorpskern en buitengebied elkaar vrijwel niet, inzake grootte van de tuin heeft het buitengebied een iets lagere mediaan (300 m² tegenover 350 m² in de dorpskernen), maar een hoger derde kwartiel (1000 m² tegenover 800 m²).

3.6 Beeldvorming

In het voorgaande zijn voldoende argumenten aanwezig om de werkhypothese aan te houden en de beeldvorming derhalve te beperken tot de hoofdindeling dynamische-stagnerende dorpstypes en de differentiatie daarbinnen.

3.6.1 Huishoudenstypes, leeftijd, inkomen

We nemen tabel 3.32a met de verdeling van de huishoudenstypes over de dorpstypes tot vertrekpunt. We stellen vast:

- in het dynamische M-type, een overtal aan samenwonenden met één of twee kinderen¹⁶
- in het dynamische A-type, een tekort aan kinderloze samenwonenden¹⁷, grotendeels gecompenseerd, niet door een overtal aan samenwonenden met één of twee kinderen, maar door een overtal aan huishoudensmet-inwonenden¹⁸
- in het stagnerende KK-type, een overtal aan kinderloze samenwonenden¹⁹
- in het stagnerende OC-type, een overtal aan samenwonenden met drie of meer kinderen²⁰

¹⁶ 43 in plaats van de verwachte 36 op basis van een evenredige verdeling.

¹⁷ 23 in plaats van de verwachte 31.

¹⁸ 25 in plaats van de verwachte 19.

¹⁹ 39 in plaats van de verwachte 30.

²⁰ 23 in plaats van de verwachte 17.

Huishoudentypes vertonen een samenhang met, uiteraard, de leeftijd (tabel 3.33.a) en met het inkomen (3.34a). 3/4 van de alleenstaanden en 2/3 van de samenwonenden zonder kinderen is 60 jaar of meer. 2/3 van de huishoudens-met-inwonenden behoort tot de leeftijdscategorie 50-70 jaar. De samenwonenden met één kind zijn verdeeld over de jongere en de oudere volwassenen (de eersten zijn in de fase van huishoudensopbouw, de anderen in de fase van de nestverlaters): 57 % is jonger dan 40 jaar, 41 % behoort tot de categorie 40-60 jaar. Daartegenover staan de samenwonenden met meer kinderen: bijna 90 % van de samenwonenden met twee kinderen en 95 % van de samenwonenden met 3 of 4 kinderen behoort tot de categorie 30-50 jaar.

Van de samenwonenden met kinderen heeft 90 % een inkomen van meer dan 40.000 BEF (33 % zelfs 80.000 BEF of meer). Van de andere huishoudentypes verdient 65 % minder dan 40.000 BEF (slechts 7 % verdient 80.000 BEF of meer). Daaronder bevinden zich de alleenstaanden, waarvan slechts 10 % een inkomen van meer dan 40.000 BEF heeft (70 % van hen verdient minder dan 30.000 BEF).

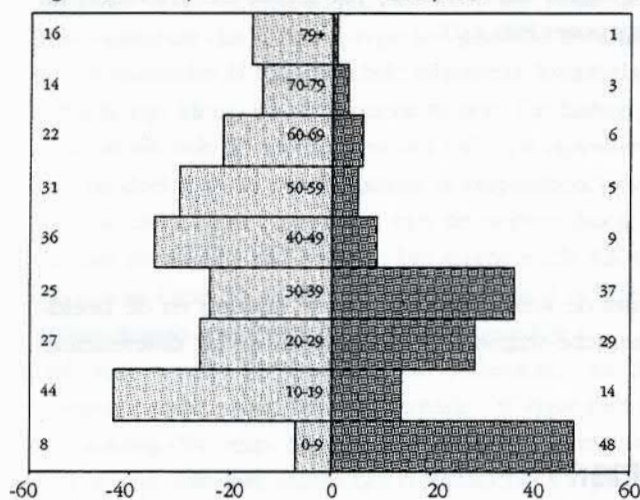
80 % van de ouderen (60 jaar of meer) heeft een inkomen van minder dan 40.000 BEF (65 % zelfs minder dan 30.000 BEF; van de 70-plussers verdient niemand 80.000 BEF of meer). Daarentegen is slechts bij 15 % van de minder dan 50-jarigen het inkomen lager dan 40.000 BEF (tabel 3.35.a)²¹.

3.6.2. Verhuizers en blijvers

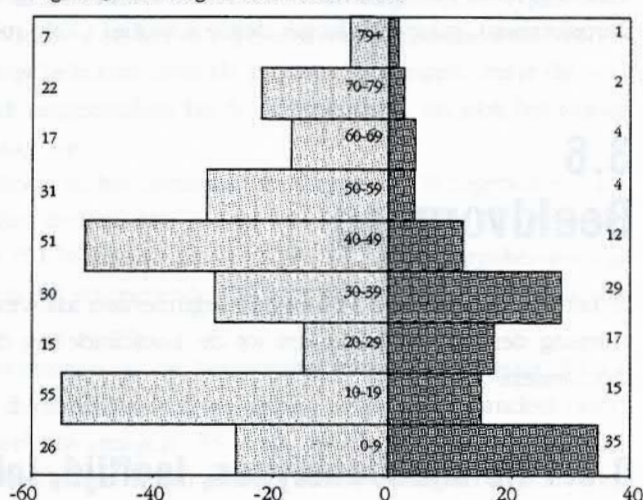
Figuur 3.4. : Leeftijdsstructuur van verhuizers en blijvers per dorpsstype

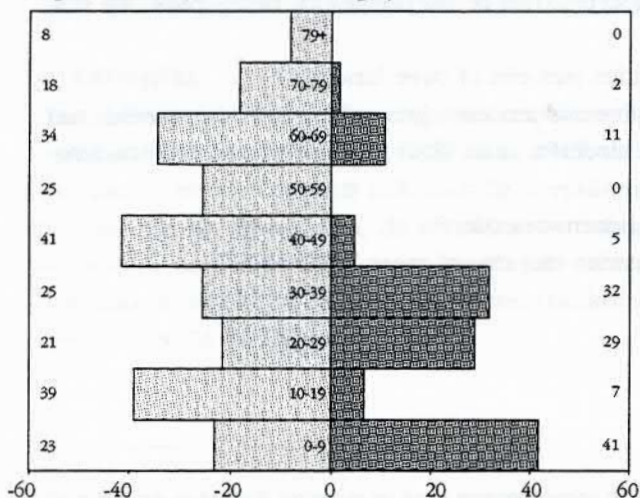
Figuur 3.4.a : Dynamisch door Aantrekkelijkheid

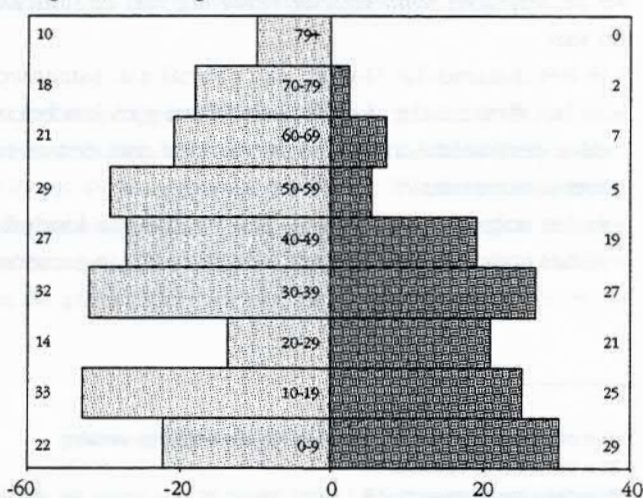
Figuur 3.4.b : Stagnerende Oude Centra

Figuur 3.4.c : Dynamisch door Mogelijkheden

Figuur 3.4.d : Stagnerende Kleine Kernen

²¹ Al deze verbanden tussen huishoudentype, leeftijd en inkomen zijn significant.

In figuur 3.4 is de leeftijdsstructuur van verhuizers en blijvers per dorpsstype uitgebeeld. Dat de verhuizers in de dynamische types een grotere invloed hebben, komt doordat hun leeftijdsstructuur er jonger is, terwijl de blijvers er een minstens even oude leeftijdsstructuur hebben als in de stagnerende types. Dit is het gevolg van een verschil in huishoudenstypes die verhuizen. Daardoor verschillen ook de inkomens.

De samenhang tussen huishoudenstype, leeftijd en inkomen geldt ook voor blijvers en verhuizers afzonderlijk (tabellen 3.32.b en c tot en met 3.35.b en c)²². We bekijken dit even - waarbij we anticiperen op deel 4 - en komen dan terug op de differentiatie naar dorpsstypes.

Rekenen we met brede inkomenscategoriën, dan is het verband tussen leeftijd en inkomen bij blijvers en verhuizers hetzelfde: zowat 85 % van de leeftijdscategorie 20-50 jaar verdient 40.000 BEF, of meer, iets meer dan 3/4 van de 60-plussers verdient minder dan 40.000 BEF zowel bij blijvers als bij verhuizers. De verdeling van de huishoudenstypes is echter sterk verschillend. We tellen bij blijvers en verhuizers respectievelijk:

46 en 16 alleenstaanden

2 en 8 éénouderhuishoudens

92 en 30 samenwonenden zonder kinderen

17 en 42 samenwonenden met één kind

47 en 36 samenwonenden met twee kinderen

39 en 28 samenwonenden met drie of vier kinderen

73 en 3 huishoudens-met-inwonenden

Uit tabel 3.41 kunnen we aflezen tot welk huishoudenstype de verhuiseenheid behoorde vóór de verhuizing en tot welk huishoudenstype de verhuiseenheid nu behoort. Ongeveer de helft behoort bij de verhuizing tot de samenwonenden met kinderen, 1/5 tot de samenwonenden zonder kinderen, 10 % tot de alleenstaanden. Het aantal starters is maximaal 1/3²³.

Bovendien is de helft van de alleenstaanden en van de samenwonenden zonder kinderen jonger dan 60 jaar (1/4 in beide huishoudenstypes is jonger dan 30 jaar). Bij de blijvers zijn 84 % en 73 % van deze twee huishoudenstypes 60 jaar of ouder. Bij de blijvershuishoudens ontbreken nagenoeg de twintigers. Dit impliceert grote verschillen in inkomens: 1/4 van de verhuiseenheden verdient minder dan 40.000 BEF, tegenover de helft van de blijvershuishoudens; 1/4 van de verhuiseenheden verdient 80.000 BEF of meer, tegenover 15 % van de blijvershuishoudens.

In dit verband kan gewezen worden op de grote tegenstelling in soorten inkomens tussen verhuiseenheden en blijvershuishoudens (tabel 3.36). Deze tegenstelling ligt op het vlak van loontrekkenden-pensioentrekkenden. We tellen 320 blijvershuishoudens. Daarvan zijn er 18 huishoudens met één loontrekkende en 39 met twee loontrekkenden, 59 huishoudens met één pensioentrekkende en 38 met twee pensioentrekkenden. Voor de 167 verhuiseenheden zijn de analoge cijfers: 25, 55, 8 en 10. Geen enkel huishouden met één of twee pensioentrekkenden verdient 60.000 BEF of meer. 1/5 heeft een inkomen van 40.000 BEF of meer. Daartegenover is het inkomen van 4/5 van de huishoudens met één loontrekkende en van nagenoeg alle huishoudens met twee loontrekkenden minstens 40.000 BEF (tabel 3.37)²⁴.

Keren we terug tot de differentiatie naar dorpsstype.

De verdeling van de verhuisperiodes over de dorpsstypes blijkt niet evenredig te zijn (tabel 3.38)²⁵. De periode 6-10 jaar is voor 10 % oververtegenwoordigd in het dynamische A-type, de periode 2-5 jaar voor 20 % oververtegenwoordigd in het dynamische M-type en de periode <2 jaar voor 7 % oververtegenwoordigd in het stagnerende KK-type. In absolute cijfers wil dit zeggen 4, resp. 8 en 3 meer dan verwacht (op een totaal van 46, 41 en 44).

²² De verbanden zijn alle significant.

²³ De starters moeten gezocht worden in de categorieën alleenstaand vóór verhuizing/samenwonend nu, samenwonend zonder kinderen vóór verhuizing en inwonend vóór verhuizing/samenwonend nu.

²⁴ Hierbij moet wel worden opgemerkt dat van de 11 huishoudens met één loontrekkende, waarvan het inkomen gekend is en minder dan 40.000 BEF bedraagt, 8 verhuiseenheden zijn.

²⁵ De significantie is 0,06.

Het lijkt logisch dat de periode van verhuizing correleert met de huishoudenssamenstelling naar aantal kinderen. We kunnen dit inderdaad vaststellen in tabel 3.39 (aantal kinderen naar verhuisperiode) en 3.40 (huishoudentype naar verhuisperiode). Er is bij de verhuiseenheden een overtal aan samenwonenden zonder kinderen in de periode < 2 jaar, aan samenwonenden met één kind in de periode 2-5 jaar en aan samenwonenden met twee kinderen in de periode 6-10 jaar²⁶.

Hoewel de in paragraaf 3.3 vastgestelde differentiatie in leeftijdsstructuur, huishoudensgrootte en inkomens in de lijn ligt van deze onevenredige verdeling van de huishoudenssamenstelling over de dorpsstypes, is het verband tussen beide niet zo éénvoudig, omdat we maar een doorslaggevende rol van de verhuiseenheden kunnen verwachten, wanneer hun aantal van dezelfde orde of groter is dan dat van de blijvershuishoudens, d.w.z. bij de samenwonenden²⁷. Dit brengt ons bij de synthese.

3.6.3 Synthese

Figuur 3.4 en tabel 3.15 reveleren een essentieel verschil tussen de dynamische en de stagnerende dorpsstypes. De leeftijdscategorie van 20-29 jaar is sterk onderbezet in de stagnerende, hetgeen wijst op een veel sterker emigratieoverschot. Dit onderscheid brengt er ons toe de pendel in beide soorten types op een andere manier in te schatten. Pendel in de stagnerende types heeft dan in de eerste plaats te maken met een vervanging van emigratie omwille van een tekort aan werkgelegenheid, terwijl pendel in de dynamische types in de eerste plaats te maken zal hebben met hun aantrekkingskracht als woonplaats. Normalerwijs betekent dat meteen dat verhuizers het profiel van de kern meer zullen bepalen in de dynamische dan in de stagnerende types, wat door het berekenen van de afwijkings- en beïnvloedingsindex wordt bevestigd. Het betekent ook dat de blijvers(huishoudens) van een ander type zullen zijn: meer oudere samenwonenden zonder kinderen en minder huishoudens-met-inwonenden in de stagnerende dorpsstypes (er zijn meer nestverlaters en meer nestverlaters trekken weg - verhuizen niet binnen de eigen woonplaats). Het aantal alleenstaanden hoeft in de dynamische types niet kleiner te zijn, net zomin als het aantal ouderen, dat trouwens voor een deel uit alleenstaanden zal bestaan. Waarom zouden zij een aantrekkelijke woonplaats verlaten? Vandaar dat in het dynamische A-type en het dynamische M-type het aandeel van de alleenstaanden iets hoger is dan in de stagnerende types en er ook veel gepensioneerden zijn. Het aandeel van de leeftijdscategorie 60+ in het aantal blijvershuishoudens bedraagt in de dynamische kernen 41 % (in het A-type) en 46 % (in het M-type). In de stagnerende kernen bedraagt het 37 % (in het OC-type) en 42 % (in het KK-type). Een onderscheid tussen het A-type en het M-type is hierin gelegen dat in het eerste type het aantal huishoudens-met-inwonenden zo groot is dat er bij de blijvers een tekort aan kinderrijke samenwonenden wordt vastgesteld, wat niet het geval is in het M-type (waar evenwel ook een tekort is aan samenwonenden met 3 of meer kinderen). Er is ook een onderling verschil bij de stagnerende types: het KK-type telt een erg hoog aantal kinderloze huishoudens, het OC-type telt er wel meer dan de dynamische types, maar heeft vooral veel drie- of meerkinderhuishoudens.

De verhuizers brengen in de dynamische types een grotere verjonging. In het A-type is, zoals gezegd, de periode 6-10 jaar geleden verhuisd oververtegenwoordigd, hetgeen bijdraagt aan de aanwezigheid van veel samenwonenden met twee kinderen, maar niet in die mate dat het overwicht van de huishoudens-met-inwonenden (bij de blijvers) in het profiel van dit type wordt tenietgedaan. Wel vindt men hier de verklaring voor de hogere inkomens van deze kernen. In het M-type is de periode 2-5 jaar geleden verhuisd sterk oververtegenwoordigd. Dit versterkt de aanwezigheid van de samenwonenden met 1 en ook wel met 2 kinderen en de afwezigheid van nog kinderrijker huishoudens bij de blijvers. Men vindt hier ook de basis voor de verklaring van de bimodale inkomensverdeling: de verhuizers van het type samenwonenden met 1 kind dragen bij aan de hogere modus, het aantal gepensioneerden overwegend bij de blijvers draagt bij aan de lage inkomens.

Een van de kenmerken van het stagnerende OC-type is het gering aantal verhuizers, dat bovendien evenredig verspreid is over de verhuisperiodes. Opvallend is het grote aandeel erin van de samenwonenden met 3 of 4

²⁶ De samenwonenden met drie of vier kinderen zijn evenredig verdeeld over de periodes. Het verband berekend op het aantal kinderen (tabel 3.39) is significant. De significantie van het verband berekend op de huishoudentypes is 0,10.

²⁷ En de éénouderhuishoudens, maar het aantal daarvan is zeer beperkt.

kinderen, waardoor het grote aantal van dit huishoudenstype bij de blijvers nog versterkt wordt. In het stagnerende KK-type is er een lichte oververtegenwoordiging van recente verhuizingen en derhalve ook van samenwonenden zonder kinderen bij de verhuiseenheden. Dit versterkt de reeds grote aanwezigheid van de samenwonenden zonder kinderen bij de blijvers. Dit ligt in de lijn van het opvallend klein aantal verhuizingen binnen de eigen woonplaats. In de stagnerende types ligt het inkomen globaal lager: in het OC-type zijn er weinig verhuizers, in het KK-type gaat het om samenwonenden zonder kinderen. Het (verhoudingsgewijs subtiële) verschil in inkomensverdeling tussen beide types staat in samenhang met dit onderscheid in huishoudenssamenstelling, zoals het ook in samenhang staat met het verhoudingsgewijs geringe aantal bejaarden in het OC-type (dat relatief weinig huishoudens telt uit de lage inkomenscategorieën).

Algemeen genomen bevestigt deze bevolkingsdynamiek de waarneming dat het merendeel van de migraties gebeurt naar buurten van hetzelfde type.

De verhuizingen verklaren ook het contrast tussen in de eerste plaats het dynamische M-type en het stagnerende OC-type op vlak van woningkenmerken. Recentere verhuizingen blijken gepaard te gaan met meer nieuwbouwwoningen. In het M-type ligt het aantal nieuwbouwwoningen erg hoog, in het OC-type zijn er weinig verhuizingen tout court, hetgeen minder vernieuwing van het woningpatrimonium impliceert. Ook het stagnerende KK-type kent recente verhuizingen, vandaar dat het zich op gebied van woningen duidelijk onderscheidt van het OC-type.

Men kan zich de vraag stellen of het verschil in verhuisperiode (eerst lijken de kernen die als dynamisch door aantrekkelijkheid werden beschouwd, aan bod te komen, vervolgens de kernen met mogelijkheden en tenslotte de kleine kernen, die nochtans als stagnerend werden ingeschat) te maken kan hebben met een verschuiving in het woningen- en kavelaanbod teweeggebracht door verzadiging van het bestand aan potentiële bouwgrond.

4.1 Kenmerken van de vragers en huidige woningen

Inleiding

Woonvoorkeuren kunnen we omschrijven als het geheel van oriëntaties dat de basis vormt voor de keuze van een woonplaats en woning. Als dusdanig vormen zij de tegenpool van absolute dorpsbinding, de binding aan het dorp waar men geboren en getogen is en die teweeggebracht wordt door lokale cultuur en plaatselijke werkgelegenheid, in de eerste plaats de landbouw.

Woonvoorkeuren kunnen worden opgespoord door de studie van de kenmerken van de woningen en de woonomgeving van de verhuizers, waarbij er wel rekening mee moet gehouden worden dat de keuze van een woonplaats en woning niet enkel door woonvoorkeuren wordt bepaald, maar tevens door mogelijkheden en informatie. Een tweede mogelijkheid om woonvoorkeuren op het spoor te komen is de studie van het woongedrag. Meer rechtstreekse manieren om ze te ontdekken zijn echter het onderzoek van verhuiscgenheid en van woontevredenheid en woonwensen.

Woontevredenheid of woonsatisfactie is de "affectieve oriëntatie van een subject ten opzichte van de woonsituatie waarin het verkeert" (Burie 1972, p.79). Zij is een criterium voor de mate van succes bij het streven naar bevrediging van fundamentele behoeften door middel van ruimtelijke concentratie van condities die voor die bevrediging van behoeften gunstig zijn (idem, p. 77). Zij hangt rechtstreeks af van de tevredenheid met andere situaties dan de woonsituatie (werksituatie, sociaal-economische positie, situatie in het huishouden en vriendenkring), van de tevredenheid met bepaalde onderdelen van de woonsituatie en van de standaard die het subject ter vergelijking hanteert (David 1994, p. 69-70). "De standaard waarmee huishoudens hun woonsituatie vergelijken bij het waarden van de woonsituatie" is dan de woonwens, die zich situeert tussen aspiratiebeeld en ideaalbeeld (idem, p. 74). Het aspiratiebeeld is de door het huishouden vooropgestelde woonsituatie die inderdaad wordt nagestreefd en haalbaar lijkt (idem, op basis van de definitie van aspiratiebeeld van de woning van Priemus, 1969). Het ideaalbeeld is "de voorstelling van de woonsituatie die men zou nastreven, indien er geen beperkingen met name op het gebied van geld en ruimte bestonden" (De Jonge 1979, p.41).

In 4.3 onderzoeken we de kenmerken van de woningen en de verhuismotieven van de verhuiseenheden, in 4.4 het woongedrag en in 4.5 de verhuiscgenheid, de woontevredenheid en de woonwensen. Eerst gaan we echter na hoe de respondenten hun woonomgeving waarderen. Het deel wordt afgesloten met een synthetisch beeld.

4.2 Woonomgeving

De respondenten werd gevraagd wat ze van hun woonomgeving vonden met betrekking tot verkeersveiligheid, veiligheid in de zin van afwezigheid van criminaliteit en vandalisme, sfeer en landschap/dorpsgezicht (vraag 5).

Verwerking van de antwoorden volgens de dorpsypes wijst uit dat de woonmilieus in kwestie het meest van elkaar te onderscheiden zijn door de situatie op vlak van veiligheid¹: het dynamische M-type en het stagnerende KK-type worden kennelijk als veiliger beschouwd dan het dynamische A-type en het stagnerende OC-type (tabel 4.1).

Op vlak van het aspect 'aangename sfeer' contrasteert het dynamische M-type met het stagnerende OC-type. De andere twee dorpsypes nemen een middenpositie in (tabel 4.2)².

Inzake verkeersveiligheid is de beoordeling van de woonomgeving minder duidelijk. Het dynamische M-type wordt beschouwd als zeer verkeersveilig, het stagnerende KK-type ook, maar er is eveneens een overtal aan bewoners die dit type 'weinig verkeersveilig' noemen. Het dynamische A-type noteert een aanzienlijk tekort aan bewoners die de omgeving als zeer verkeersveilig beschouwen, maar tevens een nog groter overtal aan bewoners die de omgeving als 'min of meer verkeersveilig' beschouwen. Er zijn dus weinig bewoners die dit type op vlak van verkeersveilig negatief beoordelen³.

Wat het aspect 'mooi landschap, mooi dorpsgezicht' betreft, hier zijn de verschillen tussen de dorpsypes miniem. De dynamische types komen er het best uit, het stagnerende OC-type het minst goed (tabel 4.4)⁴.

Op te merken valt dat de bestudeerde kernen in hun geheel het best scoren op het aspect, waarin ze niet van elkaar verschillen: 'mooi landschap, mooi dorpsgezicht'. 87 % van de bewoners zijn de mening toegedaan dat het gaat om een zeer mooi landschap en dorpsgezicht. Slechts 3 % vindt het tegenovergestelde. Dan volgen de sfeer, die volgens 80 % van de bewoners zeer aangenaam is (met 5 % die de tegenovergestelde mening zijn toegedaan), en de veiligheid in de zin van afwezigheid van criminaliteit en vandalisme, die volgens 67 % van de bewoners zeer groot is (met 8 % tegenovergestelde mening). Minder dan de helft van de bewoners acht de kernen zeer verkeersveilig (41 %), 1/3 acht de kernen min of meer verkeersveilig, 1/4 acht ze onveilig.

4.3 Woningen en verhuismotieven van de verhuiseenheden

Een eerste idee van woonvoorkeuren kunnen we krijgen door in eerste instantie na te gaan in hoever woningen van verhuiseenheden verschillen van woningen van blijvershuishoudens, maar vooral door na te gaan in hoever verhuiseenheden zich verbeterd hebben ten opzichte van hun vroegere wonings situatie (in deze paragraaf beperkt tot de woning zelf). Dit idee kan nog verscherpt worden door de kenmerken van woningen gebouwd door verhuiseenheden te vergelijken met de kenmerken van woningen gekocht of gehuurd door verhuiseenheden. Woonvoorkeuren (en mogelijkheden) van huishoudens veranderen in functie van de levensfase en de sociaal-economische carrière. Informatie daarover ontbreekt echter. Als substituut kunnen dienen de kenmerken van de woningen van verhuiseenheden ingedeeld naar huishoudenstypes, inkomenscategorieën en soorten inkomens. Trouwens, de verschillen tussen de woningen van deze categorieën zijn op zich van belang.

¹ Het verband is significant.

² De significantie is 0,06.

³ De significantie is 0,09.

⁴ Het verband is niet significant.

4.3.1 Kenmerken van de vroegere en huidige woningen

1. Kenmerken van de woningen van de verhuiseenheden

We hebben reeds in deel 3 aangegeven dat bij de verhuiseenheden de verdeling over de huishoudenstypes grondig verschilt van deze bij de blijvershuishoudens. Zij zijn ook jonger en meer bemiddeld. Er is ook een tegenstelling op het vlak van de soorten inkomens (in de eerste plaats wat betreft de verhouding loontrekken - gepensioneerden).

De verhuiseenheden hebben een hogere opleiding genoten⁵. In de primaire sector is er natuurlijk een duidelijk overwicht van blijvershuishoudens (bijna in de verhouding 5:1). De verhuiseenheden zijn oververtegenwoordigd in de secundaire sector en iets ondervertegenwoordigd in de bouwsector en de non-profit sector⁶. Bij de zelfstandigen (andere dan vrije beroepen en bedrijfsleiders) is er uiteraard opnieuw een duidelijk overwicht van blijvershuishoudens (in de verhouding 2,5:1). De verhuizerseenheden zijn oververtegenwoordigd bij de bedienden⁷. Bij de verhuizers werkt 25 % van de vrouwen deeltijds, bij de blijvers is dit 30 %.

De aanwezigheid van gezinstypes van jongere leeftijd, hogere opleiding en hogere inkomens bij de verhuiseenheden doet vermoeden dat woningen van recentere datum, met meer comfort en waarde bij hen ook oververtegenwoordigd zullen zijn, al moet er rekening mee gehouden worden dat 1/3 van de verhuiseenheden huurders zijn tegenover slechts 1/6 van de blijversgezinnen (tabel 4.5). Het vermoeden wordt bevestigd door de cijfers in tabellen 4.6 (bouwperiode), 4.7.a en 4.7.b (kleincomfort en grootcomfort) en 4.8 en 4.9 (waarde en huurprijs)⁸. Afgemeten aan de kwartielen zijn de woningen van de verhuiseenheden iets groter. Wat de oppervlakte van de tuin betreft, is enkel het eerste kwartiel en de mediaan bij de verhuiseenheden groter⁹.

Normalerwijs kan men verwachten dat verhuizers zich door hun verhuis inzake woning verbeteren. Dit wordt bevestigd door de cijfers. Globaal genomen is de waarde van de huidige woning hoger dan deze van de vroegere (tabel 4.10) en de bouwperiode recenter (tabel 4.11). Het aandeel van de woningen met comfort is gestegen (tabel 4.12.a en b., kleincomfort en grootcomfort). Zo ook de woningen met garage en met hobbyruimte (tabellen 4.13.a en b). De oppervlakte van de woning en van de tuin is toegenomen¹⁰.

Hoewel er geen verschil is tussen verhuizers en blijvers op vlak van bouwwijze (tabel 4.14), is het aandeel van de open bebouwing bij de verhuizers toegenomen ten nadele van rijwoningen en appartementen-studio's (tabel 4.15)¹¹. Verhuizers wonen nu meer in open bebouwing. Het aantal woningen met nog een andere functie is sterk beperkt geworden (tabel 4.16). Het onderscheid is gelegen in de reductie van het aantal woningen met boerderijfunctie. Het aandeel van de siertuinen en opbrengstuinen is verminderd ten voordele van de combinatie siertuin-opbrengsttuin (tabel 4.17).

⁵ Bij 62 % van de blijvers is lager secundair het hoogste diploma dat behaald werd; hoger secundair haalt 24 % en hoger onderwijs 12 %. Bij 29 % van de verhuizers is lager secundair het hoogste diploma; hoger secundair haalt 43 %, hoger onderwijs 22 %.

⁶ Van de blijvers werkt 39 % in de secundaire sector, 14 % in de bouwsector, 19 % in de commerciële tertiaire sector en 28 % in de profit-sector. Bij de verhuizers zijn de overeenkomstige percentages: 47,11,19 en 23 (percentages berekend zonder primaire sector). In de twee belangrijkste secundaire bedrijfstakken (metaalnijverheid en voeding-tabak-textiel-schoennijverheid) is er een sterk overwicht van verhuizers.

⁷ 16 % van de blijvers is ongeschoold arbeider, 43 % geschoold arbeider, 33 % bediende, 4 % kader en 4 % vrij beroep (zonder zelfstandigen, die op zich 64 % uitmaken). De overeenstemmende percentages bij de verhuizers zijn 13,44,39,3 en 1,6 met nog 0,5 % bedrijfsleider (zonder zelfstandigen, die op zich 23 % uitmaken).

⁸ Al deze verschillen zijn significant.

⁹ Kwartielen oppervlakte woning zijn 100-132-200 m²; kwartielen oppervlakte tuin: 142.5-387.5-800 m².

¹⁰ Kwartielen oppervlakte vroegere woning: 75-100-170 m²; kwartielen oppervlakte vroegere tuin: 60-250-600 m². De verhuizers besteden nu ook meer uren aan de tuin (kwartielen vroeger: 1-2-5u, kwartielen nu: 1-3-7,25u), hoewel niet meer dan de blijvers (kwartielen bewoners: 1-3-8u).

¹¹ De gelijkenis in bouwwijze tussen blijvers en verhuizers geldt voor bewoners van de bestudeerde kernen, de toename van het aandeel van de open bebouwing geldt verhuizers van binnen en buiten de bestudeerde kernen.

We kunnen het beeld nog verscherpen door de kenmerken van nieuwbouwwoningen bij de verhuizers te bekijken (tabel 4.18). De nieuwbouwwoningen hebben, globaal genomen, meer waarde. Het aandeel van de woningen met grootcomfort en hobbyruimte is groter. Er zijn geen nieuwbouwwoningen zonder garage en kleincomfort. Het aantal rijwoningen is zeer beperkt evenals het aantal woningen met nog andere functies. De siertuin is nagenoeg verdwenen, in de plaats is de combinatie siertuin-opbrengsttuin gekomen. De nieuwbouwwoningen zijn groter en de tuin ervan aanzienlijk groter¹².

2. Kenmerken van de woningen van verhuiseenheden ingedeeld volgens type huishouden (tabellen 4.19 tot 4.28) en inkomen (tabellen 4.29 tot 4.48)

Bij samenwonenden met 2 of meer kinderen noteren we een overtal aan woningen in open bebouwing, woningen met nog een andere functie, woningen gebouwd na 1980, woningen met garage en hobbyruimte¹³, nieuwbouwwoningen, woningen met grootcomfort. Een overtal aan woningen van 5 tot 7,4 miljoen BEF treffen we echter aan bij de samenwonenden met 1 of 2 kinderen, terwijl de 3 woningen van 7,5 miljoen of meer (waarvoor de nodige gegevens beschikbaar zijn) bewoond zijn door 2 alleenstaanden en 1 koppel met 1 kind. Samenwonenden zonder kinderen scoren een overtal op vlak van de combinatie siertuin-opbrengsttuin. De 10 woningen zonder kleincomfort (waarvoor de nodige gegevens beschikbaar zijn) zijn verdeeld over alleenstaanden, samenwonenden met 1 kind en samenwonenden met 3 of meer kinderen.

De verhuiseenheden met inkomen van meer dan 80.000 BEF laten bij dezelfde woningen als de samenwonenden met 2 of meer kinderen een overtal optekenen. Zij laten dat ook doen bij de woningen van 5 tot 7,4 miljoen BEF. De verhuiseenheden met een inkomen van minder dan 40.000 BEF zijn er het spiegelbeeld van. Van de 6 woningen zonder kleincomfort (waarvoor de nodige gegevens beschikbaar zijn) worden er 5 aangetroffen bij deze categorie.

De verhuiseenheden waar man en vrouw loontrekkende zijn laten, op twee uitzonderingen na, een overtal optekenen bij dezelfde woningen als de bemiddelde verhuiseenheden. De twee uitzonderingen zijn de woningen met garage, waar het te verwachten aantal wordt vastgesteld, en de woningen met een andere functie. Op 2 na wonen verhuiseenheden met twee loontrekkenden alle in woningen met uitsluitend woonfunctie¹⁴.

We stellen telkens weer vast dat niet elke verhuiseenheid verhuisd is naar een woning met meer comfort, een recentere woning of een woning met meer waarde. De vraag rijst of de verhuiseenheden in kwestie tot een bepaald huishoudentype, inkomensgroep of andere categorie behoren. Daarom werd een analyse doorgevoerd naar uitrustingsgraad (grootcomfort, hobbyruimte, garage) van de vroegere woning en de huidige woning voor elk van de vier mogelijke combinaties (al dan niet aanwezig in de vroegere woning, al dan niet aanwezig in de huidige woning)¹⁵. Het bleek dat de verhuiseenheden met combinatie 'vroeger wel en nu niet aanwezig' tot alle mogelijke categorieën behoorden. Wel was het zo dat de verdeling over de categorieën voor deze combinatie anders was dan de totale verdeling van de verhuiseenheden over diezelfde categorieën. De verschillen in verdeling lagen daarbij telkens in de lijn van hetgeen men kon verwachten op grond van het algemene verband tussen deze categorieën en bedoelde uitrustingsgraad, hoewel er toch één uitzondering was: het grootste aantal in de combinatie 'vroegere woning wel hobbyruimte/huidige woning zonder hobbyruimte' treffen we aan bij de hoger opgeleiden.

¹² Kwartielen oppervlakte nieuwbouwwoning: 131,5-165,5-200m²; kwartielen oppervlakte tuin bij nieuwbouwwoning: 350-600-1325m².

¹³ Geldt enkel voor samenwonenden met 3 of meer kinderen.

¹⁴ Slechts enkele van de in deze sectie vermelde onevenredigheden zijn significant.

¹⁵ Naast de huishoudentypes, de inkomenscategorieën en de soorten inkomens werden ook de opleidingscategorieën en soorten beroepsstatuut bestudeerd.

Van de verhuiseenheden met enkel één of twee pensioenen als inkomen woonden er vroeger 2 in een woning gebouwd na 1961; nu wonen er 8 in een dergelijke woning, waarvan 6 in een woning gebouwd na 1980 (op een totaal van 17 waarvoor de gegevens beschikbaar zijn). Het comfort van hun nieuwe woning is groter dan dat in de vroegere. Van de vroegere woningen was er 1 zonder stromend water en waren er 3 zonder toilet met waterspoeling en 2 zonder badkamer of douche, terwijl de huidige woningen alle over kleincomfort beschikken. Het aantal woningen met centrale verwarming is gestegen van 4 naar 11 (op een totaal van 17), met ingebouwde keuken van 8 naar 11 (op een totaal van 15). Van de vroegere woningen waren er 3 zonder garage, van de huidige hebben alle een garage (op een totaal van 15). Het aantal woningen in open bebouwing is evenwel gedaald, van 14 naar 10 (op een totaal van 16). 11 van de 16 beschouwde verhuiseenheden woonde vroeger in het buitengebied (volgens de antwoorden op vraag 3j: verspreide bewoning platteland), tegenover nu 2. 8 zijn er verhuisd naar de dorpskern, waar er van de 16 nu 12 wonen. Daaronder bevindt zich 1 verhuiseenheid die uit een kleine stad afkomstig is, nl. Ieper. Op een totaal van 10, is bij 6 verhuiseenheden de tuin van de vroegere woning kleiner dan deze van de huidige woning, bij 1 is de oppervlakte gelijk gebleven. De functie van de tuin is veranderd: 10 tuinen zijn nu een combinatie van siertuin en opbrengsttuin tegenover 6 voordien, en dit ten koste van de siertuinen, waarvan het aantal gedaald is van 5 naar 2 (op een totaal van 17). De woning is in 7 van de 12 gevallen waarvoor gegevens beschikbaar zijn verkleind, in 2 gevallen gelijk gebleven. De 3 verhuiseenheden die nu een grotere woning betrekken, woonden vroeger in woningen van 50, 60 en 150 m².

Van de 17 pensioenmigranten die op vraag 2 hebben geantwoord, zijn er 4 die binnen de eigen dorpskern verhuisden, 8 die van elders binnen de eigen woonplaats kwamen en 5 die van elders kwamen. 6 van de verhuiseenheden met enkel een of twee pensioenen als inkomen wonen in het dynamische M-type, 5 in het stagnerende KK-type, 4 in het dynamische A-type en 3 in het stagnerende OC-type.

4.3.2 Verhuismotieven

De antwoorden op vragen 22 en 23 informeren ons over de redenen van vertrek uit de vroegere woning en de redenen van vestiging in de huidige woning. De vragen werden overgenomen uit het enquêteformulier dat gebruikt werd voor de studie Verhuizen in, uit en naar Gent. Vooraleer naar de specifieke redenen van vertrek en vestiging werd gepeild, werd echter eerst de aanvangsvraag gesteld of vertrek, resp. vestiging iets te maken had met grover omschreven redenen, nl. de categorieën waartoe de specifieke redenen behoren. Omdat de categorieën van vertrekmotieven en de categorieën van verhuismotieven voor een deel anders zijn samengesteld, hebben we de antwoorden op twee manieren verwerkt. De eerste manier is de gewone manier van verwerken, nl. deze volgens de wijze waarop de categorieën zijn samengesteld. De tweede manier bestaat erin de vertrekmotieven op grond van het antwoord op de vraag naar de specifieke redenen van vertrek zodanig opnieuw te rangschikken dat ze in dezelfde categorieën van grof omschreven redenen worden ondergebracht als de vestigingsmotieven, die eveneens opnieuw gerangschikt zijn op grond van het antwoord op de vraag naar de specifieke redenen van vestiging. Ook voor de verhuismotieven geldt dat zij functie zijn van de levensfase en sociaal-economische positie. Omwille van de kleine aantallen is een dergelijk onderzoek echter een heikele aangelegenheid. We vermelden hier dan ook enkel de schaarse gevallen waarin de rangorde van motieven bij een bepaalde categorie verhuiseenheden aanzienlijk afwijkt van de algemene rangorde¹⁶.

1. Vertrekmotieven

Volgens de antwoorden op de aanvangsvraag 22 heeft de verhuizing in 56, resp. 55 gevallen te maken gehad met veranderingen in de gezinssituatie en dwingende of financiële redenen. Dan volgen de woningkenmerken (40 ja-antwoorden). In 26, resp. 12 gevallen heeft de verhuizing te maken gehad met woonomgevingskenmerken, resp. afstanden (tabel 4.49).

¹⁶ Ook hier werden de huishoudenstypes, de inkomenscategorieën, de soorten inkomens, de opleidingscategorieën en soorten beroepsstatuut bestudeerd.

Wanneer we de vertrekmotieven op bovenvermelde tweede manier verwerken, dan worden de dwingende en financiële redenen de belangrijkste categorie vertrekmotieven: zij krijgen 59 vermeldingen. Dan volgen de gezinssituatie (45 vermeldingen) en de woningkenmerken (39 vermeldingen). De woonomgeving krijgt nog 24 vermeldingen, de afstand (in de zin van nabijheid tot werk, winkels e.d.) wordt 11 maal vermeld, het sociale netwerk (streek van herkomst, nabijheid van familie e.d.) 3 maal. De verschillen tussen de dorpsstypes (die de verhuizers ontvangen) zijn miniem. Het grootste overtal wordt genoteerd in het stagnerende OC-type, waar 6 verhuizers toekomen die omwille van de te grote afstanden uit hun vorige woonplaats zijn vertrokken (tabel 4.50).

Het belangrijkste vertrekmotief is 'eigen woning gekocht of gebouwd' (37 vermeldingen zeer belangrijk + belangrijk). Vijf andere vertrekmotieven krijgen meer dan 10 vermeldingen: huwen (24), te weinig comfort (22), te kleine woning (20), weinig of geen speelruimte voor de kinderen in de buurt (13) en te veel lawaai van burens (12) (tabel 4.51).

De enige werkelijk aanzienlijke afwijking bij de vertrekmotieven ingedeeld volgens bepaalde categorieën verhuiseenheden op de algemene rangorde stellen we vast bij de leeftijdscategorie jonger dan 30 jaar waar de gezinssituatie veruit de meeste vermeldingen krijgt.

2. Vestigingsmotieven

Volgens de antwoorden op de aanvangsvraag 23 heeft de vestiging in 70 van de gevallen te maken gehad met de kenmerken van de woonomgeving en in 68 gevallen met de kenmerken van de woning. Op afstand volgen dan de financiële redenen en de sociale of familiale redenen (met 56 en 44 gevallen). De rangschikking per dorpsstype verschilt (tabel 4.52). De woonomgeving komt nog enkel in het dynamische M-type en in het stagnerende KK-type op de eerste plaats. In het dynamische A-type deelt zij de tweede plaats met de financiële redenen, na de kenmerken van de woning. Het gaat hierbij evenwel om heel kleine verschillen in aantal. Toch valt het op dat het dynamische A-type nergens een tekort laat optekenen en voor sociale en familiale redenen, woningkenmerken en financiële redenen een overtal. Dit zou erop kunnen wijzen dat de verhuizers naar het dynamische A-type op een meer bewuste wijze hun nieuwe woonplaats kiezen. Het stagnerende OC-type noteert daarentegen voor drie van de categorieën een tekort.

De herrangschikking van de vestigingsmotieven volgens bovenvermelde tweede verwerkingswijze leidt tot de vaststelling dat de woningkenmerken en de woonomgevingskenmerken de meeste vermeldingen krijgen: 66, resp. 65. Dan volgen de afstand en de financiële redenen met 56, resp. 51 vermeldingen. Tenslotte worden het sociale netwerk en de gezinssituatie 29 en 22 maal vermeld. De verschillen tussen de geobserveerde (tabel 4.53) en de verwachte waarden per dorpsstype zijn miniem. Het grootste verschil wordt gevonden in het stagnerende OC-type, waar men 11 vermeldingen van financiële redenen verwacht en er slechts 6 genoteerd worden. Maar opnieuw is er iets opvallends. Voor alle zes categorieën noteert het stagnerende OC-type een tekort, terwijl het dynamische A-type een overtal laat optekenen voor alle categorieën behalve de woonomgeving en het dynamische M-type voor alle categorieën behalve de woning.

De belangrijkste vestigingsmotieven zijn rustig wonen (50 vermeldingen zeer belangrijk + 14 vermeldingen belangrijk), woning naar wens (42+21), natuurlijke omgeving (25+27), geen vandalisme (29+17), gewenste tuin (27+15), nabijheid werk (23+16), nabijheid winkels-diensten (11+18), goedkope woning (19+6), nabijheid school (10+14), samenwonen (20+2).

Het dynamische A-type scoort een overtal op vrijwel alle sociale/familiale redenen en op woningkenmerken, maar een tekort op de meeste omgevingskenmerken. Het stagnerende OC-type laat een tekort optekenen voor alle motieven, het dynamische M-type een overtal voor alle omgevingskenmerken, het KK-type op de meeste omgevingskenmerken (tabel 4.54)¹⁷.

Het aantal werkelijk aanzienlijke verschillen tussen de algemene rangorde van de vestigingsmotieven en de rangorde bij bepaalde categorieën verhuiseenheden is beperkt tot het verhoudingsgewijs hoge aantal vermeldingen van het sociaal netwerk bij 60-jarigen, terugkerend bij pensioentrekkenden en alleenstaanden (voor een groot deel dus dezelfde verhuiseenheden). Dit onderzoek van rangorden levert evenwel een nevenproduct op: de kleine zelfstandigen blijken minder motieven op te geven.

4.4 Woongedrag

Binnen de context van een onderzoek naar woonvoorkeuren, kan woongedrag in navolging van Priemus beschouwd worden als een aanpassingsproces, meer bepaald als "het voortdurend trachten de woonsituatie in overeenstemming te brengen met het aspiratiebeeld, dat bepaald wordt door afweging van de aanwezige praktische mogelijkheden, en voortdurend trachten het aspiratiebeeld in overeenstemming te brengen met het ideaalbeeld, dat het resultaat is van de afweging van de theoretische mogelijkheden" (Priemus 1969, p.14). Hierbij is het streven van het huishouden naar congruentie tussen woonsituatie en aspiratiebeeld van belang. Volgens een bepaalde theorie, de cognitieve dissonantietheorie, is er bij de beoordeling van de woonsituatie een betekenisvolle vertekening ten gunste van de situatie waarin men verkeert (David 1994, p. 65). Er zijn twee mogelijkheden om woonsituatie en aspiratiebeeld te laten samenvallen: passieve aanpassing waarbij het huishouden zich aan de woonsituatie aanpast en actieve aanpassing waarbij het huishouden de woonsituatie aanpast. David noemt in navolging van Priemus (1982) vijf aanpassingsmechanismen op: verhuizing (actief), verbouwing en/of verbetering van de woonomgeving (actief), verandering van gebruik (passief), verandering van beleving (passief) en niet-aanpassing door protest of door apathie (passief) (David 1994, p. 65). In dit onderzoek wordt aandacht besteed aan, naast uiteraard verhuizing, verbouwing en verbetering van de woonomgeving. Over verbouwing worden we ingelicht door de antwoorden op vraag 6 aangaande uitgevoerde en geplande kleine en grote aanpassingswerken, waarbij het aan de respondent zelf werd overgelaten te bepalen wat onder klein en groot moet worden verstaan. Over de verbetering van de woonomgeving zelf werden geen vragen gesteld. Wel werd gevraagd naar het lidmaatschap van een dorpsraad of een vereniging die zich inzet om de situatie in het dorp of gemeente te verbeteren (vraag 41b) en naar de bereidheid bij te dragen aan de verbetering van de situatie in het dorp of gemeente (vraag 46). We zullen in sectie 4.4.2 de antwoorden bespreken vanuit het oogpunt van de dorpsbinding, waarvan men mag aannemen dat zij van invloed is op het woongedrag, althans in zijn geheel, dus niet noodzakelijk wat de afzonderlijke componenten betreft.

¹⁷ We gaan voorbij aan geïsoleerde tekorten of overtallen, gezien de kleine aantallen.

Om na te gaan of de vestigingsmotieven het verschil maken, hebben we kruistabellen gemaakt van specifieke vestigingsmotieven en overeenstemmende kenmerken van de woning en de woonomgeving. Deze tabellen reveleren telkens weer overtallen in de vermoede richting, maar het gaat ook telkens om dusdanig kleine overtallen dat ze zelden significant zijn.

4.4.1 Aanpassingswerken

Bij meer dan de helft van de woningen werden grote aanpassingswerken uitgevoerd (tabel 4.55). Grote aanpassingen gaan van inrichting binnen (installatie van centrale verwarming, keuken en/of bad, isolatie van het dak) over verbouwing (vensters, deuren, dak) tot volledige renovatie of complete afbraak gevolgd door heropbouw. Bij 27 % van de woningen werden geen aanpassingswerken uitgevoerd. De verhoudingen bij de geplande aanpassingen liggen natuurlijk anders: in 62 % van de gevallen worden geen aanpassingswerken gepland, in 16 % worden grote aanpassingswerken gepland (tabel 4.56). Toch is het niet noodzakelijk zo, dat voor woningen die grote aanpassingen hebben ondergaan, niet meer aan verdere grote aanpassingen wordt gedacht. De diagonaal in tabel 4.57 vertoont namelijk in elke cel een overtal (geen aanpassingen en ook geen gepland, kleine aanpassingen en ook kleine aanpassingen gepland, grote aanpassingen en ook grote aanpassingen gepland).

Bij de verhuizers afzonderlijk ligt het percentage grote aanpassingen beduidend lager: 37 % (tabel 4.58), maar het relatieve aantal geplande grote aanpassingen is hoger: 25 % (tabel 4.59). Splitsen we de verhuiseenheden naar periode (tabel 4.60 en 4.61), dan zien we dat er een klein overtal is aan woningen met grote aanpassingen bij verhuizingen in de periode 6-10 jaar en een klein overtal aan woningen zonder aanpassingen bij verhuizingen in de periode < 2 jaar. Voor de verhuizingen in de tussenperiode zien we dat er een overtal is aan woningen waarvoor kleine en grote aanpassingen worden gepland. Dit verband, hoewel klein, is toch een aanwijzing voor woongedrag als aanpassing in de betekenis van Priemus.

Aan woningen bewoond door de eigenaar zijn beduidend meer grote aanpassingswerken gedaan en worden er ook beduidend meer gepland (tabel 4.62 en 4.63). En vanzelfsprekend staat het aantal kleine en grote aanpassingswerken in verhouding tot de ouderdom van de woning (4.64). Op grond hiervan mogen we verschillen tussen de dorpsstypes verwachten en die zijn er ook (tabel 4.55)¹⁸: het dynamische M-type heeft een overtal aan kleine aanpassingswerken, het stagnerende OC-type een overtal aan grote aanpassingswerken en het dynamische A-type een overtal aan woningen zonder aanpassingen. Dit staat ongetwijfeld in verband met de ouderdom van de woningen. Bij het dynamische M-type komt daar nog een factor bij, het grote aantal nieuwbouwwoningen: 3 op 5 van de nieuwbouwwoningen bevindt zich in dit dorpsstype¹⁹. Op vlak van geplande aanpassingswerken is er veel minder onderscheid tussen de dorpsstypes (tabel 4.56). Wel scoort het stagnerende OC-type een overtal aan woningen waarvoor geen aanpassingen gepland worden (het is ook het type met een overtal aan woningen waaraan reeds grote aanpassingen zijn gebeurd). Opmerkelijk is dat men bij de verhuizers inzake gedane aanpassingswerken een sterk afwijkende situatie tegenkomt (tabel 4.58).

4.4.2 Dorpsbinding

Vraag 25 maakt het mogelijk om dorpsbinding scalogrammatisch te meten. 385 respondenten konden gerangschikt worden op een Guttman-schaal van 0 tot 5, die na inspectie van een aantal samenhangen met andere variabelen herleid werd tot een tweedeling in sterke (aanvankelijk sterk en zeer sterk genoemde) dorpsbinding en zwakke (aanvankelijk uiterst zwak tot gewoon genoemde) dorpsbinding²⁰.

¹⁸ De significantie is 0.08.

¹⁹ Berekend op het totale aantal gerapporteerde nieuwbouwwoningen, d.w. z. met inbegrip van een aantal woningen gebouwd door blijvers bij een verhuizing meer dan 10 jaar geleden. Een berekening heeft evenwel aangetoond dat noch het aantal nieuwbouwwoningen op zich, noch de bouwperiode op zich een volledige verklaring kan zijn voor het grote aantal woningen zonder aanpassingen in het dynamische M-type.

²⁰ Het aantal inconsequente antwoorden was beperkt. Verreweg het grootste deel van de 102 respondenten waarvoor geen dorpsbinding kon worden vastgesteld is toe te schrijven aan 'weet niet/geen antwoord'.

De dorpsbinding is bij de blijvers duidelijk sterker dan bij de verhuizers: 55 % van de blijvers heeft een sterke dorpsbinding tegenover slechts 40 % van de verhuizers. De blijvers zorgen ervoor dat in het dynamische M-type het aantal bewoners met sterke dorpsbinding het aantal zwakke met 5 eenheden overtreft (tabellen 4.65 en 4.66).

Het meten van de dorpsbinding had tot doel om aanwijzingen te vinden of ook in de Westhoek het onderscheid optreedt tussen twee vormen van dorpsbinding, deze in sociale zin en deze in meer fysieke zin. Dorpsbinding in sociale zin zou voorkomen bij mensen die hun hele leven in het dorp hebben gewoond, het moderne cultuurpatroon niet volledig hebben geïnterioriseerd en daardoor met minder zouden tevreden zijn (absolute dorpsbinding is niet veraf). Dorpsbinding in meer fysieke zin zou optreden bij meer welgestelde nieuwkomers, die het dorp zien als bouwwerk en gelegen in een mooie natuurlijke omgeving (Groot, 1972). Er werd inderdaad een aanwijzing gevonden, nl. de paradox dat er een positief verband bestaat van dorpsbinding met zowel lidmaatschap van verenigingen als met alle avonden thuis (tabellen 4.67, 4.68). 'Lidmaatschap van verenigingen' is een variabele die rechtstreeks te maken heeft met woongedrag zoals in deze paragraaf bedoeld, 'alle avonden thuis' is een variabele die in hoofdstuk 5 als onderdeel van het activiteitenpatroon wordt bestudeerd, maar op deze manier ook hier zijn functie heeft. Een verdere analyse door verhuizers en blijvers en andere categorieën te onderscheiden heeft evenwel geen nadere aanwijzingen opgeleverd. Vermoedelijk moet daarvoor een meer gerichte en in dit opzicht verfijnder steekproef opgezet worden.

Wat de bereidheid bij te dragen aan de verbetering van de situatie in het dorp betreft, de tweede variabele die rechtstreeks te maken heeft met woongedrag, deze vertoont een negatief verband met de dorpsbinding (tabel 4.69). Hier weegt de invloed van de leeftijd door: er is een positief verband tussen dorpsbinding en leeftijd (tabel 4.70). Opvallend is dat terwijl 13 % van de verhuizers lid is van een vereniging tegenover 18 % van de blijvers, 48 % van de verhuizers wil bijdragen aan de verbetering van de situatie in het dorp tegenover slechts 36 % van de blijvers.

4.5

Verhuigeneidheid, woontevredenheid en woonwensen

4.5.1 Verhuigeneidheid

Volgens het antwoord op vraag 17, denkt 1/3 van de gezinnen later nog te zullen verhuizen, de helft denkt niet nog te zullen verhuizen (tabel 4.71). In het dynamische A-type blijken er veel twijfelaars te zijn. In het dynamische M-type is er een klein overtal aan gezinnen die denken niet te zullen verhuizen (ten nadele evenwel van de twijfelaars). In het stagnerende OC-type is er een klein overtal van gezinnen die denken later nog te verhuizen. Er is, wat dit betreft slechts een klein verschil tussen verhuizers en blijvers (tabel 4.72).

Van diegenen die denken niet te zullen verhuizen, kan de helft zich toch indenken dat er omstandigheden zouden kunnen rijzen die tot verhuizing aanleiding kunnen geven (vraag 18; tabel 4.73). Op dit vlak is er een contrast tussen het dynamische M-type en het stagnerende OC-type: in het eerste type is er een overtal die het bestaan van bedoelde omstandigheden mogelijk acht. Dit compenseert eigenlijk de twijfelaars bij de vorige vraag. Bij de blijvers overtreft het antwoord 'ja' het antwoord 'neen', bij de verhuizers doet zich het omgekeerde voor. (tabel 4.74).

60 % van degenen die denken te zullen verhuizen, of die van mening zijn dat er omstandigheden tot verhuizing kunnen leiden, denken daarbij aan een verhuizing pas op langere termijn (d.w.z. niet binnen de twee jaar) (vraag 19; tabel 4.75). Bij de blijvers stijgt dit aandeel tot 69 %. Het verschil tussen verhuizers en blijvers wordt veroorzaakt door een verhoudingsgewijs groot aantal twijfelaars bij de verhuizers.

Er werd in een open vraag ook gepeild naar de hoofdredenen voor een mogelijke verhuizing (vraag 20a). In 40 % van de gevallen was dit het bereiken van het pensioen of ouderdom, ziekte. In het dynamische A-type ligt dit percentage gevoelig hoger: 48 % tegenover 36 tot 39 % in de andere types. Tweede meest vermelde reden is het stopzetten van het beroep (16 % als enige hoofdreden, 17 % als hoofdreden eventueel in combinatie met andere hoofdredenen). Kenmerken van de woning, kenmerken van de woonomgeving en afstanden tot winkels e.d. scoren veel lager: 6 tot 9 %, in combinatie 9 tot 12 %. De hoofdreden 'afstand tot winkels e.d.' bereikt toch 17 % in het stagnerende KK-type, in combinatie zelfs 22 %. Misschien zijn het lage aantal vermeldingen voor woonomgevingskenmerken in het dynamische A-type en het hoge aantal vermeldingen voor woningkenmerken in het stagnerende OC-type ook betekenisvol. Financiële en andere dwingende redenen worden door 9 % van de gezinnen vermeld als hoofdreden om te verhuizen (11 % met inbegrip van 'in combinatie'), familiale reden en onvoorziene omstandigheden slechts door 4 en 1 % (tabel 4.76).

De gedachte al dan niet te zullen verhuizen vertoont geen verband met de gedane aanpassingen, maar wel met de geplande aanpassingen (tabel 4.77.): de categorie woningen waar geen aanpassingen worden gepland is voor 7 % onderbezet bij degenen die denken nog te zullen verhuizen en voor 7 % overbezet bij degenen die denken niet meer te zullen verhuizen.

Een belangrijke differentiatie is vast te stellen bij de verhuisgeneigdheid van de kinderen van 16 jaar of ouder (vraag 38). Deze ligt laag in het dynamische A-type en hoog in het stagnerende KK-type (tabel 4.78.). Zij is ook hoog in het dynamische M-type, maar daar maakt het groot aantal twijfelaars de zaak minder doorzichtig. Deze onzekerheid staat haaks op de bevindingen omtrent het aantal gezinnen dat nog denkt te zullen verhuizen, waarbij de twijfelaars in dit dorpsstypen aan de lage kant was²¹.

4.5.2 Woontevredenheid en woonwensen

Het meten van de woontevredenheid en van de woonwensen opgevat als vergelijkingsstandaard tussen aspiratiebeeld en ideaalbeeld in, is geen sinecure. In dit onderzoek werd het probleem pragmatisch opgelost door te werken met open vragen. Vraag 6a 'Stemt deze woning en woonomgeving overeen met hetgeen u voor uw gezin wenst' moet dan gezien worden als een peiling naar woontevredenheid, vraag 6b 'Zijn er zaken aan uw woning of woonomgeving die niet volledig overeenstemmen met wat u wenst?' als een peiling naar het aspiratiebeeld en vraag 6c 'Indien geld geen beperking zou zijn, wat zou u veranderen aan uw woning of woonomgeving?' als een peiling naar het ideaalbeeld. Vraag 24, 'Woont u graag in de Westhoek; zo ja, leg even uit waarom?' en vragen 20b en 20c (naar welke buurt of dorpskern binnen of buiten de Westhoek en naar welk soort woning zou u desgevallend willen verhuizen) vullen vraag 6 aan.

De antwoorden op vraag 6 staan opgetekend in tabellen 4.79. tot 4.86.b.

Er bestaat een verband tussen aspiratiebeeld en woontevredenheid: het aantal dat tevreden is (dus positief antwoordt op de vraag of woning en woonomgeving overeenstemmen met wat men wenst) en toch tekorten signaleert (zaken die dus niet volledig overeenstemmen) is kleiner dan verwacht op basis van evenredigheid. Dat belet evenwel niet dat van diegenen die tevreden zijn met woning en woonomgeving er toch 48 % is die tekorten signaleert. We constateren een nagenoeg evenredige verdeling tussen woontevredenheid en ideaalbeeld. 60 % van diegenen die tevreden zijn met woning en woonomgeving zouden toch, indien geld geen beperking zou zijn, veranderingen aanbrengen. Van diegenen waarvan het aspiratiebeeld overeenstemt met de woonsituatie (dus diegenen die geen tekorten signaleren), zou toch de helft wijzigingen aanbrengen indien daarvoor geld beschikbaar was.

²¹ In totaal is er wel een verband tussen de verhuisgeneigdheid van de respondent en de verhuisgeneigdheid van de kinderen. Er is een aanzienlijk overtal van gezinnen waar de respondent denkt niet te zullen verhuizen en de kinderen zeker in de huidige buurt of woonplaats blijven, ten nadele van gezinnen waar de respondent denkt niet te zullen verhuizen en de kinderen wel zullen verhuizen of waar dit laatste onzeker is. Anderzijds stemt het aantal gezinnen waar de respondent denkt te zullen verhuizen en de kinderen eveneens, overeen met het verwachte aantal. Het tekort aan gezinnen, waar de respondent denkt te zullen verhuizen maar de kinderen niet, wordt gecompenseerd door gezinnen, waar de respondent denkt te zullen verhuizen, maar onzeker is over wat de kinderen zullen doen.

De verhuizers zijn veeleisender. Is er weinig onderscheid tussen verhuizers en blijvers met betrekking tot het verschil tussen aspiratiebeeld en de woonsituatie, dit onderscheid is aanzienlijk met betrekking tot het verschil tussen aspiratiebeeld en vooral woonsituatie enerzijds en ideaalbeeld anderzijds.

Zelfs wanneer de operationalisering via deze open vragen erg rudimentair is, wijzen deze resultaten toch op het nut van een onderscheid tussen woonwens, aspiratiebeeld en ideaalbeeld. Men heeft de drie nodig om zich een beeld te kunnen vormen van de woonvoorkeuren.

Er zijn verschillen tussen de dorps types. In het stagnerende OC-type en KK-type is men het minst tevreden met de woonsituatie (15 %, resp. 13 % ontevreden of enkel min of meer tevreden), in het dynamische M-type is men het meest tevreden (7 % ontevreden of enkel min of meer tevreden)²². Het grootste percentage tekorten noteren we in het stagnerende KK-type: 59 %, tegenover 47 % in het dynamische M-type, maar de interpretatie wordt sterk bemoeilijkt door de variatie in 'geen antwoord', dat in het dynamische M-type 10 % hoger scoort dan in de andere types. Daardoor bedraagt het percentage 'zonder tekorten' in het dynamische A-type en het stagnerende OC-type meer dan in het dynamische M-type: resp. 32, 28 en 25 % (in het stagnerende KK-type bedraagt het 23 %). Inzake het ideaalbeeld zijn de verschillen tussen de dorps types veel kleiner. Het percentage dat veranderingen zou aanbrengen indien geld ter beschikking is, ligt in de dynamische types hoger dan in de stagnerende (65 en 62 % in het A-type en het M-type versus 58 en 59 % in het OC-type en het KK-type). Dit impliceert dat, globaal genomen, het ideaalbeeld veel meer afwijkt van het aspiratiebeeld in de dynamische woonmilieus dan in de stagnerende woonmilieus.

Voor 284 respondenten was het mogelijk na te gaan waar ze desgevallend naartoe zouden verhuizen. 127 ervan (45 %) zouden naar een plattelandskern of binnen het eigen dorp verhuizen (15 daarvan expliciet naar de dorpskern, 11 daarvan expliciet naar het buitengebied). 65 (23 %) respondenten zouden naar een van de kleine steden van de Westhoek migreren, 10 naar een kern in de nabijheid van een kleine stad. Daarnaast zijn er 24 die binnen de Westhoek willen blijven, zonder dat het duidelijk is of ze daarmee een stad of een plattelandskern bedoelen. 7 respondenten noemen zowel een stad als een plattelandskern als mogelijke bestemming. Tenslotte zijn er nog 21 respondenten die naar de kust zouden migreren en 30 respondenten die de Westhoek zouden verlaten.

Voor 288 respondenten was het mogelijk na te gaan naar welk soort woning ze desgevallend zouden verhuizen. Dat blijkt in 65 gevallen (23 %) een rijwoning of een kleine(re) woning te zijn, in 32 gevallen (11 %) een appartement en in 62 gevallen (21,5 %) een rusthuis, bejaardentehuis, service-flat. 88 respondenten (31 %) zouden verhuizen naar een alleenstaande woning (waarvan 36 expliciet in een landelijke omgeving)²³

Niettegenstaande 30 respondenten te kennen geven de Westhoek desgevallend te zullen verlaten, zijn er maar 4 (op 476 die vraag 24 zinnig hebben beantwoord) die niet graag in de Westhoek wonen (tabel 4.87). 1/3 woont er graag omwille van de natuurlijke omgeving (in de eerste plaats rustige omgeving), bijna 1/3 vindt het vanzelfsprekend dat ze er graag wonen, hebben geen bewuste keuze gemaakt of zijn er geboren en getogen. Voor nog eens 1/10 is een combinatie van rustige omgeving en geboren-getogen de belangrijkste reden. De sociale omgeving is voor 1/5 de belangrijkste reden. Blijft dan nog de 8,5 %, die graag in de Westhoek woont omwille van wat we in vergelijking met de andere redenen, praktische redenen kunnen noemen (beroep, eigendom, afstand tot voorzieningen, hobby e.d.).

²² 91 % in het dynamische M-type is tevreden (bij 2 % 'geen antwoord'), 82 % in het dynamische A-type (bij 8 % 'geen antwoord'), 80 % in het stagnerende KK-type (bij 8 % 'geen antwoord') en 79 % in het stagnerende OC-type (bij 6 % 'geen antwoord').

²³ Daarnaast zijn er nog 6 respondenten die zouden verhuizen naar een alleenstaande of landelijk gelegen expliciet kleine(re) woning, 6 die zouden verhuizen naar expliciet een boerderij(tje), 7 die zouden verhuizen naar expliciet een groot huis en 2 die zouden verhuizen naar een appartement in de natuur. 20 respondenten zouden verhuizen naar een woning zoals deze waarin ze nu wonen of naar, zoals ze het zelf omschrijven, een normaal of gewoon huis.

Bij de blijvers haalt de vanzelfsprekendheid als reden het net van de natuurlijke omgeving, bij de verhuizers neemt de natuurlijke omgeving als reden duidelijk de overhand (tabel 4.88). De verschillen tussen de dorpsstypes zijn klein. Ze worden iets groter wanneer men blijvers en verhuizers afzonderlijk neemt. We vestigen de aandacht op de verhouding rust-vanzelfsprekendheid in de dynamische types en op de verhouding sociale omgeving-praktische redenen in het stagnerend KK-type.

4.6 Synthese

4.6.1 Woongedrag en woonvoorkeuren

Het algemeen beeld dat oprijst uit voorgaande paragrafen is duidelijk: in doorsnee gaat de voorkeur uit naar alleenstaande grotere woningen in eigendom met meer comfort, garage, hobbyruimte annex grotere tuin, die meer een combinatie siertuin-opbrengsttuin is dan zuiver siertuin of opbrengsttuin. Naarmate inkomen en opleiding hoger is wordt dit beeld pregnanter. Het is ook duidelijker aanwezig bij samenwonenden die nu twee of meer kinderen hebben. Het blijft echter wel een doorsnee-beeld: diegenen die verhuizen naar een woning die één of meer van de genoemde kenmerken niet bezit, zijn niet uitsluitend bejaarden, onbemiddelden of alleenstaanden. Pensioenmigranten - een twintigtal verhuiseenheden - verhuizen in meerderheid naar een woning van recentere datum en met meer comfort, maar die ook kleiner is (tenzij zij voordien erg klein behuist waren) en een kleinere tuin heeft, die wel én siertuin én opbrengsttuin is. In het geval zij er nog niet wonden, verhuizen zij naar de dorpskern. Een belangrijk motief is het sociaal netwerk in de betekenis van nabijheid van vrienden, kennissen, familie.

Bij de keuze van woonplaats en woning primeren kenmerken van de woonomgeving en van de woning. Het derde element van de woonsituatie, de standplaatskenmerken (afstand en beoordeling daarvan tot werk-diensten-winkels), is weliswaar niet onbelangrijk als vestigingsmotief maar toch duidelijk ondergeschikt aan rustig wonen, woning naar wens, natuurlijke omgeving.

1/3 van de respondenten zegt nog wel te denken aan verhuizen, en van diegenen die er niet aan denken, is de helft toch van mening dat er bepaalde omstandigheden zijn die tot verhuizing aanleiding kunnen geven. Maar het aantal dat de Westhoek wil verlaten, bedraagt slechts 30 (51 indien men daar de bestemming 'kust' bij rekent), al is dat wel meer dan de 4 die er niet graag wonen. Veruit de voornaamste reden voor de mogelijke verhuizing is trouwens het bereiken van het pensioen, ouderdom, ziekte. Dat dit de voornaamste reden is, werkt door in de woonplaatsen en woningen van bestemming: voor zowat de helft zijn dit de plattelandskernen van de Westhoek en voor zowat 1/3 alleenstaande woningen. Hoewel het hier om een erg ruwe benadering gaat, zijn dit toch, in vergelijking met bovenvermelde woonvoorkeuren, kleine aantallen. We mogen echter niet uit het oog verliezen dat de potentiële verhuizers naar kleine steden of naar de kust of buiten de Westhoek 'vertrekkers' zijn (in de zin dat zij uit de plattelandskernen wegtrekken) en dus geen voorwerp uitmaken van dit onderzoek, dat peilt naar de woonvoorkeuren van diegenen die in de plattelandskernen blijven of komen wonen.

'Woonvoorkeuren' hebben we opgevat als de verzamelnaam voor aspiratiebeeld, woonwens en ideaalbeeld. Het is inderdaad gebleken dat er een verschil is tussen aspiratie en ideaal. Theoretisch ligt de woonwens tussen aspiratiebeeld en ideaalbeeld in en dient hij als dusdanig tot vergelijkingsstandaard voor het beoordelen van de reële woonsituatie. Nu hebben we vastgesteld dat niettegenstaande aan bepaalde wensen niet is voldaan, men toch tevreden is over de woonsituatie. Dit kan gewoon een nep-vaststelling zijn, omdat de pragmatische operationalisering niet deugt. Het kan ook betekenen dat woontevredenheid heel sterk beïnvloed wordt door, zoals in de literatuur wordt aangegeven, meer dan de woonsituatie alleen, ofwel dat zij globaal van aard is zodat bepaalde tekorten in woning en woonomgeving ruimschoots worden goedge maakt door bepaalde sterke punten, ofwel is dit een bewijs van cognitieve dissonantie.

Inzake woongedrag constateren we zaken die men verwacht wanneer mensen bereid zijn te investeren in de dagelijkse leefomgeving: het aantal en de omvang van aanpassingswerken zijn een functie van de ouderdom van de woningen en, bij de verhuiseenheden, van de verhuisperiode. Diegenen die denken nog te zullen verhuizen, plannen minder aanpassingswerken. De verhuizers zijn nu minder dan de blijvers lid van een dorpsraad of vereniging die zich inzet voor het verbeteren van de woonsituatie, maar zeggen in grotere getale dan de blijvers bereid te zijn tot dergelijke verenigingen toe te treden. Er is evenwel te weinig vergelijkingsmateriaal om te besluiten dat de Westhoek hier al of niet hoog scoort. Dorpsbinding kan een bepalende factor zijn voor een bepaald woongedrag. Er is een duidelijk verband met de leeftijd, die, gecombineerd met het positieve verband tussen dorpsbinding en alle avonden thuis, de voor de hand liggende veronderstelling ondersteunt dat bejaarden lokaal georiënteerd zijn: dorpsbinding in sociale zin. Aan de andere kant evenwel is er ook een positief verband tussen dorpsbinding en lidmaatschap van vereniging, wat mogelijkerwijs op het bestaan van dorpsbinding in fysieke zin wijst. Deze verbanden zijn echter op een te hoog abstractieniveau gesitueerd om conclusies mogelijk te maken.

4.6.2 Types woonmilieu

De studie van de woonvoorkeuren vervolledigt het beeld van de dorps types uit deel 3. Daarin is naar voor gekomen dat twee levensfasen van doorslaggevende betekenis zijn voor de lokale bevolkingsdynamiek: de fase van nestverlating - voorbereiding op pensioen - pas gepensioneerd en de fase van starter - gezinsopbouw.

In de dynamische types treffen we meer bejaarden aan. Dat kan een erfenis zijn van de demografische voorgeschiedenis. Het kan ook veroorzaakt worden door meer pensioenmigratie of door geringere emigratie. We vermoeden dat de oorzaak inderdaad gelegen is in geringere emigratie, aangevuld met iets meer pensioenmigratie. Waarom zouden bejaarden wegtrekken uit dynamische dorpen (en, in mindere mate, er niet komen wonen). Het stagnerende OC-type telt weinig bejaarden, vermoedelijk door emigratie (naar bv. rusthuizen elders). Het verhuisgedrag van starters of huishoudens in de fase van gezinsopbouw is bepalend voor de verhouding oude/jonge volwassenen (en voor de nataliteit). Uit de leeftijdsstructuur, die wijst op een (groter) emigratieoverschot in de stagnerende dorps types, hebben we afgeleid dat pendel in deze types in de eerste plaats migratievervangend is omwille van een tekort aan werkgelegenheid, en pendel in de dynamische types in de eerste plaats een kwestie is van een gunstig beoordeeld woonmilieu¹. Een en ander drukt zich uit in de inkomensstructuur: meer bemiddelden in de dynamische types, maar toch ook bimodaliteit in het M-type. Het onderscheid in verhuisperiode (langer geleden in het dynamische A-type, recenter in het dynamische M-type en het stagnerende KK-type) staat in samenhang met het aantal nieuwbouwwoningen, hetgeen wezenlijk bijdraagt aan het, in vergelijking met het stagnerende OC-type, van betere kwaliteit zijnde woningpatrimonium in het M-type.

Het stagnerende OC-type lijdt kennelijk meer onder zijn functieverlies dan het stagnerende KK-type onder zijn status van altijd kleine kern geweest te zijn. Dat blijkt ook uit dit hoofdstuk. De beoordeling van de woonomgeving inzake veiligheid, verkeersveiligheid, sfeer en landschap/dorpsgezicht valt globaal het minst gunstig uit voor het OC-type. Het scoort een tekort op alle vestigingsmotieven (hetgeen natuurlijk samenhangt met het kleiner aantal verhuizers). Wel is het zo dat in het stagnerende KK-type een overtal aan kinderen (ouder dan 16 jaar) is, die eens zelfstandig zouden wegtrekken, hetgeen niet het geval is in het OC-type.

¹ Dit vertaalt zich echter niet in een tegenstelling tussen autochtone pendel in het eerste geval en allochtone pendel in het tweede geval of in een laag aantal vestigers in het eerste geval en een hoog aantal in het tweede geval. Het stagnerende OC-type telt wel een laag aantal vestigers, maar dat is ook het geval in het dynamische A-type (waar veel verhuizers worden genoteerd, maar daaronder bevindt zich een groot aantal verhuizers binnen de eigen woonplaats), terwijl het stagnerende KK-type een onevenredig groot aantal vestigers heeft. Het gaat er dus om dat de dynamische types een kleiner (of misschien geen) emigratie-overschot kennen en in die zin meer huishoudens in de betrokken levensfase vasthouden (in het A-type) en/of aantrekken (in het M-type).

Bij de dynamische kernen wordt de woonomgeving van het M-type hoger gewaardeerd dan deze van het A-type. Op grond van het aantal vermeldingen van vestigingsmotieven moet wel geconcludeerd worden dat het A-type bewuster gekozen wordt, hetzij om er zich te vestigen, hetzij om er (als verhuizer) te blijven. Ook de tieners zullen er blijven, terwijl dat in het M-type onzeker blijft. Als vestigingsmotief haalt, in tegenstelling tot het M-type, de woning het in het A-type van de woonomgeving. Mogelijkerwijs houdt dit verband met het grote aantal interne verhuizers. Het ondersteunt wel de impressie dat zich hier bemiddelde huishoudens vestigen waarvan de argumenten vooral betrekking hebben op de woning zelf. Het grote aantal nieuwbouwwoningen en de hoge score op de relevante aspecten van de woonomgeving in het M-type ondersteunen dan de impressie dat het in dit geval gaat om dorpen met mogelijkheden (voor nieuwbouw), die aantrekkelijk zijn voor huishoudens met een op een veilige woonomgeving (voor kinderen) gerichte leefstijl (cf. paragraaf 1.1.3).

4.6.3 Leefbaarheid

Het onderzoek ontkracht de visie dat leefbaarheid grotendeels kan herleid worden tot een kwestie van uitrustingsniveau. Het lijkt ons in dit opzicht niet zonder betekenis dat verhuizers zich eerder vestigen in het stagnerende KK-type dan in het stagnerende OC-type. Standplaatskenmerken zijn, zoals eerder onderstreept, als vestigingsmotief ondergeschikt aan de andere elementen van de woonsituatie. De woonplaatsen waar diegenen die denken aan verhuizen, naar toe willen gaan, en dan met name de steden of dorpen nabij de steden, suggereren dat deze standplaatskenmerken als vertrekmotief mogelijk belangrijker kunnen zijn, maar zoals gezegd, gaat het in dit onderzoek om diegenen die blijven of komen wonen in de plattelandskernen en die doen dat dus niet, of niet in de eerste plaats, omwille van de voorzieningen die plaatselijk worden aangeboden.

Leefbaarheid omvat dus meer. Dat is ook het besluit dat kan getrokken worden uit het materiaal dat verzameld is in bijlage 4 (de kwalitatieve verwerking van de open vragen 41b, 44, 45, 46 en 47). De problemen die de respondenten aan de orde stellen zijn in dalende volgorde van belangrijkheid verkeersveiligheid, nutsvoorzieningen, openbaar vervoer, woningmarkt, aantrekkelijker aanbod voor kinderen en jongeren, machteloosheid van de gewone burger, kernafval, werkgelegenheid en heel sporadisch conflicten tussen landbouw en natuur. De prominente plaats van verkeersveiligheid stemt overeen met de beoordeling van de woonomgeving: minder dan de helft van de respondenten achten de kernen zeer verkeersveilig. De tweede en derde plaats van nutsvoorzieningen en openbaar vervoer zijn ogenschijnlijk een aanwijzing voor het grote belang dat de bewoners hechten aan het uitrustingsniveau. We zeggen wel ogenschijnlijk. Bij nader toezien gaat het bij de nutsvoorzieningen hoofdzakelijk om een vraag naar goedkope dienstverlening op vlak van huisvuilophaling, kabel-tv, riolering e.d. vanuit het buitengebied. Klachten over openbaar vervoer kan men inderdaad interpreteren als een soort synthetische indicator van onbereikbaarheid van voorzieningen, maar dan gaat het niet zozeer om een vraag naar een plaatselijk aanbod, maar veeleer om een vraag naar een goede verbinding met een ergens anders gelokaliseerd aanbod. Dat de woningmarkt pas op de vierde plaats komt - het betreft de discussie veel of weinig nieuwbouw, vooral onder de vorm van hetzij sociale woningbouw, hetzij verkavelingen om jonge gezinnen aan te trekken - houdt dus geen weerlegging in van het zo langzamerhand gegroeide vermoeden dat ook in de Westhoek plaatselijk aanbod van voorzieningen geen voorwaarde is om kleine plattelandskernen aantrekkelijk te maken.

5.1 Inleiding

De bedoeling van dit deel is - op basis van de uitgevoerde enquête - een beeld te schetsen van het activiteitenpatroon van de individuele bewoners en trachten vast te stellen in hoeverre de woonplaats en de auto - naast andere kenmerken - een rol spelen bij het uitvoeren van het activiteitenpatroon. Ook proberen we vast te stellen of bepaalde bewonerscategorieën op bepaalde plaatsen een beperking van hun activiteitenpatroon ondervinden en welke bewonersgroepen en milieus daarbij zijn betrokken. Bij de wijze van analyseren sluiten we aan bij eerder uitgevoerde analyses naar activiteitenpatronen in stadsgewesten en plattelandsgebieden in Nederland (Van Engelsdorp Gastelaars, Droogleever Fortuijn, de Wijs-Mulkens 1983; Huigen 1986; Kempers-Warmerdam 1988; Thissen 1995).

5.2 Beschrijving van het activiteitenpatroon

Bij de beschrijving van het activiteitenpatroon van de bewoners van de plattelandskernen in de Westhoek is een onderscheid gemaakt naar drie groepen van activiteiten (cf. Galle & de Kuijer 1988, Thissen 1991):

1. De deelname aan betaald werk
2. Het gebruik van voorzieningen
3. Het onderhouden van sociale contacten

Een beschrijving van het activiteitenpatroon op basis van de verzamelde gegevens, maakt het niet mogelijk deze groepen activiteiten strikt van elkaar te scheiden. Toch zijn we in staat op grond van de vragenlijsten de verschillende aspecten van het activiteitenpatroon van de ondervraagde 487 personen goed te beschrijven.

Omdat voor de verklaring van het activiteitenpatroon persoonlijke kenmerken die de maatschappelijke positie van individuen beschrijven van groot belang blijken, worden deze bij het zoeken naar achtergronden van het geconstateerde activiteitenpatroon (in paragraaf 5.3) mede in beschouwing genomen. De ondervraagde personen waren in het algemeen het hoofd van het huishouden of de partner. Slechts 2 % van de ondervraagde bewoners hadden een andere positie in het huishouden. Mannen zijn relatief ruim vertegenwoordigd (58 % van de ondervraagde personen). Er is een ruime verspreiding over de verschillende leeftijdsgroepen, bijna 24 % is 65 jaar of ouder, 38 % is 55+. Voor een beschrijving van het opleidingsniveau hanteerden we de antwoorden op vraag 9 naar de hoogst genoten opleiding: 28 % heeft geen diploma of enkel het lager onderwijs afgerond, 15 % heeft hoger of universitair onderwijs als hoogst genoten opleiding. Verreweg de meeste respondenten beschikken over een rijbewijs (bijna 90 %), dat betekent nog niet dat men constant een auto gebruikt: 50 % zegt de gehele week een auto te gebruiken; 9 % gebruikt de auto alleen in de avond of in het weekend, 14 % gebruikt de auto nooit. Op basis van de gegeven antwoorden op vraag 14a is ruim een kwart van de respondenten aan huis gebonden.

Een aantal van deze persoonlijke kenmerken zullen in paragraaf 5.3 in de analyse van het activiteitenpatroon worden betrokken.

Bij de beschrijving van het activiteitenpatroon maken we steeds een onderscheid naar de vier veronderstelde typen woonmilieus. Bij de analyse naar achtergronden is eveneens het onderscheid tussen onafhankelijke, afhankelijke kernen en de verspreide bebouwing betrokken.

De arbeidsparticipatie is vastgesteld op basis van vraag 26 en 27, deze vragen werden immers gesteld aan degenen die op het moment van ondervraging betaald werk hadden. Vraag 10a kan ook betrekking hebben op werkzoekenden. Bijna 55 % van de respondenten heeft betaald werk, bijna driekwart van degenen die (niet thuis) werken, is 38 uur of meer weg van huis vanwege het betaald werk. Een derde deel van de werkenden werkt echter thuis en een deel van hen is in samenhang daarmee niet voor het werk van huis.

Van de niet werkenden die de vraag daaromtrent hebben beantwoord, zou 29 % wel willen werken. Desgevraagd is men in het algemeen niet van mening dat een verhuizing de kansen op betaald werk doen toenemen: 20 % van degenen waaraan deze vraag (vraag 30b) gesteld is denken dat een verhuizing (vooral de Westhoek uit) de kans op werk kan vergroten.

Tabel 5.1 : Arbeidsparticipatie van de geïnterviewden in de vier onderscheiden types woonmilieu in de Westhoek

	Dynamisch		Stagnerend		Totaal
	A-type	M-type	OC-type	KK-type	
Aandeel werkend	59,7	57,0	47,6	56,7	54,8
Van de niet thuis werkenden:					
<i>38 uur of meer van huis vanwege werk</i>	84,6	64,9	69,0	68,1	72,5
Van alle werkenden:					
<i>werkt op eigen adres</i>	29,7	35,0	38,2	30,9	33,3
<i>werkt elders in eigen deelgemeente</i>	9,5	12,3	13,2	2,9	9,4

Bron : Bewonersenquête Westhoek 1997

Bij een vergelijking van de arbeidsparticipatie tussen de vier typen woonmilieus blijken slechts geringe verschillen te bestaan (tabel 5.1). Het stagnerende OC-type heeft een relatief gering aantal werkenden, van de niet thuis werkenden zijn in het dynamische A-type meer werkenden lang van huis vanwege werk. In het stagnerende KK-type werken degenen die in de eigen deelgemeente werken vooral op het eigen werkadres (landbouwers). Vooral in het eerst en laatst genoemde type werken relatief meer bewoners buiten de eigen deelgemeente. Voor de stagnerende kleine kernen kan dit samenhangen met de geringe werkgelegenheid ter plaatse, voor de kernen met dynamiek door aantrekkelijkheid doordat dit vaker de vestigingsplaats is van forensen (cf. paragraaf 3.6.3).

In vraag 40 is voor een groot aantal activiteiten buitenshuis gevraagd of men daaraan deelneemt, hoe vaak en of dat meestal in het eigen dorp is. In tabel 5.2 is voor alle respondenten een beschrijving gegeven van de antwoorden.

Tabel 5.2: De deelname aan een aantal activiteiten buitenshuis en de rol van het eigen dorp

	Van alle respondenten		Van degenen die deelnemen: meestal in eigen dorp
	wel eens	vaak	
marktbezoek	37,1	18,6	10,4
bezoek cinema, theater, concert	30,8	4,8	19,4
niet-dagelijkse inkopen	75,5	11,2	8,0
cafébezoek	27,1	25,2	58,7
restaurant	55,8	10,3	30,1
tentoonstelling, museum	28,2	1,4	23,0
naar sport gaan kijken	13,8	8,5	38,0
bezoek bos, duinen, natuur (wandelen)	36,2	30,4	41,9
sport beoefenen, niet in vereniging	10,2	14,3	45,3
sport beoefenen, in vereniging	4,8	11,0	54,9
volgen cursus	6,6	5,8	19,3
deelnemen aan bijeenkomsten verenigingen	27,5	23,6	73,3

Bron: Bewonersenquête Westhoek 1997

In samenhang met de aard van de activiteiten is de deelname hoog of laag en al dan niet frequent. Ook de betekenis van het eigen dorp voor de betreffende activiteit hangt samen met de aard van de activiteit en bovendien met de (beperkte) mogelijkheden die in een klein dorp aanwezig zijn. Zo 'winkelt' vrijwel iedereen wel eens (niet-dagelijkse inkopen), terwijl het eigen dorp daarbij een zeer beperkte rol speelt. Cafébezoek wordt door meer dan de helft van de bewoners vermeld, waarvan de helft ook vaak. Het eigen dorp speelt daarbij juist een belangrijke rol. Ook voor het bezoeken van verenigingen en sportbeoefening speelt het eigen dorp een rol van betekenis.

Bij de analyse is het bovenstaande samengevat in een viertal variabelen die gebaseerd zijn op de idee dat activiteitenpatronen van bewoners vooral verschillen vertonen als het gaat om de diversiteit (het aantal activiteiten waaraan men deelneemt) en de intensiteit (het frequent deelnemen aan activiteiten). Daarom is voor elk van de respondenten vastgesteld aan hoeveel activiteiten ze (weleens of vaker) deelnamen en aan hoeveel activiteiten ze vaak deelnamen. Daarbij is bovendien een onderscheid gemaakt tussen twee typen activiteiten die hier 'centrumactiviteiten' en 'participatieactiviteiten' zijn genoemd (zie Van Engelsdorp Gastelaars & Droogleever Fortuijn 1982 en Droogleever Fortuijn, Ostendorf & Thissen 1994).

Centrumactiviteiten zijn activiteiten die in het algemeen de aanwezigheid van een materiële voorziening die niet in elk dorp beschikbaar is veronderstelt. Participatieactiviteiten zijn activiteiten die minder gebonden zijn aan specifieke en in centra van hogere orde geconcentreerde voorzieningen. Cafébezoek, wandelen, sport buiten verenigingsverband en deelname aan bijeenkomsten van verenigingen zijn als participatieactiviteiten beschouwd. De overige als centrumactiviteiten.

Tabel 5.3 : Aandeel bewoners dat (frequent) deelneemt aan twee groepen activiteiten buitenshuis in de vier onderscheiden types woonmilieu in de Westhoek

	Dynamisch		Stagnerend		Totaal
	A-type	M-type	OC-type	KK-type	
Neemt deel aan veel centrumactiviteiten	26,6	30,0	22,4	20,0	24,4
Neemt frequent deel aan veel centrum activiteiten	37,9	27,0	30,1	30,8	31,6
Neemt deel aan veel participatieactiviteiten	19,4	19,0	12,6	13,3	15,8
Neemt frequent deel aan veel participatieactiviteiten	29,8	24,0	23,8	25,0	25,7

Bron: Bewonersenquête Westhoek 1997

In tabel 5.3 zijn de verschillen voor de vier aldus te onderscheiden variabelen tussen de vier typen woonmilieus beschreven. Er is sprake van kleine verschillen allereerst tussen de stagnerende kernen en kernen met dynamiek inzake deelname aan centrumactiviteiten. Vooral het dynamische A-type vertoont een 'actiever' patroon en dan vooral voor de zgn. participatieactiviteiten.

Tevens is vastgesteld hoeveel respondenten zeiden elke avond thuis te zijn: ruim de helft van de respondenten zegt gemiddeld op geen enkele avond in de week voor vaste activiteiten of afspraken buitenshuis te zijn. Ruim 16 % gaf aan actief lid te zijn van een dorpsraad of van een vereniging die zich inzet om de situatie in het dorp of gemeente te verbeteren.

Het actievere patroon in het dynamische A-type wordt opnieuw geconstateerd: zij zijn wat 'uithuiziger' en vaker actief betrokken bij dorpsraden e.d. (23 %).

Tenslotte is aan alle bewoners een aantal vragen voorgelegd die de mogelijkheid biedt het sociaal netwerk te beschrijven. De vragen zijn vooral bedoeld voor de groep oudere bewoners en maakt het mogelijk vast te stellen in hoeverre zij voor praktische en morele steun op een sociaal netwerk (dichtbij of veraf) kunnen terugvallen.

Onderscheid wordt gemaakt naar de vijf volgende typen van sociale (steun) netwerken die door Wenger (1992) als volgt worden beschreven:

1. Het lokaal, familie-afhankelijke netwerk. Ouderen met dit netwerk zijn vooral gericht op vlakbij wonende directe verwanten, meestal kinderen. Daarnaast heeft men weinig contacten. In het algemeen zijn deze netwerken klein.
2. Het lokaal geïntegreerde netwerk. Ouderen met dit netwerk onderhouden nauwe betrekkingen met vlakbij wonende familieleden, maar ook met vrienden en burens. Veel vrienden zijn tevens burens. Lange woonduur en actieve betrokkenheid bij kerk en vrijwilligersorganisaties zijn kenmerkend. Deze netwerken zijn gemiddeld groter dan de andere typen. Tevens gebruiken ouderen met dit type netwerk de minste professionele hulp.
3. Het lokaal gereserveerde netwerk. Kenmerkend is een onregelmatig contact met één of enkele familieleden die op niet al te grote afstand wonen. Voor noodgevallen vertrouwt men op de burens. In het algemeen is men echter nogal 'op zichzelf' en gericht op het eigen huishouden. Er is sprake van een geringe betrokkenheid op de plaatselijke gemeenschap.
4. Het netwerk gericht op de wijdere samenleving. Ouderen met dit type netwerk onderhouden een actieve relatie met verwanten (meestal kinderen) die op enige afstand wonen. Men heeft daarnaast uitstekende relaties met vrienden en kennissen. Het netwerk blijkt elders typerend voor pensioenmigranten. Vaak is men wel betrokken bij het plaatselijk verenigingsleven, maar deze betrokkenheid heeft meer een 'middle class'-karakter, samenhangend met een hoger opleidingsniveau.
5. Het op privacy gericht netwerk. Plaatselijke verwanten komen in deze netwerken nauwelijks voor. Het contact met de burens is minimaal en er is sprake van een geringe plaatselijke betrokkenheid.

De eerste drie typen zijn gebaseerd op de plaatselijke aanwezigheid van familie, terwijl bij de twee laatste typen veelal sprake is van het algeheel ontbreken van lokale familie. Het familie-afhankelijke netwerk, het lokaal geïntegreerde netwerk en het op de bredere samenleving gerichte netwerk zijn als hechte netwerken te beschouwen.

Tabel 5.4 : Type sociaal netwerk van de ouderen en bewoners van de plattelandskernen in de Westhoek, vergeleken met oudere bewoners in twee andere plattelandsgebieden in Europa

Type sociaal netwerk	Ouderen in andere plattelandsgebieden in Europa		Westhoek 1997	
	North Wales UK 1991 n=237	Drenthe NL 1992 n=712	55 + n=175	allen n=462
lokaal, familie-afhankelijk	17	17	23	35
lokaal geïntegreerd	48	38	53	39
lokaal gereserveerd	8	30	18	21
op bredere samenleving gericht	22	7	3	2
privacy gericht	7	8	2	3

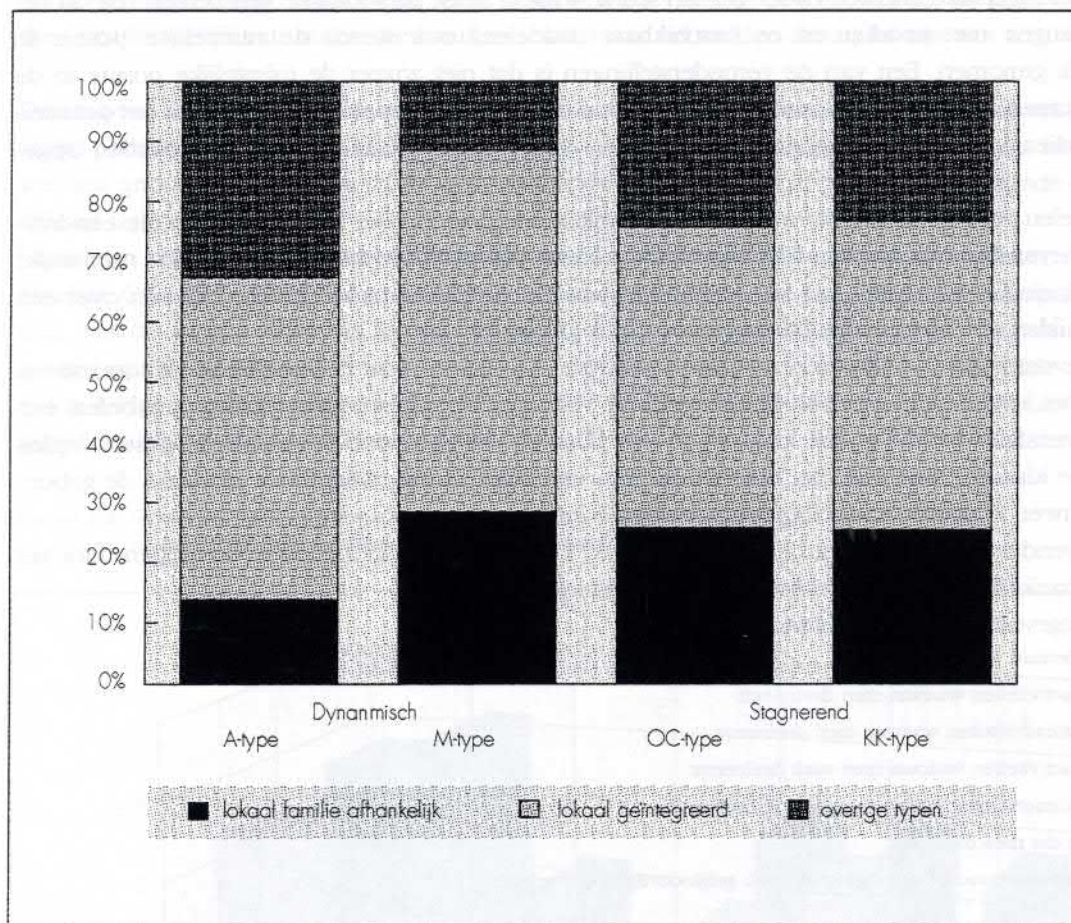
Bron : Thissen, Wenger & Scharf 1995, Bewonersenquête Westhoek 1997

In tabel 5.4 is de verdeling over de vijf typen netwerken beschreven voor alle respondenten en voor de respondenten van 55 jaar en ouder. Deze laatste is weer vergeleken met de verdeling voor oudere bewoners in kleine plattelandskernen in enkele andere plattelandsgebieden in Europa.

Het zeer hoge aandeel lokaal geïntegreerde en lokaal familie-afhankelijke sociale netwerken onder de (oude-) bewoners van de plattelandskernen in de Westhoek wijst op het grote belang van een traditionele lokale binding, waarbij de nabijheid van familieleden, veelal in het eigen dorp een belangrijke rol speelt. Bovendien wijst het op een grote kracht van het lokaal sociaal verband in de plattelandskernen van de Westhoek. Het voorkomen van relatief veel lokaal familie afhankelijke sociale netwerken onder de oudere bewoners kan - met name op termijn, bij toenemende individualisering - een probleem blijken. Netwerken die kenmerkend zijn voor een meer stedelijke mentaliteit - de op de bredere samenleving en privacy gerichte - komen in het algemeen (nog) opvallend weinig voor.

In de vergelijking tussen de vier typen woonmilieus is vanwege het geringe aantal 55+-bewoners een onderscheid gemaakt tussen de lokaal familie-afhankelijke, de lokaal geïntegreerde en de overige (minder traditionele) typen netwerken.

Figuur 5.1 : Typen sociaal netwerk van bewoners van 55 jaar en ouder in de woonkernen van de Westhoek onderscheiden naar type woonmilieu

Het is opvallend dat in het dynamische M-type de traditionele sociale netwerktypen zijn oververtegenwoordigd, terwijl in het dynamische A-type vooral het familie afhankelijke type is ondervertegenwoordigd. Mogelijk speelt het eerstgenoemde type woonmilieu in de eerste plaats een rol voor de dynamiek vanuit de eigen streek, terwijl het laatstgenoemde type woonmilieu wat vaker met import van elders te maken heeft.

5.3

Achtergronden van het activiteitenpatroon

De hiervoor beschreven verschillen in activiteitenpatroon tussen de bewoners van woonkernen met een verschillend type woonmilieu zijn niet alleen klein, maar kunnen uiteraard niet en zeker niet alleen worden toegeschreven aan de ruimtelijke positie van de bewoners. In het algemeen zullen persoonlijke kenmerken een meer belangrijke rol spelen bij de verklaring van activiteitenpatronen. Verschillen in activiteitenpatroon van bewoners tussen typen woonkernen zullen dan ook allereerst een uitvloeisel zijn van de lokale verschillen in bevolkingssamenstelling. De lokale situatie heeft in het algemeen niet meer dan een verbijzonderende betekenis (Van Engelsdorp Gastelaars 1980).

In deze paragraaf worden enkele hiervoor geïntroduceerde kenmerken van het activiteitenpatroon op hun samenhang met achtergrondkenmerken nader geanalyseerd, waarbij naast persoonlijke kenmerken (die in het algemeen samenhangen met voorkeuren en beschikbare middelen) ook steeds de ruimtelijke positie in beschouwing wordt genomen. Een van de veronderstellingen is dat niet zozeer de ruimtelijke positie in de streek, maar het kunnen beschikken over een auto een samenhang vertoont met kenmerken van het activiteitenpatroon. Bovendien kunnen op deze wijze aanwijzingen voor sociaal-ruimtelijk isolement worden opgespoord.

Verklarende variabelen voor het activiteitenpatroon zullen met name persoonlijke kenmerken zijn die een indicatie zijn voor de levensfase en de sociaal-economische situatie van de individuele bewoner. De ruimtelijke positie zal mogelijk slechts van betekenis zijn voor bewoners die vervoersafhankelijk zijn, c.q. niet over een auto kunnen beschikken en/of vanwege hun taken aan huis gebonden zijn.

De analyse is uitgevoerd met behulp van een variantieanalyse. Bij elke analyse is geprobeerd de variantie in een kenmerk van het activiteitenpatroon zoveel mogelijk te verklaren door een beperkt aantal variabelen: een variabele die de levensfase (leeftijd in drie klassen) en een variabele die de sociaal-economische positie (opleidingsniveau in twee klassen) beschrijft, het beschikken over een auto (en rijbewijs) (twee klassen), de gebondenheid aan huis (twee klassen) en het type woonmilieu (vier klassen).

Elke analyse is bovendien herhaald, waarbij het onderscheid in vier typen woonmilieu is vervangen door het onderscheid 'Onafhankelijke kern - Afhankelijke kern - buitengebied'.

De analyses zijn uitgevoerd voor de volgende variabelen:

1. De deelname aan betaald werk (wel/niet)
2. Het aantal centrumactiviteiten waaraan men deelneemt
3. Het aantal participatieactiviteiten waaraan men deelneemt
4. Het aantal centrumactiviteiten waaraan men vaak deelneemt
5. Het aantal participatieactiviteiten waaraan men vaak deelneemt
6. Het aantal avonden dat men thuis blijft
7. Het actief zijn in een dorpsraad of vereniging met een gelijksoortig doel (wel/niet)

In totaal zijn dus 14 variantieanalyses uitgevoerd. De resultaten daarvan worden in bijlage 3 beschreven.

Indien we de resultaten van de analyses overzien dan kan het volgende worden vastgesteld. Allereerst is - afgezien van de deelname aan werk - sprake van zeer lage percentages verklaarde variantie. Dat betekent dat met de gebruikte variabelen maar een klein deel van de variantie in het activiteitenpatroon kon worden verklaard. Het hoge percentage verklaarde variantie voor de arbeidsparticipatie wordt overigens voor een groot deel verklaard door leeftijd, hetgeen gezien het belang van de pensioenleeftijd voor arbeidsparticipatie in onze samenleving voor de hand ligt. Voor de overige kenmerken van het activiteitenpatroon zijn - zoals verwacht - vooral leeftijd en daarna opleidingsniveau van belang.

In geen enkele van de analyses blijkt de ruimtelijke positie een significante verklarende factor van betekenis. Ook niet als deze op een andere wijze dan de woonmilieutypologie wordt geoperationaliseerd. Het lijkt er zelfs op dat met de woonmilieutypologie het activiteitenpatroon meer succesvol kan worden verklaard dan door een onderscheid te maken naar (on)afhankelijke kernen en verspreide bebouwing. Binnen de woonmilieutypologie lijkt het dynamische A-type het 'meest geschikte' milieu voor participatie, vooral voor een divers activiteitenpatroon: men neemt er in het algemeen (dus onafhankelijk van andere geanalyseerde kenmerken) vaker deel aan meer activiteiten. Het 'minst geschikte' milieu lijkt het stagnerende KK-type te zijn. Maar hier gaat het om niet-significante samenhangen.

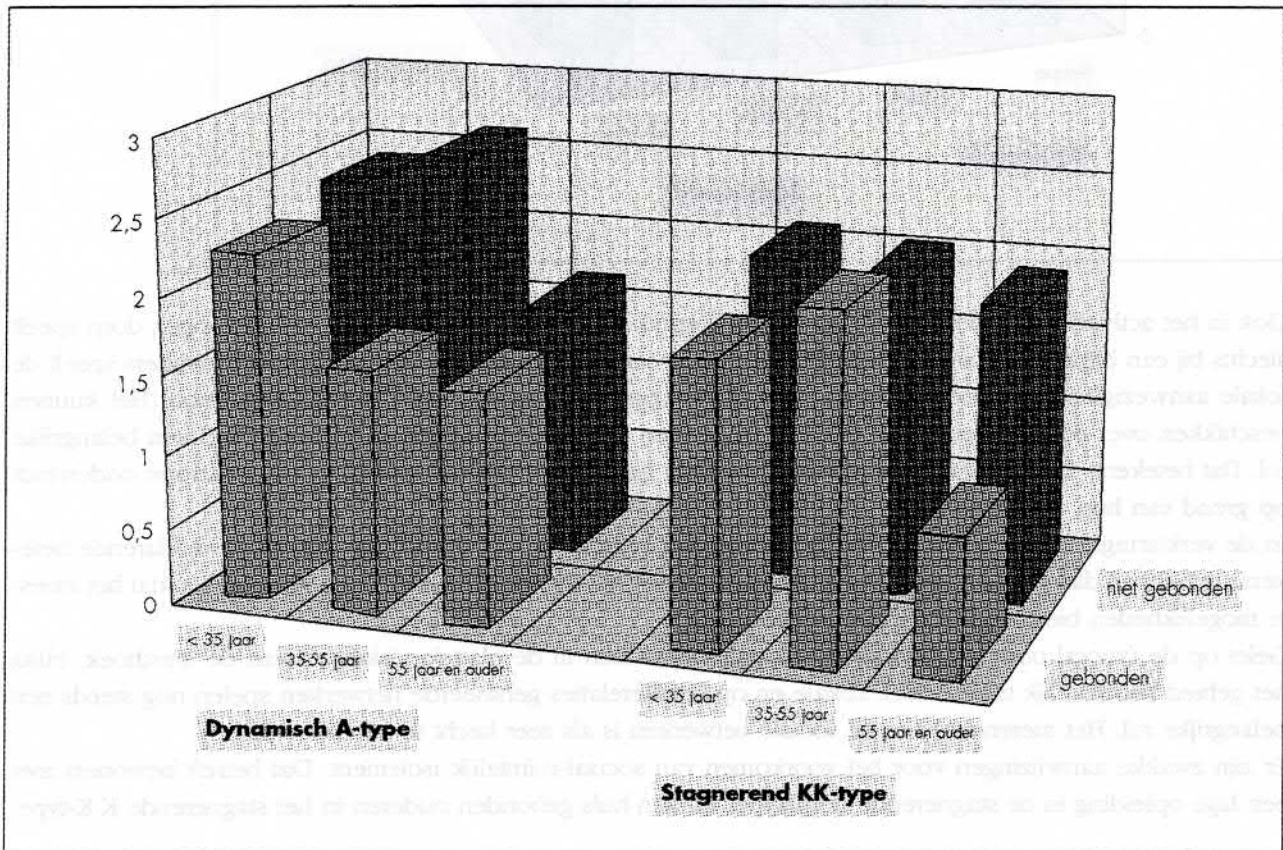
Zoals verwacht blijkt de auto (het bezit van een rijbewijs en het frequent gebruik van de auto) daarentegen veel vaker en van significant belang, maar dit betreft alleen de arbeidsparticipatie en het aantal activiteiten (zowel centrumactiviteiten als participatieactiviteiten) waaraan men deelneemt. Voor het aantal activiteiten waaraan men frequent deelneemt en het aantal avonden thuis is het vooral de gebondenheid aan huis (waarin overigens ook opgenomen een gebondenheid door gebrek aan vervoer) die verklarende betekenis heeft voor het activiteitenpatroon. Vooral voor het aantal centrumactiviteiten waaraan men deelneemt is de auto van belang.

Voor het actief lid zijn van een dorpsraad heeft noch de auto, noch gebondenheid aan huis enige betekenis. Vooral leeftijd en opleidingsniveau spelen hier een rol: het zijn de jongeren en de lager opgeleide bewoners die - onafhankelijk van andere kenmerken - wat vaker vermelden dat zij lid zijn van zo'n vereniging.

De analyses leveren slechts een enkele aanwijzing voor het voorkomen van sociaal-ruimtelijk isolement. In het aantal participatieactiviteiten en het aantal frequent uitgevoerde centrumactiviteiten zijn het respectievelijk de aan huis gebonden bewoners en de lager opgeleide bewoners in met name de stagnerende dorpstypes die significant lager deelnemen.

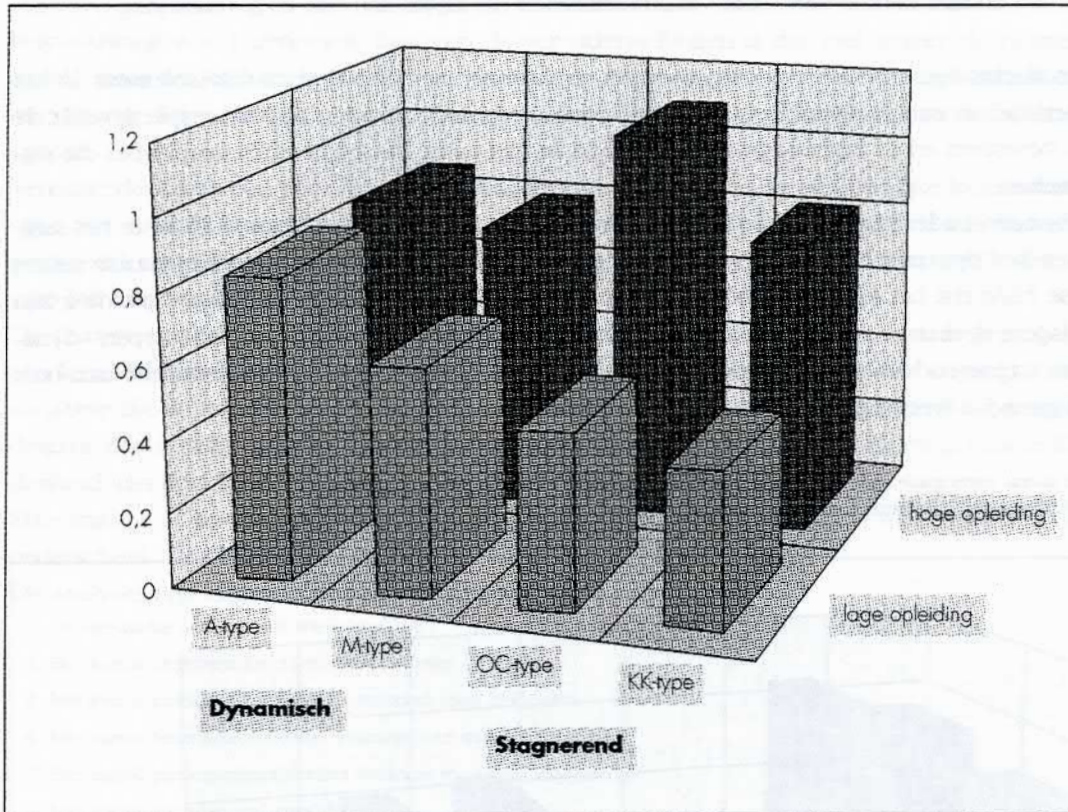
Vooral aan huis gebonden oudere bewoners in het stagnerende KK-type, in mindere mate ook die in het stagnerende OC-type en het dynamische M-type laten een significant lage deelname aan participatieactiviteiten zien. Uit de analyse blijkt dat het even zo goed de aan huis gebonden bewoners met een lage opleiding zijn die een significant lagere deelname vertonen. Het scorepatroon van de meest tegengestelde milieutypes - dynamisch A-type versus stagnerend KK-type - is voor de verschillende leeftijdsgroepen en het kenmerk 'aan huis gebonden zijn' in figuur 5.2 weergegeven.

Figuur 5.2: Gemiddeld aantal participatieactiviteiten waaraan al dan niet aan huis gebonden bewoners in drie leeftijdsgroepen deelnemen in twee dorpstypes

Lager opgeleide bewoners in stagnerende dorpen nemen significant minder frequent deel aan centrumactiviteiten. Hun deelname is niet alleen gering ten opzichte van hoger opgeleiden in hun eigen type woonmilieu, maar ook laag in vergelijking met lager opgeleiden in dynamische dorpstypes (figuur 5.3).

Figuur 5.3 : Gemiddeld aantal centrumactiviteiten waaraan bewoners met een hoge of lage opleiding 'vaak' deelnemen in vier dorpsstypes

Ook in het activiteitenpatroon van de bewoners is sprake van een regionale reikwijdte. Het eigen dorp speelt slechts bij een beperkte groep activiteiten buitenshuis een belangrijke rol. Voor de meeste bewoners speelt de lokale aanwezigheid van voorzieningen geen doorslaggevende rol voor hun activiteitenpatroon. Het kunnen beschikken over een auto en het al dan niet gebonden zijn aan huis speelt daarentegen wel een belangrijke rol. Dat betekent dat het merendeel van de bewoners geen beperking van hun activiteitenpatroon ondervindt op grond van hun woonplaats.

In de verklaringsmodellen van het activiteitenpatroon bleken de vier dorpsstypes iets meer verklarende betekenis te hebben dan de kerntypes. In het algemeen bleek het dynamische A-type het woonmilieu dat het meeste mogelijkheden biedt voor activiteiten buitenshuis.

Gelet op de (vooral ouderen belangrijke) sociale netwerken in de plattelandskernen van de Westhoek, blijkt het gebied betrekkelijk traditioneel. Lokale en op familierelaties gebaseerde netwerken spelen nog steeds een belangrijke rol. Het merendeel van de sociale netwerken is als zeer hecht te beschouwen.

Er zijn zwakke aanwijzingen voor het voorkomen van sociaal-ruimtelijk isolement. Dat betreft bewoners met een lage opleiding in de stagnerende dorpsstypes en aan huis gebonden ouderen in het stagnerende K K-type.

6.1

Strekking van het onderzoek probleem voor het beleid

In de voorgaande hoofdstukken werd getracht een meer concreet beeld te verkrijgen van de (potentiële) differentiatie in woonmilieus die gepaard gaat met de ontwikkeling van een regionale woningmarkt in de Westhoek, zoals die in deel 1 werd omschreven. Dit meer concrete beeld heeft geen betrekking op de individuele plattelandskernen die voorwerp waren van dit onderzoek, evenmin op een (mogelijke) indeling van de Westhoek in gebieden onderhevig aan kleinschalige suburbanisatie en andere gebieden of een indeling in gebieden omschreven op basis van de intensiteit van migraties en pendel tussen de deelgemeenten. Het geeft wel substantie aan het idee dat de nederzettingsstructuur in de Westhoek niet langer adequaat beschreven kan worden in termen van kleine steden, hoofddorpen, onafhankelijke kernen, afhankelijke kernen, verspreide bewoning die, in hoofdzaak op grond van aanbod van voorzieningen en (industriële en tertiaire) werkgelegenheid, een hiërarchisch systeem vormen, waarbinnen op het niveau van de bestudeerde plattelandskernen dorpsautonomie een dominerend referentiepunt is voor handelen en denken van de bewoners. Op zijn minst moet deze beschrijving geamendeerd worden. Ook in de Westhoek doet zich schaalvergroting in het maatschappelijk verkeer voor met daaraan verbonden regiovorming en differentiatie in woonmilieus, die het hiërarchisch systeem weliswaar niet negeert, maar toch vermoedelijk in niet onaanzienlijke mate doorkruist. Het is dit algemene idee dat door het opsporen van de kenmerken van de vier dorpstypes op vlak van bevolking, woningen, woonomgeving en activiteitenpatronen concreet is gemaakt.

Wil het beleid van dit beeld gebruik maken, dan moet vooreerst wel gewezen worden op twee beperkingen van het onderzoek.

1. Bij de ontwikkeling van het begrip 'regionale woningmarkt' ligt de klemtoon hoofdzakelijk, zoal niet exclusief op 'regionaal' en 'wonen', m.a.w. de regionale woningmarkt wordt benaderd vanuit de tegenstelling met absolute dorpsbinding. Het wonen wordt opgevat als een resultaat van woonvoorkeuren. Het aspect 'markt' blijft onderbelicht, zoal niet volledig in het duister. Uiteindelijk is een woningmarkt een immobiliënmarkt, onderworpen aan de specifieke mechanismen van prijsvorming door vraag en aanbod en waarin wonen eerder resultaat is van actieve en passieve selectie. Het weze echter benadrukt dat deze beperking niet moet beschouwd worden als een tekortkoming van het onderzoek, maar veeleer als een argument voor aanvulling door onderzoek vanuit een andere invalshoek.
2. Het onderzoek is geen toetsingsonderzoek. Met name het speurwerk van delen 2, 3 en 4 had een zuiver exploratief karakter. Er werd dus niet nagegaan in welke mate de voorgestelde woonmilieudifferentiatie de nederzettingsstructuur van de Westhoek bepaalt en het hiërarchisch systeem doorkruist, er werd wel nagegaan of een dergelijke differentiatie al dan niet optreedt om op die manier het beleid (a) bewust te maken dat, naast hiërarchisering en het verdwijnen van onafhankelijke kernen, andere geografische processen in plattelandsstreken aan het werk zijn, (b) inspiratie te geven voor het ontwikkelen van ruimtelijke planconcepten en strategieën ter bevordering van de leefbaarheid van de Westhoek.

6.2

Leefbaarheid: een moeilijk probleem voor het beleid

De noodzaak van een dergelijke bewustmaking wordt duidelijk wanneer men de documenten van de gewestelijke en provinciale ruimtelijke structuurplanning erop nakijkt. De analyse van het Ontwerp Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (hierna RSV genoemd) en het Voorontwerp Ruimtelijk Structuurplan West-Vlaanderen, deelgebied Zone Zuidwest (hierna Voorontwerp Zuidwest genoemd) brengt aan het licht dat het beleid met het vraagstuk van leefbaarheid van plattelandskernen problemen heeft.

6.2.1 Het probleem

Een definitie van leefbaarheid vinden we in geen van beide documenten terug. Toch kunnen we uit de manier waarop het begrip ter sprake wordt gebracht, afleiden dat het voorzieningenniveau centraal staat.

In het Voorontwerp Zone Zuidwest wordt een bespreking gegeven van de Conceptnota Tweede Benelux Structuurschets en de leefbaarheidsfunctie als onderdeel van een verbrede ontwikkeling van landelijke gebieden aangehaald. Deze leefbaarheidsfunctie blijkt te bestaan in het instandhouden van het economisch, sociaal en cultureel draagvlak binnen het landelijk gebied, meer bepaald dan het instandhouden van het economisch draagvlak en de werkgelegenheid, en het instandhouden van de verzorgingsfuncties (p.42). In het commentaar op deze Benelux Structuurschets schrijft het Voorontwerp Zuidwest dat "het samengaan van de 'selectieve concentratie van stedelijke en economische activiteiten en het behoud van openheid' enerzijds en de na te streven 'verbrede ontwikkeling van landelijke gebieden' die de leefbaarheidsfunctie van de landelijke gebieden moet verzekeren anderzijds, nogal vrijblijvend wordt behandeld" (p.51).

M.a.w. het Voorontwerp Zuidwest is van oordeel - en n.o.m. terecht - dat het niet opgaat zomaar zonder nadere toelichting te pleiten voor zowel concentratie van stedelijke en economische activiteiten als voor het instandhouden van leefbaarheid in landelijke gebieden, waar deze activiteiten dus bevroren worden en daarmee het noodzakelijke draagvlak ondermijnd wordt. Wanneer men inderdaad stelt dat stedelijke en economische activiteiten moeten geconcentreerd worden en de open ruimte bewaard, dan is een logische gevolgtrekking dat men de leefbaarheid van de plattelandskernen op het spel zet door het draagvlak van voorzieningen in gevaar te brengen. Dat is althans een logische gevolgtrekking wanneer men vasthoudt aan het idee dat de instandhouding van leefbaarheid in hoofdzaak een kwestie is van een plaatselijk draagvlak van voorzieningen. Er wordt dan een nauwe relatie gelegd tussen aantal inwoners of huishoudens en leefbaarheid.

6.2.2 De oplossing van het RSV

In het RSV is de tegenstelling nog duidelijker, omdat daar de verhouding tussen het aantal woningen in de stedelijke gebieden en het aantal woningen in het buitengebied¹ op het niveau van 1991 bevroren wordt (de roemruchte trendbreuk). Iets analoogs geldt voor de bedrijventerreinen. Het RSV is zich echter van de tegenstelling bewust en zoekt de oplossing in de keuze voor kwaliteit in plaats van kwantiteit: investeren in inbreiding en woonomgeving en voeren van een specifiek sociaal-cultureel en sociaal-economisch beleid, waarmee bedoeld wordt zorg voor toegankelijkheid en bereikbaarheid van de nodige voorzieningen, in de eerste plaats t.b.v. de vervoersafhankelijken.

¹ Buitengebied als beleidscategorie voor landelijk gebied, dus niet in de betekenis waarin wij in dit rapport de term 'buitengebied' hebben gebruikt, nl. als synoniem voor het gebied met verspreide bewoning (in de niet-beleidsmatige betekenis), hetgeen in het RSV beleidsmatig vertaald is in verspreide bebouwing, linten en bebouwde perifere landschappen.

Toch blijkt het RSV daarbij in termen van hiërarchische echelonering te denken. Weliswaar spreekt het van een gedifferentieerd ruimtelijk beleid voor verspreide bebouwing, linten, bebouwd perifeer landschap en kernen, waarbij onder kernen zowel hoofddorpen als woonkernen worden bedoeld. Woonkernen en hoofddorpen worden dus tot één categorie samengevoegd. Deze samenvoeging heeft echter alleen betrekking op het feit dat in de kernen de behoefte aan bijkomende woningen moet worden opgevangen. Zij is geen negatie van de hiërarchiseringsgedachte, want, aldus het RSV, “de bijkomende ruimtebehoefte in het buitengebied voor ondermeer dienstverlening, kleinhandel en lokale economie [wordt] in de kern gelocaliseerd weliswaar op het niveau van de kern” (deel 2, p. 94). Het RSV voegt daar dan - denkend aan de trendbreuk - onmiddellijk aan toe dat het behoud van voorzieningen in functie van de leefbaarheid van de kleinere kernen “geen argument [kan] zijn om bijkomende ruimte aan te snijden voor wonen in of aansluitend bij de kernen van het buitengebied” (deel 2, p.95).

6.2.3 Het Voorontwerp Zuidwest hinkt op twee gedachten

De laatste uitspraak is bij de auteurs van het Voorontwerp Zuidwest niet in goede aarde gevallen: “Wanneer er terecht geopteerd wordt voor het behoud van bestaande voorzieningen dient logischerwijs en mits beperking tot eigen groeiruimte voorzien te worden teneinde de bouw van nieuwe woningen mogelijk te maken. Dit kan noodzakelijk zijn om een minimum leefbaarheid van de betrokken kern te waarborgen” (p.73). Wanneer zij zelf de kwestie van de leefbaarheid van kleine kernen aansnijden, dan blijken zij dat eveneens in termen van voorzieningen te doen (p.269). Terzelfdertijd onderschrijven zij ondubbelzinnig het RSV met betrekking tot de afwijzing van verdere ontwikkeling van niet-kerngebonden wonen en de beperking van de groei van het wonen tot ten hoogste de eigen groei in het buitengebied, en nemen meteen ook de oplossing van een aangepast sociaal-cultureel en economisch beleid over, waarbij ze verwijzen naar Nederland (p.315).

De auteurs van het Voorontwerp Zuidwest stellen ook voor de woonkernen in het buitengebied in twee beleidscategorieën in te delen op basis van hun woongroeimogelijkheden: woonkernen met eigen-groei-mogelijkheid en woonkernen met ruimtelijk beperkte groei-mogelijkheid. De categorisering is gebaseerd op elementen van de uitrustingsgraad en van de ruimtelijke draagkracht en op de ontwikkeling van de huishoudens van de kernen. De auteurs geven aan dat in de Zone Zuidwest voor de selectie van de woonkernen met eigen-groei-mogelijkheid de grootte van de woonkern, de aanwezigheid of ontwikkeling van een lokale dynamiek en de bereikbaarheid belangrijke elementen zijn. Hierbij nemen zij afstand van de kernenhiërarchie in de ruimtelijke planning, die zij minder toepasselijk achten in een buitengebied met kleinere kernen (p. 317). Zij hebben er trouwens oog voor dat de “aanwezigheid van voorzieningen in kleine kernen wellicht meer het gevolg dan een voorwaarde [zal] zijn voor een positief beoordeeld woonmilieu, dat in de toekomst wellicht de bepalende factor wordt voor de leefbaarheid van kleine kernen” (p.171).

Daardoor lijkt het Voorontwerp Zuidwest op dezelfde golfen te zitten als dit onderzoek. Dat is evenwel niet zeker. Er blijft die vereenzelviging van leefbaarheid met uitrustingsniveau, zodat het voorstel zich te distancieren van de kernenhiërarchie in het Voorontwerp Zuidwest a.h.w. uit de lucht komt vallen en als een soort deus ex machina fungeert. Het wordt immers niet duidelijk gemaakt waar de lokale dynamiek anders in gelegen kan zijn dan in de ontwikkelingen die een hiërarchisch systeem kenmerken (in casu het behoud of verlies van draagkracht voor voorzieningen). Het referentiekader van geografische integratie en differentiatie door schaalvergroting in het maatschappelijk verkeer ontbreekt.

6.3 Een andere opvatting

6.3.1 Leefbaarheid

De kern van de dubbelzinnigheden in deze twee documenten is hierin gelegen dat men leefbaarheid van kleine plattelandskernen in grote mate gelijkstelt aan het kerngewijs voorhanden zijn van een draagvlak voor voorzieningen en derhalve leefbaarheid vrijwel exclusief laat afhangen van het aantal inwoners of gezinnen. In dit onderzoek zijn we vertrokken van een andere opvatting van leefbaarheid op grond van het werk van Nederlandse onderzoekers (cf. de definitie van Groot, paragraaf 1.1.1.). Dat leefbaarheid inderdaad niet kan herleid worden tot een kwestie van plaatselijk voorzieningenaanbod (en plaatselijke werkgelegenheid) blijkt echter evenzeer uit het onderzoek zelf. De respondenten signaleerden zelf als knelpunten (in volgorde van dalende beklemtoning) verkeersveiligheid, nutsvoorzieningen (in de zin van huisvuilophaling en riolering, aan de orde gesteld door hoofdzakelijk bewoners buiten de dorpskernen), openbaar vervoer, woningmarkt (discussie tussen voor- en tegenstanders van nieuwbouwmogelijkheden), aantrekkelijker aanbod voor kinderen en jongeren, machteloosheid van de burger, kernafval, werkgelegenheid en heel sporadisch conflicten tussen landbouw en natuur, bewoning en/of recreatie. Niets wijst erop dat een plaatselijk aanbod van voorzieningen een hoofdbekommernis is.

6.3.2 Differentiatie in woonmilieus in plaats van hiërarchisch model

Het onderzoek is gestart vanuit het voormelde referentiekader (geografische integratie en differentiatie door schaalvergroting). Het maakt een onderscheid tussen dynamische en stagnerende dorpsstypes, een onderscheid in woonmilieus waarvan het zinvolle aangetoond en de aard beschreven is in voorgaande delen. De differentiatie in woonmilieus bleek minstens van een zelfde grootte-orde te zijn als de alternatieve differentiatie in onafhankelijke en afhankelijke kernen die in overwegende mate steunt op het uitrustingsniveau. Het in rekening brengen van het onderscheid dorpskern en verspreide bewoning deed daar niets aan af. De werkhypothese (cf. paragraaf 1.1.4.) kan aangehouden worden.

De veronderstellingen omtrent het bestaan en de kenmerken van vier woonmilieus (cf. paragraaf 1.1.3.) werden voor een groot deel bevestigd. In de plattelandskernen met dynamiek door mogelijkheden treft men veel nieuwbouw aan. Hun woonomgeving krijgt de meest gunstige beoordeling en is ook het belangrijkste motief van degenen die er zich vestigen of binnen de kern zelf verhuizen. De andere dynamische plattelandskernen, met dynamiek door aantrekkelijkheid genoemd, tellen vele bemiddelde huishoudens en de kenmerken van de woning vormen er het belangrijkste motief van degenen die er zich vestigen of binnen de kern zelf verhuizen, wat in dit type kernen meer dan elders gebeurt. Er zijn redenen om te stellen dat verhuizingen naar en binnen deze kernen meer bewust gebeuren. De stagnerende plattelandskernen hebben een minder bemiddelde bevolking. De oude centra lijden sterk onder hun verlies van centraliteit en/of nodaliteit. Hun woonomgeving krijgt de minst gunstige beoordeling. Hun woningpatrimonium is het oudst en biedt het minste comfort. Zij scoren laag op elk vestigingsmotief. Het aantal verhuizers is er beperkt. De kleine kernen blijken echter minder te lijden onder hun status van steeds klein te zijn geweest. Zij trekken een groot aantal verhuizers aan, zonder dat dit (tot nog toe) de sociale dynamiek teweegbrengt die men in de dynamische kernen en dan met name in deze met dynamiek door aantrekkelijkheid vaststelt. Wat activiteitenpatroon aangaat, zijn de stagnerende kleine kernen en laatstgenoemde dynamische kernen elkaars tegenpool, terwijl dat op vlak van bevolkings- en woningkenmerken de stagnerende oude centra en de kernen met dynamiek door mogelijkheden zijn. Een essentieel onderscheid tussen de dynamische en de stagnerende kernen is hierin gelegen dat pendel in de eerste eerder een kwestie lijkt te zijn van te wonen in een aantrekkelijk dorp en in de tweede eerder een kwestie van tekort aan werkgelegenheid.

Dat kan althans afgeleid worden uit de leeftijdsstructuur en dan vooral uit de bezetting van de leeftijdsklassen die overeenstemmen met de twee levensfasen die bepalend zijn voor de bevolkingsdynamiek: starters - jonge huishoudens in gezinsopbouw en huishoudens met nestverlaters - gepensioneerden. In die categorieën treedt kennelijk minder emigratie op in de dynamische kernen dan in de stagnerende. Resultaat daarvan is dat de dynamische kernen vergrijsd blijven - ook al omdat er iets meer pensioenmigratie (geteld in personen) is - en terzelfdertijd aan het verjongen zijn en dat in de kernen met dynamiek door mogelijkheden de inkomens bimo- daal verdeeld zijn.

6.3.3 Voorzieningen, woonvoorkeuren en (bepkeringen van het) activi- teitenpatroon

Bevestigt het onderzoek het vermoeden dat de aanwezigheid van voorzieningen in kleine kernen eerder gevolg dan voorwaarde zou kunnen zijn voor een positief oordeel over het woonmilieu? Met het nodige voorbehoud, dat wetenschappelijk speurwerk altijd impliceert, kan, op grond van het onderzoek van de woonvoorkeuren, het antwoord op deze vraag niet anders dan bevestigend zijn.

Dat leefbaarheid meer is dan het beschikken over een adequaat voorzieningenniveau wil uiteraard niet zeggen dat voorzieningen onbelangrijk zouden zijn. Het beslissende punt is niet de aanwezigheid van voorzieningen als dusdanig, maar het kerngewijs dan wel regiogewijs aanbod ervan. De optie van een regiogewijs aanbod doet het probleem van bereikbaarheid, in de eerste plaats van de vervoersafhankelijken en/of diegenen die aan huis gebonden zijn, rijzen. Uit het onderzoek van het activiteitenpatroon kwam naar voor dat de plaatse- lijke aanwezigheid van voorzieningen voor de meeste bewoners geen doorslaggevende rol speelde, maar dat het kunnen beschikken over een auto en het al dan niet gebonden zijn aan huis inderdaad wel belangrijk waren. Toch zijn er slechts zwakke aanwijzingen gevonden voor het voorkomen van sociaal-ruimtelijk isole- ment.

6.4 Terug naar het beleid

6.4.1 Prioriteit: bovenlokale aanpak

Volgens het RSV wordt de verdeling van de behoefte aan bijkomende woningen over de gemeenten van het buitengebied verder uitgewerkt in de provinciale ruimtelijke structuurplannen. De lokalisatie van de nieuw te bouwen woningen voor de woondichtheden gebeurt in de gemeentelijke ruimtelijke structuurplannen, de vast- legging hiervan in gemeentelijke uitvoeringsplannen. Het RSV bepaalt echter nu reeds dat de bijkomende behoefte aan woongelegenheden moet worden opgevangen in de bestaande woonkernen. De selectie van deze woonkernen wordt gemaakt in het provinciaal ruimtelijk structuurplan. De ontwikkelingsmogelijkheden voor bestaande en nieuwe economische activiteiten moeten worden veilig gesteld in een ruimtelijke visie op de woonkern. Dit gebeurt in een gemeentelijk ruimtelijk structuurplan, dat de woonkernen ook afbakent (deel 2, p.90-94).

Enmaal dat het besluit genomen is een intermediair planningsniveau (tussen gemeente en Vlaams Gewest) in de structuurplanning in te schakelen, is het niet meer dan logisch dat genoemde taken van verdeling van bij- komende woningen en van selectie van woonkernen toegewezen worden aan de provincie. Het gaat om beleidstaken van afwegen en verdelen op een niveau dat de gemeente ruim overschrijdt en er is geen enkele reden om de provincie op dit vlak niet haar rol te laten spelen van beleidsniveau voor bovenlokale belangen. Dit onderzoek ondersteunt niet alleen de toewijzing aan de provincie, het doet ook pleiten voor aanscherping van deze taken.

De selectie van de woonkernen en de verdeling van de behoefte aan bijkomende woningen over de gemeenten door de provincie laat nog steeds ruimte vrij voor een eigen gemeentelijke visie op de verdeling over de woonkernen binnen de gemeente. De ontwikkeling van een regionale woningmarkt met binnen deze woningmarkt een differentiatie in woonmilieus maakt deze verdeling over woonkernen echter tot een aangelegenheid van boven-gemeentelijk belang. Men kan voor de gemeente niet langer meer een onversneden hiërarchisch model hanteren van bv. de omvorming van de centrale woonkern tot hoofddorp en van de andere woonkernen tot afhankelijke kernen met toch nog een bepaalde, minimale uitrustingsgraad met het oog op de "leefbaarheid" ervan. Een dergelijk model wordt doorkruist door een proces van differentiatie in woonmilieus, waardoor het vraagstuk van de verdeling van bijkomende woningen over woonkernen op een hoger niveau dan dat van de afzonderlijke gemeente wordt gebracht. De aanscherping van de taak van de provincie bestaat er dus in te verhinderen dat de gemeenten bij de uitwerking van hun visie de weg zouden inslaan van het (onversneden) hiërarchisch model. (Het spreekt vanzelf dat hierbij overleg moet gepleegd worden met de betrokken gemeenten.)

De indeling van de plattelandskernen in twee categorieën uit het Voorontwerp Zuidwest kan beschouwd worden als een stap in deze richting. In hoeverre deze indeling kan verbonden worden met de werkhypothese van dit onderzoek - de indeling in vier dorpstypes - is evenwel niet met zekerheid te zeggen. Men zou enerzijds kunnen denken aan een vereenzelviging van de twee categorieën met de indeling in dynamische en stagnerende dorpstypes. Maar dan staat men wel voor het probleem dat de verhuizers onevenredig verdeeld zijn over de verhuisperiodes. Deze onevenredige verdeling van de verhuizers suggereert een soort delokalisatieproces waarbij eerst de kernen met dynamiek door aantrekkelijkheid en daarna de kernen met dynamiek door mogelijkheden aan de beurt waren en nu de stagnerende kleine kernen dat zijn. Dit doet de vraag rijzen in hoeverre de eerste kernen hun dynamiek kunnen bestendigen en de laatste tot de categorie met beperking van groeimogelijkheden kunnen gerekend blijven. Anderzijds zou men ervoor kunnen opteren de eerste categorie (woonkernen met eigen-groeimogelijkheden) te beperken tot de kernen met dynamiek door mogelijkheden en de kernen met dynamiek door aantrekkelijkheid, samen met de andere twee types, onder te brengen in de tweede categorie, omdat groei een bedreiging zou kunnen vormen voor precies die aantrekkelijkheid. Hoe dan ook, wanneer leefbaarheid losgekoppeld wordt van aantallen inwoners of gezinnen, is het vraagstuk van categorisering van woonkernen en de daarbijhorende groeimogelijkheden geen kwestie meer van louter kwantiteit, maar een kwestie van in de eerste plaats kwaliteit. Dit brengt ons tot de andere prioriteit voor het beleid.

6.4.2 Prioriteit : investeren in de verbetering van de kwaliteit van de woonfunctie

Doordat de plattelandskernen van de Westhoek reeds generaties lang een emigratiegebied uitmaken en er daardoor al die tijd weinig druk op de woningmarkt is geweest, vormt deze plattelandsstreek één van de gebieden in Vlaanderen waar het woningpatrimonium gewoonweg in slechte staat is. Gezien deze slechte staat van het woningpatrimonium en gezien de vestigingsmotieven die in dit onderzoek naar voor zijn gekomen (woonomgeving en woning), is het meest aangewezen beleid er één van investeren in de verbetering van de kwaliteit van de woonfunctie.

Het onderzoek van de woonvoorkeuren doet echter de vraag rijzen of er geen conflict bestaat tussen een dergelijk beleid en de bepalingen uit het RSV (en de voorstellen van het Voorontwerp Zuidwest) inzake woon-dichtheden, één van de vereisten om de trendbreuk te realiseren (minimum 15 woningen per ha in de woonkernen van het buitengebied). Hierbij wordt gedacht aan de open bebouwing, de grootte van de tuinen (als indicator van de kavelgrootte), wat we gemakshalve de ideaalbeelden hebben genoemd (die vrijwel altijd vergroting van weliswaar hoofdzakelijk de woning inhouden). Men zou dus kunnen pleiten voor een versoepeling van het RSV in dit opzicht. Gegeven de Belgische/Vlaamse ervaringen op dit gebied, is het echter zeer de vraag of dat een goede zaak zou zijn.

Het zou best kunnen dat men dan toegeeft aan rurale woonwensen, die achteraf woonwensen blijken te zijn van stedelingen die op het platteland hun ding willen doen en op die manier weerstand oproepen die niet noodzakelijk een uiting van traditionele cultuur hoeft te zijn. Hoewel er een algemeen scepticisme heerst over de haalbaarheid van de minimale woondichtheden vooropgesteld in het RSV, lijkt het aangewezen deze dichtheden in het buitengebied na te streven en voldoende inventiviteit aan de dag te leggen om binnen de beperkingen die eruit voortvloeien, toch aan de woonwensen tegemoet te komen.

6.4.3 Het verleden is voorbij

Bij het onderstrepen van de beleidsrelevantie van dit onderzoek, mag een uitermate belangrijk punt niet uit het oog verloren worden, nl. dat de ontwikkeling in de richting van de differentiatie in woonmilieus in de Westhoek nog maar in de aanvangsfase is. Er is nog sprake van een behoorlijk stuk traditionele samenleving, zeker in sociaal opzicht. Dat blijkt o.m. uit de grote betekenis van traditionele sociale netwerken die relatief (exclusief) lokaal zijn en waarin familierelaties op korte afstand (loopafstand) een belangrijke rol spelen. De vraag is dan of men deze ontwikkeling in de richting van woonmilieudifferentiatie tot norm voor het beleid mag verheffen. Er stelt zich immers het probleem van verdelende rechtvaardigheid versus efficiëntie.

Er zijn altijd mensen die zich in een benarde positie bevinden, hetzij door eerder persoonlijke omstandigheden (we bedoelen hiermee sociaal-ruimtelijke isolement), hetzij door meer algemene omstandigheden (wonen in een dorp dat onderhevig is aan een neerwaartse spiraal van negatieve ontwikkeling). Hoeveel geld mag men dan afleiden van een, economisch gesproken, meer efficiënt gebruik om deze mensen te helpen door maatregelen, die onmogelijk kostendekkend kunnen zijn (zoals het onderhouden van openbaar vervoer met een zekere frequentie) of die door hun kleinschaligheid neerkomen op versnippering van investeringen en inspanningen (zoals de aanleg van bedrijventerreinen in een maximaal aantal dorpen). Dit debat moet gevoerd worden wanneer het beleid de prioriteiten overneemt die hier worden bepleit.

Zonder aangehouden inspanningen vanwege het beleid, blijft het risico bestaan dat een regiogewijs aanbod van voorzieningen sociaal-ruimtelijk isolement doet toenemen of dat dorpen waarvan de groei mogelijkheden beperkt worden, in een negatieve spiraal terechtkomen. Alle verhoudingen in acht genomen, kan men de differentiatie tussen woonmilieus, d.i. tussen (woon)kernen, op het platteland vergelijken met de differentiatie tussen wijken in grote stedelijke agglomeraties met een verschillende sociale samenstelling van de bewoners. Het is maar al te zeer bekend hoe in bepaalde agglomeraties de leefbaarheid van sommige van deze wijken is aangetast door de verloedering van de woonomstandigheden, mede veroorzaakt door de eenzijdigheid in de sociale samenstelling van de bewoners (in de eerste plaats oververtegenwoordiging van lage inkomens en werklozen). Hoewel de vergelijking overtrokken is, kan men zich indenken dat bij ontstentenis van een consequent beleid, er zich een, *mutatis mutandis*, gelijkaardige aantasting van de leefbaarheid zou voordoen in stagnerende kernen.

Dit element van twijfel kan echter op generlei wijze de conclusie ondermijnen dat zelfs wanneer men het principe van verdelende rechtvaardigheid voorrang wenst te verlenen op het principe van efficiëntie, men dat principe niet langer meer kan interpreteren op een traditionele manier: namelijk dat elk dorp over voorzieningen moet beschikken in overeenstemming met zijn niveau in de hiërarchie en dat, om het draagvlak voor deze voorzieningen veilig te stellen, elk dorp recht heeft op nieuwbouw en zoniet elk dorp, dan toch tenminste elke gemeente recht heeft op minstens ambachtelijke bedrijventerreinen, met daarnaast voorzieningen voor degenen die sociaal geïsoleerd zijn vanuit een strikt lokaal standpunt. Verdelende rechtvaardigheid in een samenleving onderhevig aan schaalvergroting kan niet hetzelfde zijn als verdelende rechtvaardigheid in een samenleving waarin dorpsautonomie binnen een hiërarchisch systeem van centra het beslissende, zoal niet exclusieve referentiepunt was. En dat deze schaalvergroting de Westhoek heeft bereikt en deze plattelandsstreek onderhevig is geworden aan de daarbijhorende processen van integratie en differentiatie is aangetoond in dit onderzoek. Hoewel o.a. landbouwers en bejaarden nog wel een lokale oriëntatie hebben, is er voor een groeiend deel van de bewoners van de Westhoek sprake van een regionale woningmarkt en een activiteitenpatroon met regionale reikwijdte.